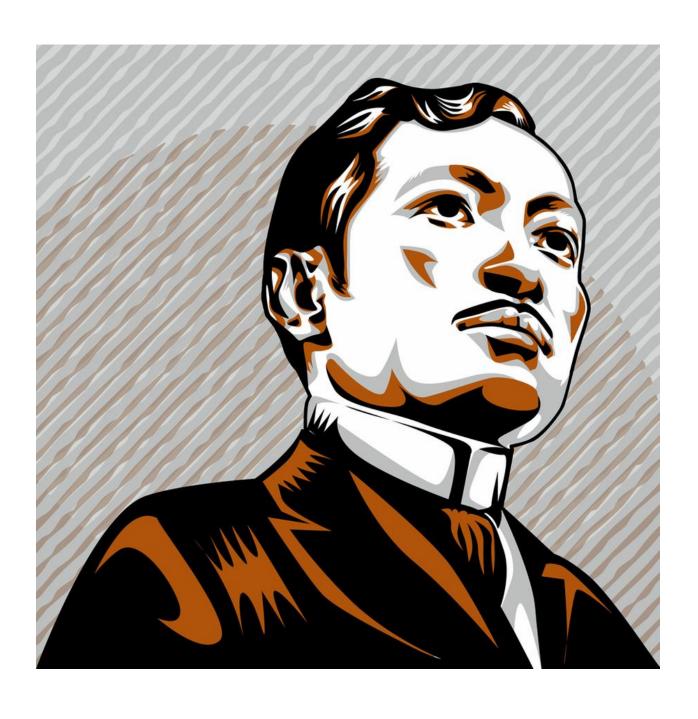
TSU VMGO

Tarlac State University is envisioned to be a premier university in Asia and the Pacific. **VISION** named State University commits to promote and sustain the offering of quality. & programs in higher and advanced education ensuring equitable access to education for people empowerment, professional development, and global competitiveness. empowerment, competitiveness Towards this end, TSU shall; KAR Provide high quality instruction trough competent & adequately trained faculty members support staff. 2. Be a premier research institution by enhancing undertaking in the fields of technology and sciences and strengthening the collaboration with local and development by public and private 1906

	1 900	
	E - xcellence	
	Q - uality	
CORE	U - nity	
VALUES	I - ntegrity	
	T- rust in God, transparency & commitment	
	Y – earning for global competitiveness	

DISCLAIMER

This module is exclusively made and designed, in good faith, for the **STUDENTS OF TARLAC STATE UNIVERSITY ONLY** to address the flexible learning scheme for A.Y. 2020-2021 as implemented by the Commission on Higher Education brought by the COVID -19 pandemic. Furthermore, this is particularly intended and strictly limited for EDUCATIONAL and NON-COMMERCIAL purposes only. Many parts of the module were lifted or adapted from different sources; for this, the designer claims no ownership. All credits and rights remain and are reserved to the authors and owners. No reproduction of any part of this module may be used, sold or distributed for commercial purposes or be changed or edited for other business, work or publication, whether in print or electronic copies.

ANG TALAMBUHAY NI DR. JOSE P. RIZAL SS5

ISANG MODULAR NA PAGTALAKAY

TUNGKOL SA BUMUO AY NAGHANDA NG MODULE

4i! ako si Marilou P. Agustin, Asst. Professor II ng Tarlac State iversity sa departamento ng eral Education sa College of Arts and Social Sciences.

gkol sa modyul sa Rizal maari o akong kontakin sa aking email add: marilouagustin@gmail.com

hello! ako si Juvy V. Galamay, MA

ko ay isang Assistant propesor ng Tarlac State University sa tamento ng General Education College of Arts and Social Sciences.

mayroong katanungan hinggil inuo naming modyul sa Rizal.

aari nyo akong kontakin sa aking email address:

juvyvega2@gmail.com salamat!

Hi! ako si Professor Ernesto C.
nez, Assistant professor III sa
narlac State University sa
mento ng General Education
ollege of Arts and Social
Sciences.

may mga nais linawin at malaman tungkol sa aming inuong modyul sa Rizal ari nyo akong kontaking sa aking email address:

DESKRIPTION NG KURSO

Bilang pagtugon sa mandato ng RA 1425, ang kursong ito ay tumatalakay sa talambuhay at Gawa ng ating pambansang bayani na si Dr. Jose Rizal. nakapaloob din sa kursong ito ang mga araling kinasasangkutan ng kanyang pamilya, pag-aaral, pangingibang-bansa, pagbabalik-bayan. Hanggang sa sya ay barilin sa Bagumbayan. Tampok na aralin sa huling bahagi nito ang mga piling akda kagaya ng kanyang mga gawa, tula, nobela, at panitik lalong lalo na ang Noli Me Tangere at El Filibusterismo. Nakapaloob din sa huling bahagi nito ang tungkol sa mga babaeng naging bahagi ng kaniyang buhay.

BALANGKAS NG KURSO

Mayroong 3 oras sa isang lingo sa loob ng 18 na lingo, o 54 na oras sa loob ng isang semester.

	Nilalaman ng Kurso/ Paksa
Unang Linggo	 A. Republic act 1425 at Pagpili sa Pangunahing bayani
Pangawalang linggo	B. Ika 19 na siglo
Pangatlo at Pang-apat na linggo	C. Buhay at Kabataan ni Jose Rizal
Panglima at Pang- anim na Linggo	D. Unang paglalakbay patungo sa ibang bansa
Pangpitong Linggo	E. Pagbabalik sa pilipinas
Pangwalong Linggo	F. Pangalawang paglalakbay sa ibang bansa
Pangsyam na Linggo	G. Midterm Exam
Pangsampo at Panglabing-isang Linggo	H. Ikalawang pagbabalik, buhay sa Dapitan, at kamatayan
Panglabing dalawang Linggo	I. Mga gawa ni Dr. Jose Rizal
Panglabing tatlong Linggo	J. Mga tula ni Dr. Jose Rizal
Panglabing-apat at labinglimang Linggo	K. Mga panitikan ni Dr. Jose Rizal
Panglabing-anim na Linggo	L. Mga liham ni Dr. Jose Rizal
Panglabing- pitong Linggo	M. Ang mga pag-ibig ni Dr. Jose Rizal
Panglabing-walong Linggo	N. Final Exam

PAGSUMA NG MARKA

Awtput (mga gawain sa Modyul)	20%
Mga Pagsusulit	25%
Takdang Aralin at mga gawaing pagsulat	15%
Pamanahunang pagsusulit	40%
	100%

RASYUNALE

Pinagsumikapang mabuo ang modyul na ito ng mga propesor at guro na syang nagtuturo ng *social sciences* sa departamento ng *general education*. Ang **online-learning** at **offline-learning o blended learning**, ang syang pinagbatayan upang maisakatuparan ang taong panuruan 2020-2021.

Ang modyul na ito ay binuo para sa mga mag-aaral ng Tarlac State University. Layunin ng modyul na ito na mas lalong mapalalim at malinang ang kasanayan sa pagkatuto ng mga mag-aaral, hindi lamang sa tradisyunal na paraan ng pag-aaral, kundi pati na rin sa paggamit ng makabagong teknolohiya. Upang lalo pang mapataas ang kalidad ng edukasyon.

Ang modyul na ito ay pang-agapay upang lalong mapalim ang pagmamahal ng mga mag-aaral ng sa ating bansa. Mapalawak at masuring Mabuti ang mga kaganapan nuong ika 19 na siglo at maikompara ang nangyayari sa panahon ngayon, sa larangang Panlipunan, Pampulitika, at Pangkultura. Higit na malilinang ng modyul na ito ang kaisipan at kasanayan ng mga mag-aaral sa kritikal na pagsusuri ng napapanahong isyu, maging ang paglinang sa maganda at mabuting asal sa pamamagitan ng pag-aaral ng buhay ni Jose Rizal.

Nakapaloob din sa modyul na ito ang mga layunin ng bawat paksa, lekturang sadyang pinagaan upang maunawaang Mabuti ng mga mag-aaral ang naging buhay ni Rizal, kahit pa ang magiging pag-aaralan at isahan o pangklasrum. Bawat aralin ay may mga nakalaang mga pagsusulit, comprehensibong mga tanong, at mga malikhaing paglalahad ng impresyon o repleksyon sa bawat aralin.

TUNTUNIN SA PAGGAMIT NG MODYUL

Ang mga mag — aaral ay malayang magamit ang modyul ayon sa pangangailangan at kahilingan ng kurso. Ang bawat talakayan ay may kaakibat na mga pagsubok, Gawain at pagsasanay, Ang propesor ng kurso ang magtatakda ng kaukulang panahon at oras ng mga nasabing gawain. Kailangan magawa at maganpanan ng mga mag-aaral ang mga gawain sa mga oras na itinakda ng propesor. Ang pagpapabaya at pagliban sa inaasahang oras na naitakda sa pagpasa ng bawat gawaing naka atang ay maaring magresulta ng di pasadong marka, o maaring bumagsak sa kursong SS5- The life and Works of Rizal.

Pwedeng matalakay ang mga modyul sa pamamagitan ng MS Teams, At sa pamamagitan ng printed output, para mas mapagaan ang paggamit.

Sa bawat aralin ng kurso ay may bahaging susundin ang mga mag-aaral sa pagkatuto ng kurso. Ito'y ang sumusunod:

- **PANIMULA:** bahaging nagpapakilala ng araling tatalakayin
- **MGA LAYUNIN:** Ito ang bahaging kinapapalooban ng layunin o nais na makamit ng mga mag-aaral pagkatapos ng bawat aralin.

- **PANUTO:** Ito ay magbibigay instraksyon sa mga mag-aaral kung paano gagamitin ang modyul, at kung ano ano ang mga hakbang na dapat gawin mag-aaral mula umpisa hanggang katapusan ng bawat aralin.
- PAUNANG GAWAIN: Ito ay naglalayung bigyan ng paunang gawain na may kinalaman sa araling pag-aaralan bilang pagbibigay handa
- **ALAMIN AT PAG-ARALAN:** Ito ang bahaging kinapapaluoban ng lektura at ang kabuoang nilalaman ng mga talakayan sa bawat aralin ng kurso.
- ▼ PAGPAPALALIM AT PAGPAPALAWAK: Ang bahaging ito ay kinapapalooban repleksyon, sanaysay, at mga pagsasanay na syang magpapalawak at magpapalalim sa kasanayan sa pagkatuto ng magaaral.
- PAGSUSULIT: Naglalaman ng maikling pagsusulit upang masukat ang pagkatuto ng mga mag-aaral.
- GINTONG BUTIL NG KAALAMAN: Ito ang pinakahuling bahagi kung saan ilalahad ang kabuuan o buod ng bawat aralin
- **TAKDANG ARALIN:** Ito ay pang supplementa sa mga hindi matutukoy sa bawat aralin, at paghahanda at pagpapakilala sa susunod na aralin.
- SANGGUNIAN: Naglalaman ng mga listahan ng mga librong pwedeng sangguniin

KABANATA I

REPUBLIC ACT 1425 at PAGPILI SA PANGUNAHING BAYANI

PANIMULA

Magandang araw! Ang pag-aaralan ngayon ay tungkol sa RA 1425 o kilala sa tawag na batas Rizal. at Pagpili kay Dr. Jose Rizal bilang Pambansang Bayani.

MGA LAYUNIN:

- 1. Masuri ang kahalagahan at pagiging epektibo ng kursong Rizal.
- 2. Masuri ang isyu sa pagpili ng pambansang bayani.
- 3. Malaman ang mahalagang nilalaman ng probisyon ng batas.

PANUTO SA MAG-AARAL:

Bago magtungo sa bahaging **alamin at pag-aralan**, o ang pinakalesson, ay sagutan muna ang paunang gawain na makikita sa bandang dulo **(pahina 9)** ng Basahing Mabuti ang ang mga probisyon at mahahalagang bagay na nakasaad sa RA 1425 (Batas Rizal), gayundin ang paraan ng pagpili kay Rizal bilang pambansang bayani. Bago basahin ang aralin sa araw na ito, ay kailangan munang sagutan ang paunang gawain ng buong katapatan. Pagkatapos na ito ay masagutan, maari nang basahin o talakayin ang unang aralin. Sa huling bahagi ng aralin ay mga gawain at pagsusulit na dapat sagutan na syang magsisilbing sukatan sa inyong pagkatuto sa bawat araling tatalakayin.

REPUBLIC ACT NO. 1425

REPUBLIC ACT NO. 1425 - AN ACT TO INCLUDE IN THE CURRICULA OF ALL PUBLIC AND PRIVATE SCHOOLS, COLLEGES AND UNIVERSITIES COURSES ON THE LIFE, WORKS AND WRITINGS OF JOSE RIZAL, PARTICULARLY HIS NOVELS NOLI ME TANGERE AND EL FILIBUSTERISMO, AUTHORIZING THE PRINTING AND DISTRIBUTION THEREOF, AND FOR OTHER PURPOSES

WHEREAS, today, more than any other period of our history, there is a need for a re-dedication to the ideals of freedom and nationalism for which our heroes lived and died;

WHEREAS, it is meet that in honoring them, particularly the national hero and patriot, Jose Rizal, we remember with special fondness and devotion their lives and works that have shaped the national character.

WHEREAS, the life, works and writing of Jose Rizal, particularly his novels Noli Me Tangere and El Filibusterismo, are a constant and inspiring source of patriotism with which the minds of the youth, especially during their formative and decisive years in school, should be suffused;

WHEREAS, all educational institutions are under the supervision of, and subject to regulation by the State, and all schools are enjoined to develop moral character, personal discipline, civic conscience and to teach the duties of citizenship; Now, therefore,

Section 1. Courses on the life, works and writings of Jose Rizal, particularly his novel Noli Me Tangere and El Filibusterismo, shall be included in the curricula of all schools, colleges and universities, public or private: Provided, That in the

collegiate courses, the original or unexpurgated editions of the Noli Me Tangere and El Filibusterismo of their English translation shall be used as basic texts

The Board of National Education is hereby authorized and directed to adopt forthwith measures to implement and carry out the provisions of this Section, including the writing and printing of appropriate primers, readers and textbooks. The Board shall, within sixty (60) days from the effectivity of this Act, promulgate rules and regulations, including those of disciplinary nature, to carry out and enforce the provisions of this Act. The Board shall promulgate rules and regulations providing for the exemption of students for reasons of religious belief stated in a sworn written statement, from the requirement of the provision contained in the second part of the first paragraph of this section; but not from taking the course provided for in the first part of said paragraph. Said rules and regulations shall take effect thirty (30) days after their publication in the Official Gazette.

Sec. 2. It shall be obligatory on all schools, colleges and universities to keep in their libraries an adequate number of copies of the original and unexpurgated editions of the Noli Me Tangere and El Filibusterismo, as well as of Rizal's other works and biography. The said unexpurgated editions of the Noli Me Tangere and El Filibusterismo or their translations in English as well as other writings of Rizal shall be included in the list of approved books for required reading in all public or private schools, colleges and universities The Board of National Education shall determine the adequacy of the number of books, depending upon the enrollment of the school, college or university

Sec. 3. The Board of National Education shall cause the translation of the Noli Me Tangere and El Filibusterismo, as well as other writings of Jose Rizal into English, Tagalog and the principal Philippine dialects; cause them to be printed in cheap, popular editions; and cause them to be distributed, free of charge, to persons desiring to read them, through the Purok organizations and Barrio Councils throughout the country.

Sec. 4. Nothing in this Act shall be construed as amendment or repealing section nine hundred twenty-seven of the Administrative Code, prohibiting the discussion of religious doctrines by public school teachers and other person engaged in any public school

Sec. 5. The sum of three hundred thousand pesos is hereby authorized to be appropriated out of any fund not otherwise appropriated in the National Treasury to carry out the purposes of this Act

Sec. 6. This Act shall take effect upon its approval

ANG BATAS RIZAL

Ang Batas Republika Blg. 1425 na higit na kilala sa tawag na Batas-Rizal, ay pinagtibay noong Hunyo 12, 1956 at ipinatupad noong Agosto 16, 1956 ng Lupon ng Pambansang Edukasyon.

Ayon sa batas na ito, isasama sa kurikulum ng bawat paaralang pribado at publiko ang nauukol sa pag-aaral sa buhay, ginawa at sinulat ni Dr. Jose Rizal lalo na ang kanyang mga nobelang Noli Me Tangere at El Filibusterismo.

Hindi naging madali ang pagkapasa ng batas na ito. Si G. Claro M. Recto na siyang pangunahing may-akda ng panukalang-batas ay tumanggap din ng pagbatikos. May mga di sang-ayon sa pag-aaral ng Noli at Fili sa lahat ng unibersidad at kolehiyo. Kabilang sa sumasalungat sa panukalang-batas na ito ay sina Decoroso Rosales, kapatid ni Arsobispo Cuenco at Francisco "Soc" Rodrigo, dating pangulo ng Catholic Action. Ayon sa kanilang panig nilalabag ng naturang panukalang-batas ang kalayaan sa pagpili at pananampalataya.

Ilang samahan at miyembro ng Simbahang Katoliko ay naging aktibo sa pagdinig ng usapan sa Senado hinggil sa panukalang-batas na ito. Si Padre Jesus Cavanna at naniniwala na ang Noli at Fili ay bahagi na ng nakalipas. Bukod dito, di wasto ang paglalarawan ng mga naturang nobela hinggil sa Pilipinas noong panahon na iyon. Ang Noli raw ay katatagpuan ng may 120 pangungusap laban sa Simbahang Katoliko.

Hindi lamang hangad ng Batas-Rizal na parangalan ang ating bayani, layunin ng batas na ito na maitalagang muli ng mga Pilipino ang kanilang sarili sa mga simulain ng nasyonalismo at kalayaang pinagsumikapang matamo ni Dr. Jose Rizal. Ang kanyang buhay, ginawa at sinulat ay nagsisilbing inspirasyon at paglinang ng disiplinang pansarili, damdaming sibiko at kagandahang-asal.

SA PAGPILI KAY RIZAL

Si Dr. Jose P. Rizal ay pinakakilala sa lahat ng bayaning Pilipino. Nakilala siya sa iba't ibang larangan. Isa siyang doktor (siruhano ng mata), manunulat, lingwista, guro, pintor, eskultor, agrimensor, arkitektor, inhinyero, etnolohista, ekonomista, magsasaka, negosyante, heograpo, kartograpo, folklorist, pilosopo, tagapagsalin, imbentor, mahikero, humorist, satirist, atleta, manlalakbay at propeta.

Bukambibig ang kanyang pangalan ng mga mamamayan ng Pilipinas. Sa dami ng mga monumentong itinayo sa kanyang karangalan pati na rin mga bayan at lansangan, samahan, paaralan at mga katawagang pangkalakal na isinunod sa

kanyang mga binigkas o isinulat ay binabanggit din ng mga manunulat at mananalumpati sa iba't ibang pagdiriwang, tulad ng sinabi ng mananalambuhay na si Rafael Palma, "Ang mga doktrina ni Rizal ay hindi para sa isang panahon lamang kundi para sa lahat ng panahon."

Naganap ang pagpili kay Jose Rizal bilang bayaning pambansa noong panahon ng Amerikano sa Pilipinas sa ilalim ng pamamahala ng Gobernador Sibil William Howard Taft.

Ang mga sumusunod na tao ang nagsasagawa ng diskusyon upang pagusapan ang mga merito ng mga pagpipiliang bayani:

- William Howard Taft
- Morgan Shuster
- Bernard Moses
- Dean Worcester
- Henry C. Ide
- Trinidad Pardo de Tavera
- Gregorio Araneta
- Cayetano Arellano
- Jose Luzurriaga

Pamantayan sa Pagpili ng Pangunahing Bayani

- Isang Pilipino
- Namayapa
- May matayog na pagmamahal sa bayan
- May mahinahong damdamin

Mga Pinagpiliang Bayani ng Lahi

- Marcelo H. del Pilar
- Emilio Jacinto
- Graciano Lopez Jaena
- Jose Rizal
- Heneral Antonio Luna

Ayon sa tala, maraming pumili kay Marcelo H. del Pilar ngunit ito ay kanilang binago ayon kay Dr. H. Otley Beyer, isang dalubhasa sa Antropolohiya at katulong sa tekniko ng komisyon, sa kadahilanang higit na naging madula ang buhay at kamatayan ni Rizal, lalung-lalo na ang pagiging martir niya sa bagumbayan.

Tunay ngang pinili ng Komisyong Taft si Rizal mula sa ibang dakilang Pilipino bilang pangunahing bayani ng kanyang mga kababayan, ngunit masasabi rin natin na ang kanilang ginawa ay pagpapatibay lamang ng katotohanan na si

Jose Rizal ay ipinagbunyi na ng kanyang mga kababayan at mga siyentipiko na bilang pinakadakilang tao ng lahing malayo at martir ng bayan niyang sinilangan

Noong barilin si Jose Rizal sa Bagumbayan noong Disyembre 30, 1896, maraming tao ang nagluksa at humanga sa kanyang kadakilaan at katapangan. Noong hindi pa natutuklasan ng mga Kastila ang Katipunan, ginawa na ni Andres Bonifacio ang pagsugo kay Pio Valenzuela upang mabatid ang panig ni Rizal hinggil sa pinaplanong paghihimagsik. Pinapatunayan lamang ng pangyayaring ito ang pagtitiwala at paggalang sa katalinuhan ni Rizal.

Sina Heneral Emilio Aguinaldo at iba pang mga pinuno ng himagsikan na ipinatapon sa Hongkong ay nagbigay ng pang-alaalang palatuntunan noong Disyembre 29, 1897 upang dakilain ang mga nagawa ni Rizal, sa okasyon ng unang anibersaryo ng pagbaril sa bayani.

Ang pahayagang La Independencia, na pinamatnugutan ni Antonio Luna at ang El Heraldo de la Revolucion, sa ilalim ng pamahalaan ni Pangulong Aguinaldo ay naglabas ng dagdag na sipi bilang paggunita sa kamatayan ni Jose Rizal.

Noong Disyembre 20, 1898, nagpalabas si Pangulong Aguinaldo ng opisyal na proklamasyon na nagtatalaga sa Disyembre 30 ng taong iyon bilang Araw ni Rizal. Batay rin sa proklamasyon, iniuutos ang pagtataas ng bandilang Pilipino sa kalagitnaan ng palo mula tanghali ng Disyembre 29 hanggang

tanghali ng Disyembre 30, at ang pagsasara ng lahat ng mga opisina ng pamahalaan sa buong araw ng Disyembre 30.

Marami namang taong sumang-ayon kay Propesor Ferdinand Blumentritt na nagsabi noong 1897:

Si Rizal ay hindi lamang ANG PINAKABANTOG NA TAO SA KANYANG MGA KABABAYAN kundi ANG PINAKADAKILANG TAO NA NALIKHA NG LAHING MALAYO. Ang kanyang alaala ay hindi maglalaho sa kanyang tinubuang lupa at matututuhan pa ng susunod na mga henerasyon ng mga Kastila ang pagbigkas sa kanyang pangalan na may paggalang at pagpipitagan.

May mga pagkakataon na naririnig natin buhat sa ibang panig ang panukalang si Andres Bonifacio at hindi si Rizal ang dapat na kilalanin bilang pangunahing pambansang bayani dahil sa hindi siya kailanman humawak ng baril, riple o espada sa pakikipaglaban para sa kalayaan. Sa ibang bansa, ang napiling pangunahing pambansang bayani at kabilang sa pangkat ng sundalo o heneral, tulad nina George Washington ng Estados Unidos, Napoleon I at Joan of Arc ng Pransya, Simon Bolivar ng Venezuela, Jose de San Martin ng Argentina, Bernardo O'Higgins ng Chile at Jimmo Tenno ng Hapon. Ang ating pambansang bayani ay isang sibilyan na ang sandata ay kanyang panulat. Gayunpaman, ang

mga Pilipino, sa paggamit ng malayang pagpapasya at kakaibang pananaw, ay hindi sumunod sa mga halimbawa ng ibang bansa.

Mahusay na ipinaliwanag ni Rafael Palma ang pagkilala kay Rizal bilang pangunahing bayani kaysa kay Bonifacio sa mga pananalitang ito:

"Dapat ipagmalaki ng mga Pilipino ang pagkakaroon mula sa kanilang mga pambansang bayani ng isang may katangi-tanging katangian na maaring pantayan nguni't hindi mahihigitan ng kahit sino. Datapwat, kung kadalasan man na ang mga bayani sa kanluraning mga ay mga mandirigmama at mga heneral na naglilingkod sa kanyang layunin sa pamamagitan ng kanyang espada, nagbuhos ng dugo at luha, ang bayani ng mga Plipino ay naglingkod sa kanyang layunin sa pamamagitan ng kanyang panulat, nagpapatunay na ang panulat ay kasing lakas ng tabak sa pagliligtas sa mga tao mula sa pagkaaliping pulitikal. Totoo sa kalagayan natin, ang tabak ni Bonifacio ay sadyang kinakailangan upang buwagin ang kapangyarihan ng dayuhang lakas, ngunit ang rebolusyong inihanda ni Bonifacio ay epekto lamang, ang bunga ng espiritwal na pagliligtas na ginawa ng pluma ni Rizal. Dahil dito, ang ginawa ni Rizal sa ganang amin ay higit na mataas kaysa kay Bonifacio di lamang dahil sa ayos na pagkakasunod ng mga ito kundi dahil sa kahalagahan nito, sapagka't bagaman nakapagbigay agad ng kagyat na bunga nag ginawa ni Bonifacio, ang kay Rizal ay nagkaroon ng higit na matibay at pamalagiang epekto."

Mula sa sanaysay na sinulat ni Esteban A. de Ocampo, Sino ang pumili kay Rizal Bilang Pambansang Bayani natin at bakit? Binanggit niya na:

"Bakit si Rizal ang naging pambansang bayani? Siya ang ating pinakadakilang bayani sapagkat, bilang nangingibabaw na tao sa Kampanyang Propaganda, gumanap siya ng "kahanga-hangang bahagi" sa kilusang iyon na humigit kumulang ay papipiliin tayo ng isang katha ng isang Pilipinong manunulat sa panahong ito, na higit sa ibang mga sinulat ay nakatulong nang malaki sa pagbubuo ng nasyonalidad ng mga Pilipino, hindi tayo mag- aatubili sa pagpili sa Noli Me Tangere (Berlin, 1887) ni Rizal. Totoo na ipinalathala ni Pedro Paterno ang kanyang nobelang Ninay sa Madrid noong 1885; ni Marcelo H. del Pilar, ang kanyang La Soberania Monacal sa Barcelona noong 1889; ni Graciano Lopez Jaena, ang kanyang Discursos y Articulos Varios Impresiones sa Madrid noong

1893, ngunit wala sa mga aklat na ito ang nakapaglikha ng papuri o pagpuna mula sa mga kaibigan o mga kaaway na tulad ng Noli ni Rizal."

PAGPAPALALIM AT PAGPAPALAWAK:

Gawain 1. Sagutan ng Buong linaw ang mga sumusunod na tanong:

1.	Bilang mag-aaral, Sa mga kaganapan at kalagayan ng kasalukuyang lipunan, masasabi ba na epektibo ang Batas Rizal? Ipaliwanag ang sagot.
2.	Suriing Mabuti ang naging pamantayan ng pagpili sa pambansang bayani. Sa iyong pananaw, naging matibay ba ang kanilang batayan sa pagpili ng pambansang bayani?
3.	Sa iyong tingin, ngayong natalakay na natin ang RA 1425 o Batas Rizal bakit nga ba natin kailangang pag-aralan ang buhay ni Rizal?

PAGSUSULI	T:		
Pangalan:		Iskor:	
Kurso/Seksy	on:	Petsa:	
I. Pagpili ng S	Sagot: Isulat sa patlang a	ang titik ng tamang sagot.	
	mga kababayan kundi a	l ay hindi lamang ang pinakabantog na t Ing pinakadakilang tao na nilikha ng lahi	
	•	<mark>c.Ferdinand Blumentritt</mark> d. Austin Craig	
	J	ali ni Rizal sa pinagpiliang bayani ng lahi. c. Emilio Jacinto	
a. b.	Graciano Lopez Jaena Antonio Luna	d. Marcelo de Pilar	
pag-aaral sa	buhay at sinulat ni Rizal		sa
		c. Decoroso Resales	
b.	Jose Laurel, Sr.	d. Mariano Cuenco	
	nugot ng La Independe kamatayan ni Rizal.	ncia ng naglabas ng dagdag na sipi bila	ng
a.	Antonio Luna	c. Emilio Aguinaldo	
b.	Juan Luna	d. Rafael Palma	
5. Ito a	ıng katangian na nagpalı	utang kay Rizal bilang pangunahing bayar	ηi.
a.	Isang Pilipino		
b.	Namayapa		
C.			
d.	May mahinagong dam	damin	
		ig pamantayan sa pagpili ng pangunahi	ng
•	g panahon ng mga Ameri		
<mark>a.</mark> b.	May mahinahong dam Namayapa na	uamm	
о. С.	Kinikilala ng mga Pilipi	no noo na man	
d.	May matayog na pagm	·	
7 Siva	ang unang nangulo ng	Pilipinas na nagpalabas ng proklamasyo	na
	Disyembre 30 bilang ara		9
a.	Emilio Aguinaldo	c. Ramon Magsaysay	
b.	Manuel Quezon	d. Manuel Roxas	
8. Pina	apunta siya ni Bonfacio	sa Dapitan upnag ipaalam kay Rizal a	ng
planong pag-	_		
a.		c. Pedro Paterno	
b.	Pio Valenzuela	d. Antonio Luna	
		Araw ni Rizal sa taong ito.	
a.	1897	c. 1948	
b.	1898	d. 1956	
		ay ay higit na kilalang batas-Rizal	
a.	Blg. 1423 Blg. 1424	<mark>c. Blg. 1425</mark> d. Blg. 1969	
b.	DIY. 1424	u. ыу. тэоэ	

_____11. Pinamunuan niya ang komite ng Edukasyon sa Kongreso noong pinagaaralan ang mga susog sa panukala ukol sa pag-aaral ng buhay at sinulat ni Rizal.

a. Jose Laurel, Sr.

c. Francisco "Soc" Rodrigo

b. Claro M. Recto

d. Roseller Lim

12. Ito ang bilang ng mga Pilipinong kinakatawan sa Komisyong Taft.

a. Dalawa

c. Apat

b. Tatlo

<mark>d. Lim</mark>a

____13. Bilang ng pangungusap laban sa Simbahang Katoliko na matatagpuan sa Noli Me Tangere.

a. 200

c. 210

b. 120

d. 201

_____14. Ayon sa kanya, "Ang mga doktrina ni Rizal ay hindi para sa isang panahon lamang kun-di para sa lahat ng panahon"

a. Otley Beyer

c. Esteban de Ocampo

b. Ferdinand Blumentritt

d. Rafael Palma

____15. Ang heneral na ito ang pangunahing bayani ng Argentina.

a. Jose de San Martin

c. Bernardo O'Higgins

b. Simon Bolivar

d. Jimmo Tenno

GINTONG BUTIL NG KAALAMAN

Ang RA 1425: Batas Rizal ay isang mandatong batas na nagsasaad na magkaroon ng formal na pag-aaral ng talambuhay at mga gawa ni Dr. Jose Rizal. Ito ay upang malaman at mas maunawaan ang mga mahahalagang bagay na kanyang naiambag sa bansa, lalong lalo na ang kanyang tanyag na nobelang *Noli Me Tangere* at *El Filibusterismo*. Kalakip din sa paksang ito ang pamantayan at mga dahilan kung bakit sya nahirang na pambansang bayani.

TAKDANG ARALIN:

Maghanap ng ibang babasahin tungkol sa pagpasa ng batas Rizal o RA 1425, alamin bakit ito tinawag na pinka kontrobersyal na batas. Ipagkompara ang mga saloobin at opinyon ng mga pabor at hindi pabor sa RA 1425. Mula sa magkaibang opinyon at saloobin, bumuo ng ang iyong sariling saloobin sa usaping ito.

SANGGUNIAN:

San Andres, Teody et al. 2019. JOSE RIZAL BAYANI NG LAHI: St. Andrew Publishing House: Plaridel, Bulacan

Lacandula, Constansia et al.2013. RIZAL Ang Pambansang Bayani; St, Andrew Publishing House; Plaridel, Bulacan

PAUNANG GAWAIN:

	an ang mga katanungan ng buong husay at katapatan. Limitahan lamang agot sa 3-5 pangungusap.		
	Bakit nga ba natin kailangan pag-aralan ang talambuhay at mga gawa ni Dr. Jose Rizal?		
2.	Magbigay ng itinuturing mo na bayani sa buhay mu, ano ang kanilang katangian bakit mo ito napili bilang bayani?		

ANG IKA-19 NA SIGLO

PANIMULA

Isang mapagpalang araw muli sa inyo mga mag-aaral. Tapos na nating talakayin ang aralin tungkol sa RA 1425 at pagpili kay Rizal bilang pambansang bayani. Ngayon naman ay ating tatalakayin ang Pilipinas, at iba't – ibang panig ng mundo nuong ikalabingsyam na siglo.

MGA LAYUNIN:

- Malaman kung ano ano ang mga kaganapan sa buong daigdig nuong ikalabilangsyam na siglo lalo na sa larangang Panlipunan, Pampulitika, at pangkultura.
- 2. Mataya kung ano ang naging epekto ng mga pangyayari sa pagsilang ng diwang nasyonalismo sa mga tao.
- 3. Maunawaan ang buhay ng pambansang bayani ayon sa konteksto ng kanyang panahon.

PANUTO SA MAG-AARAL:

Aralin at intindihing Mabuti ang mga naging kaganapan nuong ikalabingsyam na siglo, alamin kung ano nga ba ang mga kaganapan na nangyari sa buong daigdig, lalo na sa mga larangang Panlipunan, Pampulitika at pangkultura, upang lalong mas maunawaan ang buhay ni Dr. Jose Rizal sa konteksto ng kanyang panahon. Sa may huling bahagi ng modyul ay may paunang gawain, maikling pagsusulit at asignatura, Sagutan ito ng buong husay. Sagutan muna ang pahina bilang 20 bago magsimula sa aralin.

SA IBA'T - IBANG PANIG NG MUNDO

Nang isilang si Rizal noong Hunyo 19, 1861, nagaganap ang giyera sibil (1861-1865) sa Estados Unidos na kinasasangkutan ng may 2,600,000 na mamamayan. Ang sanhi ng usapin ay ukol sa pagkakaalipin ng mga Negro. Ang pagsiklab ng labanan noong Abril 12, 1861, ang nagbunsod kay Pangulong Abraham Lincoln para ipatupad ang Proklamasyon ng Emansipasyon ng mga aliping Negro noong Setyembre 22, 1863.

Pagkaraan ng giyera sibil, binigyang-pansin ng Estados Unidos ang pagpapalawak ng kanyang industriya. Ang buong kontinente ay kakikitaan ng pagtatayo ng mga daang-bakal. Maraming bagong pabrika ang itinayo sa silangan at gitnang-kanluran. Sa pagtatapos ng ika-19 na siglo, marami pang dayuhan gaya ng mga Italyano, Poles, Slavs, at mga Hudyo, ang nakipagsapalaran sa bansa. Libu-libong mga Tsino naman ang dinala rin sa Amerika upang makatulong sa pagbubuo ng mga daang-bakal.

Noon din Pebrero 19, 1861, ang liberal na si Czar Alexander II (1855-1881) ay naglabas ng proklamasyong nag-aalis ng serfdom sa bansang Rusya na pakikinabangan ng 22,500,000 magsasaka (serfs). Ang hakbang na ito ay

para palubagin ang umiinit na pagtutol ng taumbayang Ruso sa mga patakarang ipinatupad ng kanyang malupit na ama na si Nicholas I na namatay noong 1855. Kumbinsido si Czar Alexander II na nararapat na bilhin ng gobyerno ang mga lupang sakahan mula sa mga may-ari ng lupa at ibenta ito sa mga magsasaka na babayaran nila nang hulugan.

Bukod dito, nagkaroon din ng mga repormang pampulitika. Noong 1864, ang mga asembliyang panlalawigan at distrito na tinatawag na zemstvos ay binuo. Sa unang pagkakataon, binigyan ang mga manggagawang Ruso ng representasyon sa gobyerno. Sila ay makikibahagi sa paglutas ng mga lokal na suliranin gaya ng pagsasaayos ng mga kalsada, pagtatayo ng mga paaralan, at pagtugon sa mga sebisyong pangkalusugan.

Noong Abril 1862, si Emperador Napoleon III ng Pangalawang Imperyong Pranses ay nagpadala ng hukbong Pranses sa Mexico upang sakupin ito.

Magiting na ipinagtanggol ng mga Indiyano at Mehikano ang kanilang bayan. Dahil noon ay giyera sibil sa Estados Unidos, hindi nakakuha ng tulong si Pangulong Benito Juarez sa kanyang kaibigang si Pangulong Lincoln.

Iniluklok ni Napoleon III si Pangulong Duke Maximilian ng Austria bilang tau-tauhang emperador ng Mexico noong Hunyo 12, 1864. Ito ay para mapatatag niya ang pananakop ng Mexico.

Nang magwakas ang giyera sibil sa Estados Unidos, tumulong ito sa hukbo ni Juarez at tinalo ang mga puwersa ni Maximilian sa Labanan ng Queretaro (Mayo 15, 1867). Binitay si Emperador Maximilian noong Hunyo 19, 1867 (ika-6 na kaarawan ni J. Rizal).

Noong ika-19 na siglo, nagtagumpay ang Italya at ang Alemanya na mapag-isa ang kanilang mga bansa. Ang mga Italyano na pinamumunuan ni Conde Camillo Benso di Cavour at ni Giuseppe Garibaldi at ng kanyang hukbo na "Red Shirts," na may 1,150 bilang ang nakapagpaalis sa mga hukbong Austriyano at Pranses sa Italya noong 1869. Naiproklama ang kaharian ng Italya sa ilalim ni Haring Victor Emmanuel. Pinili ang Roma bilang kabisera. Ito ay naganap noong 1871 pagkaraang salakayin nila ang kabiserang ito at ikinatalo ng mga Austriyano.

Ang mga Prusyano, sa pamumuno ni Otto Von Bismarck ay nagtagumpay sa Digmaang Franco-Prusyano. Naitatag nila ang Imperyong Aleman noong Enero 18, 1871, at si Haring Wilhelm ng Prussia ang unang Kaiser ng naturang imperyo.

Bunga ng pagkatalo ng Pransya sa Digmaang Franco-Prusyano, nabuwag ang Pangalawang Imperyong Pranses ni Emperador Napoleon III. Sa pagkatatag ng Ikatlong Republikang Pranses, si Adolph Thiers ang naging unang pangulo nito.

Noong ika-19 at ika-20 siglo, ang Impluwensya ng Europa sa Asya ay lumaki. Mababatid sa kasaysayan na ang pangunahing layunin sa pakikipagugnayan ng Kanluran sa Asya ay pakikipagkalakalan. Subalit naging masidhi din ang iba pa nilang interes na paramihin ang bayang nasasakop, kaakibat ng pagdadala ng porma ng kanluraning gobyerno at edukasyon sa mga tao.

Noong ika-19 na siglo, kapansin-pansin ang pagsibol ng imperyalismong kanluranin. Ang Inglatera ay nanguna sa mga puwersang imperyalista sa buong daigdig. Dulot ng kanyang malakas na hukbong pandagat at sandatahan, nasakop niya ang maraming bansa at nakapagtatag ng imperyo. Noong panahon

ni Reyna Victoria (1837-1901), ipinahayag ng mga Ingles na ang "Britanya ang siyang naghahari sa mga daluyong."

Nagtagumpay ang Britanya sa Unang Digmaang Apyan (1840-1842) laban sa Imperyong Tsina, na nasa ilalim ng dinastiyang Manchu. Bunga nito, napunta sa Inglatera ang Hongkong. Sa Ikalawang Digmaang Apyan (1856-1860), nagwagi muli ang Britanya. Napilitan ang dinastiyang Manchu na ipagkaloob dito ang Tangway ng Kowloon.

Sa pagitan ng 1858 at 1900, higit na pinagtibay ng Britanya ang kanyang kapangyarihan sa India. Noong 1859, nasupil ng mga Ingles ang Rebelyong Indiyano. Nabuwag ang Imperyong Mogul at ipinatupad ng Inglatera ang kanyang pangangasiwa sa sub-kontinente ng India na ngayon ay binubuo ng India, Pakistan, Bangladesh.

Dahil napagtagumpayan din ng Inglatera ang Tatlong Digmaang Anglo-Burmes (1824-1826, 1852, at 1885), nasakop nito ang Burma. Pinalaganap nito ang kanyang impluwensya bilang bansang tagapangalaga ng Malaya, Sarawak at Sabah (Hilagang Borneo). Naging kolonya rin nito ang Ceylon (Sri Lanka), Maldives, Ehipto, Australya at New Zealand.

Sumunod ang ibang imperyalistang kanluranin sa ginawa ng Britanya. Noong 1858-1863, sinakop ng Pransya ang Vietnam. Isinanib rito ang Cambodia noong 1863 at pagkaraan ang Laos noong 1893. Pinag-isa ang mga bansang ito sa ilalim ng pangalang French Indochina.

Ang mga Olandes, pagkaraang mapaalis ang mga Portuges at Espanyol sa East Indies noong ika-17 dantaon, ay tuluyang sinakop ang kapuluan at tinawag itong Netherlands East Indies (Indonesia).

Sinakop naman ng Rusya ang Siberia, at pagkaraan ang Kamchatka, Kuriles, at Alaska (na ipinagbili nito sa Estados Unidos noong 1867 sa halagang \$7,200,000). Mula 1865 hanggang 1884, nakuha ng Rusya ang mga lupaing Muslim ng Bokhara, Khiva, at Kokand sa Gitnang Asya. Sumama ang Rusya sa Inglatera, Pransya, at Alemanya sa pagbuwag ng Imperyong Tsina sa pamamagitan ng pagsakop ng Manchuria bilang "saklaw ng impluwensya."

Ang huling dekada ng ika-19 na siglo ay kinakitaan ng pagiging kolonya ng mga bansa sa Asya sa ilalim ng mga Kanluraning bansa. Tanging ang mga bansang Hapon at Thailand ang nanatiling wala sa saklaw ng kontrol ng Europa.

Noong Hulyo 8, 1853, ibinukas muli sa mundo ang bansang Hapon mula nang magsara ito sa mga dayuhan noong 1639. Dulot ito ng ginawang hakbang ng isang Amerikanong hukbo sa pamumuno ni Komandante Matthew C. Perry. Tinanggap ni Emperador Meiji (Mutsuhito) ang impluwensyang kanluranin at naipatupad ang modernisasyon ng bansa. Pinalakas niya ang kanyang mga hukbo at sumapi sa mga puwersang imperyalista sa pagsalakay sa Tsina. Pagkaraan ng labanan ng Tsina at Hapon (1894-1895), inagaw niya ang Formosa (Taiwan) at Pescadores. Noong 1910 naman ay sinakop niya ang Korea.

Habang lumalakas ang mga imperyalistang kanluranin sa Asya, untiunting nababawasan naman ang imperyo ng Espanya. Nawala sa kanya ang mga kolonya sa Gitna at Timog Amerika kabilang ang Paraguay (1811), Argentina (1816), Chile (1817), Columbia at Ecuador (1819), Costa Rica, Honduras, Guatemala, El Salvador, at Nicaragua (1821), Venezuela (1822), Peru (1824), at Bolivia at Uruguay (1825). Ang mga kolonyang ito ay nagsipag-alsa at nang lumaon ay nakamit ang kanilang kasarinlan. Gayumpaman, sa mga panahong ito hawak pa rin ng Espanya ang Cuba at ang Pilipinas sa Asya.

Naging malaking salik ang pagbubukas ng Canal Suez sa liberalismo sa daigdig. Ang Canal Suez ay isang artipisyal na daanang tubig. Isang isthmus na hinati at nag-ugnay sa dalawang mahalagang anyong tubig, ang Red Sea at Mediterranean Sea, pinabilis nito ang paglalayag mula Asya patungong Europa. Ito ay opisyal na binuksan noong Nobyembre 7, 1869 at naging sanhi din ng direktang kalakalan ng Espanya at Pilipinas na hindi na kailangang dumaan pa ng Mexico. Ilan pa sa epekto ng pagbubukas ng Suez Canal ay ang mabilis at madaling ugnayan ng Pilipinas at Espanya, pagyabong ng pagluluwas ng Pilipinas ng mga produktong agrikultural sa ibang bansa, pagyabong ng Pilipinas sa pandaigdigang pakikipagkalakalan, pagdadala ng mga dayuhang mangangalakal sa Pilipinas ng mga kaisipang liberal at dahil sa pagbubukas ng Canal Suez ay umusbong ang mga bagong uring may kaya at mga ilustrado.

Sa panahong ito, isinilang ang apat na kinikilalang dakilang Asyano sa kasaysayan na sina Dr. Jose Rizal at Rabindranath Tagore (1861), si Sun Yatsen (1866) at si Mohandas Karamchand Gandhi (1869). Tinanggap nila ang bagong pamamaraan ng pag-aaral na dala ng Europa upang lutasin ang mga suliranin ng kanilang bayan. Hinamon nila ang kasalukuyang namamahala sa pamamagitan ng pagpapahayag ng kanilang mga masusing panunuri sa umiiral na sistema sa Asya.

Ang kilusang rebolusyunaryo sa Pilipinas ay masasabing nabuo, bunga ng mga isinulat ng mga makabayang repormista. Higit na nagbigay ng kakintalan ang mga isinulat ni Dr. Jose Rizal, lalo na ang Noli Me Tangere at El Filibusterismo.

Hindi lamang mga Pilipino ang kumilala sa kadakilaan ni Rizal. Itinuring ni Gandhi si Rizal na tagapagsimula at martir ng kalayaan. Sa mga sulat ni Nehru sa anak niyang si Indira, kinilala niya ang kahalagahan ng pag-unlad ng nasyonalismo sa Pilipinas gayon rin ang bahaging ginampanan ni Dr. Rizal.

Ang buhay ni Rizal ang masasabing may pinakamaraming tala kung ihahambing sa sinumang Asyano noong ika-19 na siglo. Ang kanyang mga sinabi, ginawa, isinulat o inisip ay naitala na sa dahon ng kasaysayan.

ANG PILIPINAS NOONG KAPANAHUNAN NI RIZAL

Sa Pilipinas, ang pangunahing katangian ng pulitika noong panahon ng mga Kastila ay ang pagsasanib ng Simbahan at Estado. Bunga ito ng pilosopiyang pulitikal ng Espanya na kung saan pinaglilingkuran ng Estado ang dalawang kamahalan (majesties), ang Papa ng Simbahang Katoliko at ang Hari ng Espanya.

Dahil sa unyon ng Simbahan at Estado, sumibol ang natatanging anyo ng pamahalaang Kastila sa Pilipinas, ang pagkakaroon ng "pamahalaan ng mga prayle" o frailocracia. Simula noong pananakop ng mga Kastila, ang mga prayle ang may hawak sa buhay panrelihiyon at edukasyon ng Pilipinas. Kinalaunan sa ika-19 na dantaon, kontrolado na rin nila ang kapangyarihang pulitikal, impluwensya at kayamanan. Nagbunga ito ng pang-aabuso ng ibang miyembro ng ordeng rehiliyoso na ikinamuhi ng mga Pilipino. Dahil sa ibang masasamang prayle, nadungisan ang reputasyon ng ibang mabubuting prayle (kabilang na

sina Padre Andres de Urdaneta, Padre Martin de Rada, Padre Juan de Placencia, Obispo Domingo de Salazar, at Padre Miguel de Buenavides).

Ang gobernador-heneral na kumakatawan sa hari ng Espanya ay mayroong malawak na kapangyarihan. Siya ang pinakamataas na pinuno, kapitan ng hukbo at bise-patron ng Simbahan (may karapatang pansimbahan).

Ang ganitong ayos ng pamahalaan ay nagdulot ng kalituhan sa kapangyarihang sinasaklaw ng bawat isa. Napakalaki ng impluwensyang pulitikal ng mga prayle kaya ang kanilang mga rekomendasyon ay sinusunod ng gobernador-heneral at mga opisyal ng lalawigan.

Ang mga Inqulino ang mga tagapamahala ng mga prayle sa mga lupaing pag-aari nila. Ang nasabing lupain ay inuupahan ng mga inquilino at pinapaupahan naman at pinapasaka sa mga tinatawag na kasama. Ang mga kasama ay hinahatian ng mga inquilino sa ani ng lupang sinasaka ng mga ito. Hinahatian ang mga kasama ng mga inquilino ng karaniwang 50/50 pagpaparte matapos awasin ang mga gastos tulad ng mga binhi, pataba at iba pang gastos sa pagtatanim. Ang mga kasama ay karaniwang nababaon sa utang sa mga inquilino. Ang mga inquilino ang kumikita ng malaki at nakikinabang sa biyaya ng lupa ngunit hindi naman nagsasaka. Ang mga inquilino ay ang mga principalia sa lugar ng kabukiran at ilan ay mestisong intsik. Sa panahon ng pagbubukas ng Maynila sa Kalakalang Pandaigdig marami sa mga Inquilino na nangangasiwa sa upahang lupang taniman ay nakaranas ng magandang oportunidad na makalahok sa nabanggit na kalakalan , siyang dahilan kung bakit ang kanilang pamilya mula sa pagiging karaniwang Indiyo ay napa-angat sa antas Principalia, marami sa mga inquilino ay nagkaroon ng kakayanang maipadala ang kanilang mga anak sa Maynila o di kaya naman ay sa Europa upang mag-aral.

Noong panahon nang isilang si Jose Rizal Mercado, ang panunupil ng Espanya sa Pilipinas ay laganap. Ang mamamayang Pilipino ay hindi nagkaroon ng kalayaang gaya ng mga Kastila sa Espanya. Mula nang ipagpatibay ang Konstitusyon ng 1812 at iba pang saligang-batas, tinatamasa ng mga Kastila ang kalayaan sa pananalita, pamamahayag, at iba pang karapatang pantao.

Ang Konstitusyong Cadiz ng 1812 ay nagtakda ng mga Karapatan ng mga kalalakihan sa pagboto, pambansang sumusunod: soberanya, monarkiyang konstitusyunal, kalayaan sa pamamahayag, reporma sa lupa at malayang kalakalan. Ang pagpasa ng nabanggit na konstitusyon ay manipestasyon ng pag-usbong ng diwang liberalismo sa Espanya. Sa Pilipinas ang Konstitusyong Cadiz ay naimplementa lamang makaraan ang isang taon, ito ay noong Abril 17, 1813. Ang nasabing Konsititusyon ay noong 1813 ngunit ipinawalang bisa ng Hari noong 1814. Muling ipinairal noong 1821, muling ipinatigil noong 1824, ibinalik noong 1836 at nawala noong 1837. Ang pagpapatupad at pagpapawalang bisa ng konstitusyon ay pagpapakita ng kaguluhan sa Espanya, sa agawan o pagpapalit palit ng may hawak ng kapangyarihan. Minsan ang kapangyarihan ay nasa kamay ng monarko at mga kakamping konserbatibo at minsan naman ay nasa kamay ng mga Kastilang liberal ang pamumuno ng pamahalaan. Ang Konstitusyong Cadiz ay nagbukas ng isipan ng mga Pilipino sa mga karapatan ng mga tao. Para sa mga Pilipino o mga Indio, ito rin ay nagtatakda sa kanila sa kalayaan sa pagbabayad ng tributo at sa sapilitang paggawa. Nakita rin nila ang pagkakapantay pantay ng mga kastila at mga Pilipino o Indio, ang kalayaan sa relihiyon tulad ng inasam at ipinaglaban ni Hermano Pule. Dahil sa pag-asam sa itinakda ng Konstitusyon naging sanhi ito ng pag aalsa sa iba't ibang panig ng kolonya, at nagbukas sa isipan sa kalayaan at paglaya. Ang Konstitusyong Cadiz ay nagtakda ng

karapatan ng tao at limitasyon ng kapangyarihan ng mga namumuno ngunit ang mga ito ay hindi para sa mga sakop o kolonya ng Espanya tulad ng Pilipinas

Ang mga awtoridad na Kastila maging sibil o eklesiyastiko ay naging masigasig sa pagpapalaganap ng pananampalatayang Kristyanismo, ngunit hindi naman nakikita sa kanilang pamumuhay ang mga aral na itinuturo nila. Dimakatwiran ang pagtingin sa mga Indio saanman sa pamahalaan, hukuman, opisina, sandatahan, paaralan at maging sa hanay ng simbahan.

Simbolo ng pagmamalupit ng mga Kastila ang mga guardia sibil (Konstabularyo) na nilikha sa atas ng hari noong Pebrero 12,1852. Ang atas na ito ay sinusugan noong Marso 24, 1888 para mapangalagaan at mapanatili ang kaayusan sa Pilipinas. Ito ay itinulad sa kilala at disiplinadong Guardia Civiles ng Espanya.

Bagaman ang mga guardia sibil sa Pilipinas ay nakapag-ambag ng mabubuting serbisyo sa pagsugpo sa paglaganap ng mga bandido sa mga lalawigan, kinalaunan ay nakilala sila sa mga pagmamaltrato sa mga inosente, pagnanakaw ng kalabaw, manok at iba pa, at pagsasamantala sa ilang kababaihan. Si Rizal mismo ay naging biktima ng pagmamalupit ng isang tinyente ng mga guardia civil. Maging ang kanyang ina ay nakaranas din ng pagmamalupit sa kamay ng mga guardia sibil na dumakip sa kanya sa salang walang katotohanan.

Ang mga hukuman ng mga panahong ito ay tiwali. Ang hustisya ay nabibili, mabagal at may kinikilingan. Kalunos-lunos ang kalagayan ng mga Pilipino sa litigasyon. Ang pagkakasangkot sa kaso ay isang kalamidad. Ang gagastusin sa kaso ay madalas na labis pa sa halaga ng pag-aaring pinagtatalunan. Dahil dito, maraming litigante ang namumulubi pagkaraan ng mahabang pag-uusig ng hukuman. Ang mga kasong kriminal ay tumatagal nang maraming taon. Sa panahong ito, maaring nakatakas na ang tunay na may sala o nawala na ang dokumento. Ang kayamanan, estadong panlipunan at kulay ng balat ay mga kailangang salik para manalo sa kaso.

Ipinagbawal sa mga Pilipino ang anumang pagtitipon at paglalathala ng mga artikulo na walang pahintulot. Ang lumalaban sa pamahalaan ay pinarurusahan. Ang iba ay ipinapatapon sa iba't ibang lugar. Marami ang sapilitang pinagagawa sa mga arsenal nang walang bayad.

Ang kalagayang ito ay ikinagulo ng isipan ng mga katutubong Pilipino. Noong panahon ni Rizal, kahit pa mahina at di mabuti ang asal ng isang Kastila o mestizo, nakatitiyak na siya ng isang magandang katayuang panlipunan at pampulitika.

Nakalulungkot na isipin na hindi lahat ng mga prayleng Kastila ay mabubuting tao at karapat-dapat na ministro ng Diyos. Higit na lumala ang sitwasyon nang hindi pa rin maisaayos ang isyu ukol sa sekularisasyon ng mga parokya. Ang mga parokyang dating hawak ng mga paring sekular na Pilipino ay muling ibinalik sa mga paring regular. Buhat noon, ipinaglaban na ng mga paring Pilipino ang sekularisasyon ng mga parokya, isa na rito si Padre Jose Burgos.

Sa mga panahong iyon, ang mga prayle mula sa iba't ibang relihiyosong orden ay mayayamang may-ari ng lupa na karamihan ay agrikultural. Ang mga taga nayon na matagal nang naninirahan sa mga lupang ito ay naging mga kasamang magsasaka. Ang pagkawala ng kanilang mga lupa ay nagbunga ng pagtutol na humantong sa maraming pag-aalsang agraryo.

Sa legal na batayan, ang mga prayle ang mga nagmamay-ari ng mga lupa dahil may pinanghahawakan silang titulo na nakamit nila buhat sa Hari ng Espanya

Ang pag-aari ng mga prayle sa mga lupa ay lalo amang nagpalala sa di pag-unlad ng ekonomiya ng Pilipinas. Sa sanaysay na Sc bre la Indolencia de los Filipinos, (Ang Katamaran ng mga Pilipino) sinulat ni Rizal na:

katotohanan na ang pinakamagandang plantasyon, ang pinakamagandang lupain sa mga lalawigan... ay nasasa <mark>kamay ng mga</mark> korporasyong relihiyoso... ay isa sa mga dahilan kung bakit maraming bayan ang hindi umuunlad sa kabila ng pagsisikap ng mga naninirahan dito. Alam naming marami ang tututol, gaya ng argumento mula sa kabilang panig, yaong mga hindi nila pag-aari. Totoo naman! Gaya ng kanilang kapatid sa Europa, sa pagtatatag ng kanilang kumbento, pinili nila ang pinakamatabang lambak, pinakamagandang mataas na lupa para mapagtamnan ng ubasan o produksyon ng serbesa, pinakamagandang kapatagan, pinakamainam na bukid na maayos ang patubigan, para gawin nilang plantasyon. May ilang panahon na ring nakalilinlang ang mga prayle sa pamamagitan ng pagpapaniwala sa tao na ang mga plantasyong ito ay umuunlad, masagana ang ani dahil nasa kanilang pangangalaga, at ang katamaran ng katutubo ay laging pinakikintal sa isipan ng marami; ngunit nalimutan nilang sa ibang lalawigan ay wala naman silang pagaaring lupa, plantasyon gaya ng Bauan at Lian, na mababang uri kung ihahambing sa Taal, Balayan, at Lipa, mga rehiyong sinasaka ng mga katutubo na walang pakikialam ang mga prayle,"

PAGPAPALALIM AT PAGPAPALAWAK:

GAWAIN 1: Batay sa araling napag-aralan, gumawa ng graphic organizer tungkol sa

Kaganapang pulitikal, kabuhayan, panlipunan, at pangkultura noong ika – 19 na siglo na magpapakita ng paghantong sa malawakang pagbabago. Gawin ang graphic organizer sa kahon sa ibaba.

I. Pagpili ng Sagot: Isulat sa patlang Pangalan:	
Kurso/Seksyon:	Petsa:
1. Ito ang nakalabang bansa	ng Tsina sa Ikalawang Digmaan ng Apyan.
a. Rusya	c. Alemanya
b. Britanya	d. Pransya
2. Siya ang nagpatupad ng	g Proklamasyon ng Emansipasyon ng mga
aliping Negro noong 1862 sa Estad	os Unidos.
a. Abraham Lincoln	c. Adolph Thiers
b. Benito Juarez	d. Nicholas I
3. Siya ang liberal na Rus	song czar na naglabas ng proklamasyong
nagpalaya sa may 22,500,000 alipir	n ng serfdom sa bansa.
a. Cavour	c. Maximillian
b. Alexander II	<mark>d. Nichola</mark> s
4. Itinatag niya ang Imperyon <mark>a. Wilhelm Prussia</mark> b. Adolph Thiers Cavour	c. Camillo Benso di
5. Ito ang tinutukoy na Nethe noong ika-17 siglo. a. Ceylon b. India	rlands East Indies na sakop ng mga Olandes c. Indonesia d. Malaysia
6. Binuksan muli ng bansang	g Hapon ang kanyang mga daungan sa mga
dayuhan noong Hulyo ng naturang	taong mula magsara noong 1639.
a. 1850	c. 1852
b. 1851	d. 1853
a. Alexander II b. Nicholas I	ito ng Mexico, noong Hunyo 19, 1867. c. Maximillian <mark>d. Juarez</mark> ang napabilang sa French Indochina. c. Ceylon d. Cambodia
9. Sila ay nalikha ng atas	s ng hari noong Pebrero 12, 1852 upang
mapangalagaan at mapa-natili ang	kaayusan sa Pilipinas.
a. Encomendero	c. Komisyon ng Sensura
b. Orden ng prayle	d. <mark>Guardia Civil</mark>
10. Siya ang bise-patron ng S	Simbahan.
<mark>a. Papa ng Roma</mark>	c. Hari ng Espanya
b. Gobernador-Heneral	d. Konstabularyo
11. Siya ang Pangulo ng Mex	cico ng sakupin ito ng mga Pranses
a. Emperador Napoleon III	c. Abraham Lincoln
b. Benito Juarez	d. Otto vo Bismarck

____12. Estado na ipinagbili sa Estados Unidos sa halagang \$7,200,000 noong 1867.

a. Alaska c. Siberia b. Kuriles d. Kamchatka

_____13. Nagpatupad ng modernisasyon ng bansang Hapon. Inagaw niya ang Formosa at Pescadores, sinakop din niya ang Korea noong 1910.

a. Perryb. Meijic. Tagored. Sun Yat-sen

____14. Bilang ng hukbong "Red Shirts" na nakapag-paalis sa Austriyano at Pranses sa Italya noong 1869.

a. 1,150c. 5,110b. 1,510d. 1,051

_____15. Unang pangulo ng Ikatlong Republikang Pranses.

a. Napoleon III c. Benso di Cavour

b. Adolph Thiers
d. Garibaldi

AMAN

GINTONG BUTIL NG KAALAMAN

Ang Pilipinas sa ikalabingsyam na siglo ay nagpapakita ng kalagayang Panlipunan, Pampulitka at Pangkultura, hindi lamang sa Pilipinas maging sa iba't – ibang panig ng mundo. Ito ang magbibigay daan para mas maunawaan ang naging buhay ng ating pambansang bayani batay sa konteksto ng kanyang panahon. Maaga syang namulat sa tunay na kalagayan ng Pilipinas gaya ng mga pang-aapi, walang matatag na batas, hindi patas at hindi makataong trato sa mga Pilino, maimumulat tayo sa katayuan ng Pilipinas nuon, ito rin ang magbibigay linaw kung bakit ganoon na lamang ang pagnanasa nyang makamit ang Kalayaan.

TAKDANG ARALIN:

- 1. Panuorin ang movie na "Ganito Kami Noon, Paano Kayo Ngayon? Gumawa ng repleksyon tungkol sa movie na napanuod, kailangan nakapaloob sa repleksyon ang temang, "paano mu nga ba masasabi at maipapakita na ikaw ay isang Pilipino?"
- 2. Magsasaliksik sa iyong pinagmulang lahi. Alamin ang pangalan ng magulang ng iyong lolo at lola sa ama (patrialcal side), at magulang ng iyong lolo at lola (matrialcal side). Kung may mapagkukunang datos ay alamin ang kanilang pinagmulang lahi.

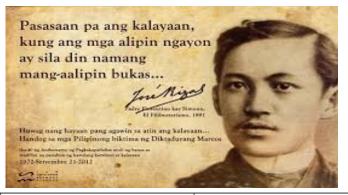
SANGGUNIAN:

San Andres, Teody et al. 2019. JOSE RIZAL BAYANI NG LAHI: St. Andrew Publishing House: Plaridel, Bulacan

Lacandula, Constansia et al.2013. RIZAL Ang Pambansang Bayani; St, Andrew Publishing House; Plaridel, Bulacan

PAUNANG GAWAIN:

Salaminin ang kalagayan at <u>kasalukuyang nangyayari sa panahon natin ngayon</u> sa Larangang Panlipunan, Pampulitika, at Pangkultura. Isulat ang angkop na sagot sa Bawat kahon na nakalagay sa ibaba.

Panlipunan	Pampulitika	Pangkultura
	KABANATA III	

KABANATA III

BUHAY AT KABATAAN NI RIZAL

PANIMULA

Mayroong kasabihang, "mas higit mong makikilala at mauunawaan ang isang tao kung makikilala mo ang kanyang pamilya." Kung atin mang naunawaan ang mensahe ng buhay ni Rizal dahil sa kanyang panahon na ating napag-aralan noong nakalipas na aralin. Ngayon naman ay iikot ang ating talakayan sa Buhay Kabataan ni Rizal, sakop sa araling ito ang pamilya, kabataan at unang pagaaral hanggang sya ay makapag tapos sa Unibersidad ng Sto. Tomas.

MGA LAYUNIN:

- 1. Masuri ang pamilya, kabataan, at panimulang edukasyon ni Rizal
- 2. Malaman ang mga tao at mga pangyayari sa buhay kabataan ni Rizal at ang mga ambag nito sa pagbuo ng pagkatao ng pambansang bayani.
- 3. Kritikal na masuri ang magagandang halimbawa ng mabuting magagral batay sa naging buhay ni Rizal sa kanyang unang pag-aaral.

PANUTO SA MAG-AARAL:

Ang kabanatang ito ay tumatalakay sa buhay ni Rizal mula sa kanyang pinagmulang lahi, sa kanyang buhay kabataan, sa kanyang unang pinasukang paaralan hanggang sa makapagtapos sa Unibersidad ng Sto. Tomas, basahin at unawaing Mabuti ang mga nilalaman ng bawat aralin. Bago magtungo sa aralin, ay gawin muna ang paunang gawain. Sa huling bahagi ay naglalaman ng mga gawain, sanaysay at maikling pagsusulit. Mayroon din asignatura sa pagtatapos ng kabanata. Sagutan muna ang paunang gawain bago magtungo sa aralin. Makikita ang paunang gawain sa pahina bilang 38.

ALAMIN AT PAG-ARALAN

ANG PAMILYA RIZAL

Si Jose Protacio Rizal Mercado y Alonso Realonda ay isinilang sa Calamba, Laguna sa pagitan ng alas-onse at alas-dose, Miyerkules, Hunyo 19, 1861, ilang araw bago ang kabilugan ng buwan. Muntik nang ikamatay ng kanyang ina ang panganganak sa kanya dahil sa kalakihan ng kanyang ulo. Ayon sa talaarawan ni Rizal na Memorias de un Estudiante de Manila (Mga Alaala ng Isang Mag-aaral sa Maynila), kung saan ay ginamit niya ang ngalang P. Jacinto, ang pagkaligtas ng kanyang ina ay bunga ng pamamanata nito sa Birhen ng Antipolo.

Bininyagan si Rizal sa simbahang Katoliko ng kura paroko na si Padre Rufino Collantes sa kanilang bayan noong ika-22 ng Hunyo, tatlong araw makalipas ang kanyang kapanganakan, Ang kanyang ninong ay si Padre Pedro Casañas na taga-Calamba. Ang ngalang "Jose" ay pinili ng kanyang ina sa karangalan ng patrong San Jose.

Si Jose Rizal ang ikapito sa labing-isang anak nina Francisco Engracio Mercado Rizal at Teodora Alonso Realonda Rizal. Ang kanyang ama ay tubong Biñan at ipinanganak noong Mayo 11, 1818. Nag-aral siya ng Latin at Pilosopiya sa Kolehiyo ng San Jose sa Maynila. Habang nag-aaral sa lungsod, nakilala niya si Teodora at sila'y ikinasal noong Hunyo 28, 1848 makalipas ang isang taon ng pagpanaw ng kanyang kapatid na si Potenciana. Batay sa salaysay sa aklat ni Austin Craig, maagang naulila sa kanyang ama si Francisco sa edad na 8 taon lamang, at siya ay matiyagang ginabayan at pinatnubayan ng kanyang ina at nakatatandang kapatid na si Potenciana, nang pumanaw ang kanilang ina, lumipat sila ni Potenciana sa Calamba batay sa pag-anyaya ng isa pang kapatid na naunang nanirahan sa Calamba, matiyagang ginabayan ng kapatid niyang si Potenciana si Francisco, pinalaki siyang taglay ang mga katangiang mahusay na naasahan ng kanyang sariling pamilya, at kalaunan bilang isang sensitibo, matipid, masipag at responsableng ama ng tahanan ng pamilya Rizal. Namuwisan siya sa asyendang pag-aari ng mga Dominikano. Siya ay masipag, bihirang magsalita ngunit mas maraming nagagawa. Isa siyang huwarang ama ayon sa tala ni Rizal. Namatay siya noong Enero 5, 1898 sa edad na 80.

Ang apelyidong Mercado ay ginamit noong 1731 ni Domingo Lamco (kanunu-nunuan ni Rizal sa partido ng kanyang ama). Si Lamco ay isang mangangalakal na Tsino na nagmula sa Chinchew (o Chanchow), lungsod Fookien. Dumating siya sa Maynila noong 1690. Siya ay nanirahan sa Biñan at di naglaon ay nagpakasal kay Ines de la Rosa, isang mayamang Tsinong Kristiyano sa Maynila.

Ginawa niyang Mercado ang kanyang apelyido na akma naman sa kanyang pagiging negosyante. Sa Filipino, ang salitang Mercado ay nangangahuluhang palengke. Naging anak nila si Francisco, na napangasawa naman ni Cirila Bernacha, isang Tsinong Pilipino. Si Francisco ay nahalal na gobernadorcillo (pinuno ng bayan). Isa sa mga anak nila, si Juan Mercado (lolo ni Rizal) ay napangasawa naman ni Cirila Alejandro, isang mestisang Tsino. Nahalal din siyang gobernadorcillo tulad ng kanyang ama. Nagkaroon ng labintatlong anak si Kapitan Juan at ang bunso ay si Francisco na ama ni Rizal.

Bilang pagtalima sa Batas Claveria ng 1849 na nagtakda ng apelyidong Kastila sa mga mamamayan ng Pilipinas, ang mga Alonso ay nagdagdag ng Realonda at ang mga Mercado ay Rizal. Ang apelyidong Rizal ay mula sa salitang *ricial* na ang ibig sabihin ay "bukid na tinatamnan ng trigo, na inaani

habang lunti pa at muling tutubo". Ang apelyidong ito ay ibinigay ng isang Kastilang alcalde mayor na kaibigan ng pamilya.

Si Doña Teodora Alonso Realonda, ang ina ng ating pangunahing bayani, ay isinilang sa Maynila noong Nobyembre 8, 1826. Ang angkang pinagmulan ni Doña Teodora ay nagmula kay Eugenio Ursua na may lahing Hapon at napangasawa si Benigna, walang tinukoy na apelyido. Naging anak nila si Regina at napangasawa ang isang abugadong Kastila na nagngangalang Manuel Quintos. Sila ay nagkaanak at pinangalanang Brigida at napangasawa si Lorenzo Alberto Alonso na naging magulang ni Doña Teodora.

Nakapag-aral si Teodora sa Kolehiyo ng Santa Rosa, isang kilalang paaralan para sa kababaihan sa lungsod. Mahinhin siyang kumilos, may matatag na kalooban, mahusay sa Matematika at Panitikan. Namatay siya noong Agosto 16, 1911 sa edad na 85.

Sina Francisco at Teodora ay biniyayaan ng labing-isang supling na sina:

- 1. **Saturnina** (1850-1913) ang palayaw niya ay Neneng; ikinasal kay Manuel T. Hidalgo ng Tanawan, Batangas.
- 2. **Paciano** (1851-1930) kapalagayang-loob ni Rizal; pagkatapos barilin si Jose, sumapi siya sa Rebolusyong Pilipino at naging heneral; pagkaraan ng himagsikan ay nagsaka sa kanyang bukid sa Los Baños. Nagkaroon siya ng dalawang anak sa kanyang kinakasamang si Severina Decena. Namatay siya noong Abril 13, 1930 sa edad na 79.
- 3. **Narcisa** (1852-1939) palayaw niya ay Sisa; ikinasal siya kay Antonio Lopez, isang guro ng Morong.
- 4. **Olimpia** (1855-1887) Ypia ang kanyang palayaw; ikinasal siya kay Silvestre Ubaldo, isang operator ng telegrapo sa Maynila. Nag-aral siya sa Colegio de la Concordia. Namatay siya dahil sa mahabang oras ng panganganak.
- 5. Lucia (1857-1919) nag-aral din siya sa Colegio de la Concordia. Nagpakasal siya kay Mariano Herbosa ng Calamba, na pamangkin ni Padre Casañas. Namatay si Herbosa noong 1889 at tinanggihang bigyan ng Kristiyanong libing dahil bayaw siya ni Dr. Rizal.
- 6. **Maria** (1859-1945) Biang ang kanyang palayaw; ikinasal kay Daniel Faustino Cruz ng Biñan, Laguna.
- 7. **Jose** (1861-1896) ang pangunahing bayaning Pilipino; palayaw niya ay Moy at Pepe. Sa Dapitan, nakisama siya kay Josephine Bracken, isang Irlandes mula Hongkong. Nagkaanak siya ng lalaki at pinangalanan niya itong Francisco sunod sa pangalan ng kanyang ama. Ngunit ilang oras lamang nabuhay ito pagkasilang. Sa Dapitan na nailibing ang sanggol.
- 8. **Concepcion** (1862-1865) ang kanyang palayaw ay Concha; namatay siya sa sakit sa edad na tatlong taon.
- 9. **Josefa** (1865-1945) Panggoy ang kanyang palayaw; naging pangulo ng kababaihang grupo ng Katipunan. Namatay siyang walang asawa sa edad na 80.
- 10. **Trinidad** (1868-1951) Trining ang kanyang palayaw; namatay rin siyang matandang dalaga sa edad na 83.
- **11. Soledad** (1870-1929) palayaw niya ay Choleng; ikinasal siya kay Pantaleon Quintero ng Calamba.

Ang mag-anak na Rizal ay kabilang sa mga principalia (mayayaman) ng bayan noong panahon ng Kastila. Sila ay kinikilala sa Calamba dahil sa kanilang katapatan at pagiging masinop sa buhay. Nakapagpatayo sila ng isang malaking bahay sa tabi ng simbahan. Mayroon silang karuwahe, simbolo ng yaman noong panahon na iyon. Ang kanilang pribadong aklatan (pinakamalaki sa Calamba) ay may mahigit na 1,000 tomo. Napag-aral ang lahat ng anak.

Ang Calamba noon ay isang asyendang bayan. Mula sa lupang inuupahan sa Ordeng Dominikano, nakapag-aani sila ng palay, mais, at tubo.

Mayroon din silang mga alagang baboy, manok, at pabo sa kanilang likod-bahay. Bukod dito, si Doña Teodora ay may maliit na tindahan, maliit na gilingan ng arina at gawaan ng hamon.

SA CALAMBA

Sa kanyang kamusmusan, si Jose ay masasabing maliit at sakitin. Dahil dito, di siya karaniwang nakikipag-laro sa kapwa mga bata sa labas ng kanilang tahanan sa halip ay ipinagpatayo siya ng kanyang ama ng maliit na bahay-kubo na mapaglalaruan niya sa araw. Kapag naiiwan siyang mag-isa, pinagmamasdan niya mula sa kanyang bahay ang mga bulaklak, ulap sa kalangitan at mga ibong lumilipad. Kinalulugdan niya ang kagandahan ng kalikasan.

Si Doña Teodora ang siyang unang nagturo kay Jose sa pagbabasa ng alpabeto sa edad na tatlong taon. Sa edad ding ito, nakakasama na si Jose sa pagdarasal ng pamilya. Sa edad na lima, nagsimulang bumasa si Jose ng Bibliya na nakasulat sa wikang Kastila.

Sama-samang manalangin ang pamilya Rizal sa orasyon kapag takipsilim, sa pagrorosaryo bago matulog sa gabi, at gayon din sa pagsisimba. Pagkatapos ng rosaryo, nagkukuwento ang yaya sa mga bata tungkol sa mga engkantada, nabaong yaman, punong namumunga ng brilyante at iba pang kababalaghan. Ito ang nakapukaw sa interes ni Jose sa mga alamat at kuwentong-bayan.

Ang magkakapatid na Rizal ay magkakalapit sa isa't isa. Sa mga kapatid na babae ni Jose, si Concha (Concepcion) ang madalas niyang kalaro. Nang magkasakit at mamatay ito sa edad na tatlo, si Jose ang labis na nalungkot. Ito ang una niyang pagdadalamhati.

Noong Hunyo 6, 1868, nagtungo si Jose at ang kanyang ama sa Antipolo para sa peregrinasyon na ipinanata ni Doña Teodora nang ipinanganak si Jose. Hindi nakasama si Doña Teodora dahil kasisilang pa lang niya noon kay Trining. Ito ang unang peregrinasyon ni Jose sa Antipolo at gayon din, ang unang pagtawid niya sa Lawa ng Laguna.

Sa mga ikinuwento ng kangyang ina, ang tungkol sa batang gamugamo ang nakintal sa kanyang isipan. Nabanggit ito isang gabi habang tinuturuan si Jose ng kanyang ina sa pagbasa ng El Amigos de los Niños. Wala rito ang interes ni Rizal kundi sa gamugamong umaaligid sa liwanag ng ilawang langis. Itinigil ni Doña Teodora ang pagtuturo sa anak. Isinalaysay niya ang ukol sa pagbabawal ng inang gamugamo sa paglapit ng batang gamugamo sa ilawan upang di mapahamak. Ngunit nagpatuloy pa rin ang batang gamugamo sa paglapit sa ilawan hanggang sa hindi sinasadya ay nadikit ito sa apoy at nasawi. Habang pinatutulog na ang batang si Jose, nasabi ni Doña Teodora na huwag nitong tularan ang batang gamugamo nang hindi siya mapahamak tulad ng nangyari dito sa katapusan ng istorya. Ngunit higit na hinangaan ni Jose ang batang gamugamo dahil sa lakas ng loob nitong lapitan ang liwanag ng ilawan kahit ikapahamak pa ng sarili nitong buhay.

Mula pagkabata, naipakita rin ni Rizal ang kanyang talino sa sining. Sa edad na 5, gumuguhit na siya sa pamamagitan ng lapis at humuhubog ng magagandang bagay na yari sa luwad o wax.

Isang araw, noong si Jose ay anim na taong gulang, biniro siya ng kanyang mga kapatid dahil mas mahaba pang panahon ang inilalaan niya sa eskultura kaysa paglalaro. Sa gitna ng nagtatawanan niyang kapatid, sinabi niya:

"Sige, pagtawanan ninyo ako nang pagtawanan ngayon! Balang araw, kapag patay na ako, ang taumbayan pa ang gagawa ng mga monumento para sa akin."

Isa sa mga pinagpipitaganan ni Rizal sa Calamba noong siya'y bata pa ay si Padre Leoncio Lopez, kura ng bayan. Siya ang nagtimo sa kanyang pagkatao ng mataas na pagpapahalaga sa karapatan ng ibang tao at makabuluhang pagpapaliwanag sa mga bagay-bagay sa paligid.

Si Jose ay mayroong tatlong tiyuhin na nakaimpluwensya sa paghubog ng kanyang katauhan. Si Tiyo Jose Alberto, na nag-aral ng labing-isang taon sa isang paaralang Ingles sa Calcutta, India at nakapaglakbay sa Europa, ang nanghikayat sa kanya sa pag-ukit at paglilok sa pamamagitan ng putik at pagkit. Si Tiyo Manuel, na isang mabulas na tao, ang nagturo naman sa kanya ng mga laro tulad ng paglangoy, pagbubuno, pangangabayo at pisikal na ehersisyo. Si Tiyo Gregorio, na palabasa, ang nagpatingkad sa interes niyang magbasa.

Sa edad na walo, nalikha ni Jose ang kanyang unang tulang pinamagatang Sa Aking Mga Kabata. Sa gayon ding edad nasulat niya ang kanyang unang dula na isang komedyang Tagalog. Itinanghal ito sa pista sa Calamba at nagustuhan ng mga tao. Napanood din ito ng isang gobernadorcillo mula sa Paete, isang bayan ng Laguna. Humanga rin siya rito at binili ang manuskrito ng dula sa halagang dalawang piso. Naitanghal ang naturang dula sa pistang bayan ng Paete.

Habang lumalaki si Jose, kumuha ng pribadong guro ang kanyang mga magulang. Si Maestro Celestino ang una, pagkaraan naman ay si Maestro Lucas Padua. Nang lumaon, si G. Leon Monroy, dating kaklase ng kanyang ama, ang naging guro ni Rizal. Nanirahan ang naturang guro sa kanilang tahanan ngunit pagkaraan ng limang buwan, siya ay binawian ng buhay. Pagkamatay ni G. Monroy, nagpasiya ang mga magulang ni Jose na ipadala na siya sa paaralan sa Biñan.

MGA KARANASAN SA BIÑAN

Isang Linggo ng Hunyo, 1869, nagtungo si Jose sa Biñan kasama si Paciano, sakay ng karomata. Nagpunta sila sa bahay ng isa nilang tiyahin kung saan mangungupahan si Jose. Nabanggit ni Jose sa kanyang pinsang si Leandro ang ukol sa paghanga niya sa kanyang mga magulang at mga kapatid habang sila ay namamasyal noong gabing iyon. Naaalala niya ang kanyang pamilya pati na rin ang bayan ng Calamba.

Si Maestro Juastiniano Aquino Cruz ang kanyang naging guro. Ang paaralan ay nasa bahay ng guro, isang bahay-kubo na di-kalayuan sa bahay ng tiya ni Rizal. Kilala ni Paciano ang guro dahil dati na siyang naging estudyante nito.

Sa paglalarawan ni Jose, si G. Cruz ay matangkad, payat, mahaba ang leeg, matangos ang ilong at ang katawan ay medyo pakuba. Mahusay siya sa gramatika pero may kabagsikan.

Si Jose ay pinagtawanan ni Pedro, anak ni G. Cruz, habang nakikipagusap sa guro sa unang araw pa lang ng klase. Kinahapunan ng araw na iyon, hinamon niya si Pedro sa isang suntukan. Naging popular si Jose sa kanyang mga kaeskwela dahil natalo niya si Pedro sa laban na iyon.

Maayos ang buhay estudyante ni Jose sa Biñan. Gising na siya ng alaskuwatro ng umaga para mag-aral ng aralin, at pagkaraan ay magsimba. Pupunta siya pagkaraan sa bakuran at mamimitas ng prutas. Pagkatapos ng kanyang almusal, papasok siya sa paaralan hanggang alas-diyes. Pagkaraan ng tanghalian ay babalik siya sa paaralan ng alas-dos at lalabas ng alas-singko. Hindi nawawala sa araw-araw niyang gawain ang pagdarasal, pag-aaral, pagguhit at paglalaro pagkatapos ng klase.

Sa mga araling pang-akademiko, nangunguna si Jose sa klase. Kaya lamang, may mga pagkakataon na siya ay nabibigyan ng lima o anim na palo dahil sa sumbong ng ilang kaklase niya ukol sa kanyang pakikipag-away. Hindi naman talaga siya palaaway ngunit hindi niya tinatakbuhan ang anumang hamon.

Bago sumapit ang Pasko noong 1870, nakatanggap si Jose ng liham mula kay Saturnina upang ipaalam na uuwi na siya sa Calamba. Noong Disyembre 17, 1870, Sabado, masayang lumulan si Jose sa barkong Talim dahil ito ang unang pagkakataon niya na makasakay ng barko. Si Arturo Camps, isang Pranses na kaibigan ng kanyang ama, ang siyang nakasama niya sa biyahe.

ANG PAGBABALIK SA CALAMBA

Sa pagbabalik ni Rizal sa Calamba, hinagpis at lungkot ang tumimo sa isip at puso niya.

Bago ang Hunyo, 1872, si Doña Teodora ay ipiniit dahil sa isang maling paratang na diumano ay pagiging bahagi niya sa tangkang paglason sa kanyang hipag, asawa ng kanyang kapatid na si Jose Alberto.

Pagkagaling ni Jose Alberto sa kanyang paglalakbay buhat sa Europa natuklasan niyang may kinakasama na ang kanyang maybahay. Sa galit niya, nais na niyang hiwalayan ang kanyang asawa. Para maiwasan ang iskandalong ito, pinakiusapan ni Doña Teodora ang kanyang kapatid na patawarin na lamang ang kanyang asawa. Pumayag naman si Jose Alberto kaya bumalik siya sa piling ng kanyang asawa. Ngunit may ibang plano ang kanyang maybahay. Nakipagsabwatan ito sa isang tenyenteng Kastila ng guardia sibil. Nagsampa siya ng kaso laban sa kanyang asawa at kay Doña Teodora. Ayon dito, nais daw siyang lasunin ng magkapatid.

Pagkaraang dakpin si Doña Teodora, pinaglakad siya mula Calamba hanggang Sta. Cruz, kabisera ng Laguna na may distansyang limampung kilometro. Napiit siya sa kulungang probinsyal ng mahigit dalawang taon.

Taong 1872 din naganap ang pagbitay sa tatlong paring sina Padre Mariano Gomez, Padre Jose Burgos at Padre Jacinto Zamora. Sila ay naakusahan ng pakikipagsabwatan sa pag-aalsa sa Cavite. Hinatulan sila ng hukumang-militar ng parusang kamatayan sa paraang garote. Ang pagkamartir ng GOMBURZA ay ipinagluksa ng mag-anak na Rizal at maraming makabayang mamamayan ng Pilipinas. Higit itong dinamdam ni Paciano, dahil si Padre Burgos ay naging kanyang kaibigan, guro, at kasama sa bahay habang nag-aaral siya sa Colegio de San Jose. Noong maganap ang pag-aalsa sa Cavite, si Paciano ay 20 taong gulang at si Jose ay 11 taon.

Maraming pamilya ang nanahimik na lamang upang hindi mapahamak. Sa Pilipinas, noon ay wala pang tinatawag na opinyong pampubliko. Wala pang malayang talakayan ukol sa mga isyu.

SA ATENEO MUNICIPAL (1872 - 1877)

Ang Ateneo Municipal (ngayon ay Ateneo de Manila) ay isang kolehiyong nasa pamamahala ng mga Heswitang Kastila. Dati itong tinatawag na Escuela Pia (paaralan ng kawanggawa) na itinatag noong 1817 ng pamahalaang panlungsod. Nang magbalik ang mga Heswita noong 1859, pagkaraan nang sila ay mapaalis noong 1768 sa Pilipinas, ibinigay na sa kanila ang pamamahala ng Escuela Pia. Ang paaralang ito ay nasa loob ng Intramuros na sentro ng administrasyong Kastila.

Noong siya ay labing-isang taong gulang, inihanda na siya sa pag-aaral sa Maynila. Noong panahong iyon ay tatlo ang paaralang sekundarya sa Maynila para sa mga batang lalaking may taglay na katalinuhan at maykaya sa buhay. Ang mga ito ay ang Seminaryo ng San Jose, Kolehiyo ng San Juan de Letran at ang Ateneo Municipal ng mga Heswita.

Sinamahan ni Paciano si Jose sa Maynila at kumuha ng pagsusulit sa San Juan de Letran. Nakapasa siya ngunit nagbago ang isip ng kanyang ama nang umuwi si Jose sa Calamba. Sa Ateneo Municipal na niya gustong pagaralin si Jose. Noong una, ay ayaw siyang tanggapin sapagkat nahuli siya sa pagpapatala at may kaliitan at kapayatan daw siya. Salamat sa tulong ni G. Manuel Xeres na pamangkin ni Padre Jose Burgos at natanggap din si Jose sa Ateneo Municipal noong ika-10 ng Hunyo, 1872.

Magbuhat noong siya ay nagpalista sa kolehiyo, ginamit na niya ang pangalang Jose Rizal. Ito ang payo ng kanyang kapatid na si Paciano, sa pangambang baka mapasok sa gulo si Jose kapag nahayag na sila ay magkapatid kung Mercado ang gagamitin na apelyido. Sa panahong iyon, si Jose lamang sa buong pamilya ang gumamit ng apelyidong Rizal. (Nabanggit ni Jose ang bagay na ito sa kaibigan niyang si Ferdinand Blumentritt na nagbigay sa kanya ng damdamin na isa siyang bastardo. Ang apelyidong Mercado ay ginagamit lamang niya sa mga opisyal na dokumento tulad ng kanyang pasaporte.)

Nang panahong iyon, ang Ateneo ay kinikilalang isang paaralang may makabagong pamamaraan sa pagtuturo. Ang mga mag-aaral na nakatira sa loob ng paaralan ay tinatawag na emperyo ng Romano samantalang ang pangkat na sa labas ng paaralang naninirahan ay tinatawag na emperyo ng Kartigano. Ang pinakamarunong sa <mark>bawat emperyo ang ginagawang emperador</mark>. Makalipas lamang ang isang buwan ay naging emperador na si Jose ngunit bago siya naging emperador ay nalagay muna siya sa pinakahuling hanay ng emperyo sapagkat noon ay may kahinaan pa siya sa wikang Kastila. Upang matuto siyang mabuti ay nagsasadya siya sa Dalubhasaan ng Santa Isabel tuwing rises upang mag-aral ng wikang Kastila. Sa simula ng kanyang pag-aaral ay itinira siya sa tahanan ng isang matandang dalagang nagngangalang Titay na may pagkakautang sa kanyang mga magulang ng tatlong daang piso. Ang ina ni Titay ay may sira sa isip ngunit hindi naman nananakit. May mga mestisong Kastila ring nangangasera roon. Nang sumunod na taon ay inilipat siya ng tirahan sa pangaserahan ni Donya Pepay, isang biyuda. Sa Ateneo, si Pari Jose Bech ang naging unang propesor niya. Ang propesor na ito ay payat, matangkad, hukot ng kaunti, at matigas ang mukha. Ang paring ito ay sumpungin na kung minsan ay agad nagagalit sa mga kasamahan at kung minsan naman ay parang bata.

Nasaktan ang damdamin ni Jose ng isa sa kaniyang propesor ang nagbitaw ng di kanais-nais na pananalita. Dahil dito ay nawalan siya ng sigla sa pag-aaral nuong ikalawang semestre. Nagtamo siya ng mga markang sobresaliente sa kanyang mga asignatura ngunit hindi naman siya tumanggap ng anumang gantimpala at pagkilala.

Sa pagtatapos ng unang taon ni Rizal sa Ateneo ay bumalik ito sa Calamba upang magbakasyon. Dinala siya ni Saturnina sa Tanawan ngunit hindi naibsan ang lungkot ng pangungulila ni Rizal sa ina. Lingid sa kaalaman ng pamilya ay dinalaw ni Rizal ang ina na noon ay nakabilanggo sa Sta. Cruz.

Matapos ang bakasyon ay bumalik na muli si Jose sa Maynila. Ikalawang taon na niya noon sa Ateneo, (1873-1874). Itinanghal na naman siyang emperador sa kinabibilangan niyang pangkat. Nang matapos ang taon ay nagtamo siya ng markang sobresaliente sa lahat ng asignatura at pinagkalooban siya ng medalyang ginto. Dahil sa labis-labis ang kanyang kagalakan ay umuwi siyang taglay ang tagumpay noong Marso, 1874.

Ang nalalabing mga araw ng kanyang bakasyon ay ginugol niya sa pagbabasa upang malibang.

Ang Ateneo Municipal de Manila

Binasa niya ang nobelang **The Count of Monte Cristo** na isinulat ni Alexander Dumas. Nakintal sa kanyang isip ang karanasan ng pangunahing tauhan na si Edmond Dantes na nabilanggo nang mahabang panahon at hindi nabigyan ng makatarungang paglilitis. Siya ay nakatakas at kanyang natagpuan ang nakatagong kayamanan sa Isla ng Monte Cristo na siyang ginamit nito upang makapaghiganti. Nabasa rin ni Rizal ang **Travels in the Phlippines** ni Dr. **Feodor Jagor**, isang Alemang siyentipiko na bumisita sa Pilipinas noong 1859-1860. Sa obserbasyon ng may-akda, nabanggit niya na may pagkukulang ang Espanya sa kolonisasyon nito sa Pilipinas. Sinabi rin niya na darating ang araw na mawawala sa Espanya ang Pilipinas at papalit ang Amerika bilang kolonisador.

Ikatlong taon na noon ni Rizal sa Ateneo Municipal nang maging panauhin sa Calamba ang Gobernador Heneral. May bilang na pagsayaw ang palatuntunan para aliwin ang panauhin. Ang isa sa mga sumayaw ay si Soledad na kapatid ni Jose. Nang matapos ang pagsasayaw ay kinalong si Soledad ng Gobernador Heneral at itinanong kung ano ang nais niyang gantimpala. Hiniling ni Soledad na palayain ang kanyang ina. Ipinagkaloob ng Gobernador Heneral ang kahilingang ito. Ipinakikita lamang ng pangyayaring ito ang katunayan na marupok ang batayan ng katarungan sa Pilipinas noong panahong iyon.

Ipinasok si Jose bilang interno, bago matapos ang ikatlong taon ng kanyang pag-aaral sa Ateneo, sapagkat napakagulo sa pangaserahan ni Doña Pepay. Dito naging tahimik ang kanyang buhay at naiukol niyang mabuti ang panahon sa pag-aaral sapagkat walang mga ingay na gumagambala sa kanya. Naging paborito niyang propesor si Padre Francisco de Paula Sanchez, na noon ay 26 na taong gulang, bagamat malungkutin ay inilarawan ni Jose ang guro na isang modelo ng katwiran. Hinikayat ni Padre Sanchez si Jose na pagbutihin ang pagsusulat. Siya ang naging mapanuring kritiko ni Jose sa larangan ng Panitikan.

Si Padre Jose Vilaclara na naging guro ni Jose sa Pilosopiya at Agham ay nagsabi na si Rizal bilang "namumukadkad na makata ay nag-aaksaya lamang ng panahon at tumutungo sa maling direksiyon ng buhay". Subalit nagpatuloy pa rin si Jose sa pagsulat ng tula at dinadala niya ito kay Padre Sanchez para sa kanyang pagpuna.

Sa pagtatapos niya sa ika-apat na taon sa Ateneo ay nagtamo siya ng pinakamataas na marka sa lahat ng asignatura at tumanggap pa siya ng limang medalyang ginto ng karangalan. Di dapat makaligtaan ng hinangaan ng mga Paring Heswita ang kayayahan ni Rizal sa paglilok sa imahen ng Birheng si Maria sa kahoy na batikuling. Hinihiling si Rizal na ipaglilok sila ng Sagrado Corazon de Jesus. Si Romualdo de Jesus ang naging guro niya sa paglilok. Ang propesor naman niya sa "solfegio" sa pagguhit at pagpipinta ay si Don Agustin Saez.

Masasabing higit na tagumpay ang mga huling taon ni Rizal sa Ateneo (1876-1877). Siya ay nagtamo nang pinakamataas na karangalan sa pagtatapos niya sa Bachiller en Artes sa kabila ng pangyayaring binawasan niya ang panahong ginugol sa pag-aaral sapagkat inuukol naman niya sa mga gawain para kinabibilangan niyang mga samahan, katulad ng Congregation Mariane, Akademya ng Panitikang Kastila at Katutubong Agham (Ciencia Natural). Hindi niya itinigil ang pagsusulat ng mga tula at gayon din ang pagguhit sa ilalim ni guro na si Don Agustin Saez, isa ng bantog na pintor, at gayudin sa pangangalaga ng guro na si Romualdo de Jesus. Ang nililok niyang mga imahen ng Mahal na Birhen at Sagrado Corazon na nakalimutang dalhin ni Padre Lleonart ay inilagay sa itaas ng pinto ng dormitoryo ng Ateneo at namalagi roon nang maraming mga taon tanda ng pagpapahalaga sa pinakadakilang estudyante ng Ateneo.

Ang mga tulang naisulat niya sa Ateneo samantalang nag-aaral ay ang mga sumusunod:

- 1. Maligayang Bati (Felicitation) Ito ay sinulat niya para sa bayaw niyang si Antonio Lopez sa kahilingan ng kanyang kapatid na si Narcisa.
- 2. Ang Pagsakay: Immo sa Hukbo ng mga Pandigmang-Dagat ni Magallanes (El Embarque: Himno a La Flota de Magallanes).
- 3. Ang Paghahamok: Si Urbiztondo, ang Kilabot ng Jolo (El Combanta, Urbiztondo, Terror de Jolo).
- 4. Ang Unang Makaligid sa Daigdig at Kastilang si El Cano Espanol: El Cano, El Primero en dar La Vuelta al Mundo).
- 5. Ang Kasawian ni San Eustaguio.
- 6. Isang Alalala sa Aking Bayan (Un Recuerdo a Mi Pueblo).
- 7. Matalik na Pagtutulungan ng Relihiyon at ng Edukasyon.
- 8. Sa Pamamagitan ng Edukasyon ay Tumanggap ng Liwanag ang Bayan.
- 9. Ang Kabayanihan ni Columbus.
- 10. Si Colon at si Juan II (Colon y Juan II).
- 11. Malaking Kaaliwan sa Gitna ng Malaking Kasawian.
- 12. Ang Pakikipag-usap ng Pamahalaan sa mga Mag-aaral.

Sa gulang na labing-anim ay nagtapos si Rizal ng pag-aaral sa Ateneo. At noong Marso 23,1877, natamo niya ang katibayan sa Bachiller en Artes nang may pinakamataas na karangalan. Nagkamit din siya ng limang medalyang ginto bilang gantimpala sa kanyang kahusayan sa iba't ibang asignatura.

Noong panahon ng Kastila, ang **Bachiller en Artes** ay katumbas ng paaralang sekundarya at mga unang taon ng kolehiyo. Ito ay isang kwalipikasyon upang makakuha ng kurso sa unibersidad. Nais ni Don Francisco at ni Paciano na ituloy ni Jose ang kanyang pag-aaral sa unibersidad. Tutol si Dona Teodora at nasabi sa kanyang asawa na si Jose ay marami ng alam at kung mas marami pa ang kanyang malalaman, tiyak na mapupugutan na siya ng ulo. Sapagkat noong

panahong iyon, ang mga Indio na may mataas na pinag-aralan ay ituturing na banta sa estado ng mga Kastila at kaaway ng mga nasa puwesto.

SA UNIBERSIDAD NG STO. TOMAS (1877 – 1882)

Nagpatala si Rizal sa Unibersidad ng Santo Tomas noong Abril, 1877. Sa unang taon ay nag-aaral siya ng Pilosopiya bilang pagsunod sa kagustuhan ng kanyang ama. Lumipat siya ng kurso sa Medisina nang sumapit ang taongaralang 1878-1879 bilang pagtalima naman sa payo ng rektor ng Ateneo na si Padre Pablo Ramon. Gusto rin niya ang kursong ito upang magamot niya ang nanlalabong paningin ng kanyang ina. Kasabay ng kanyang pagtuklas ng karunungan sa panggagamot ay nag-aral siya ng pagiging agrimensor sa kinagigiliwan niyang paaralan ng Ateneo.

Matagumpay siyang nakapasa sa pagsusulit sa pagka-agrimensor noong siya ay labimpitong taong gulang lamang ngunit hindi niya kaagad nakuha ang kanyang titulo dahil sa pagiging menor de edad.

Samantalang nag-aaral siya sa Santo Tomas ay madalas din siyang magsadya sa Ateneo dahil sa kanyang paglahok sa mga kilusang panrelihiyon at pampanitikan na pinamamahalaan ng mga samahang kinaaniban niya. Naging kasiya-siya sa kanya ang malimit na pagpunta sa Ateneo sapagkat ang mga propesor dito ay higit na magigiliw at matutulungin sa kanya.

Sa bakasyon noong unang taon ni Jose sa Santo Tomas, nagbalik siya ng Calamba. Isang madilim na gabi noong 1878, hindi niya napansin ang isang lalaking nadaanan niya sa kanyang paglalakad sa kalsada na isa palang tenyente ng Guardia Civil. Hindi niya ito nasaluduhan at nabati ng "Magandang gabi". Nagalit ang tenyente at hinampas niya ng kanyang espada ang likuran ni Jose.

Nagpunta si Jose sa Kapitan-Heneral, na noon ay si Gobernador Heneral Primo de Rivera ngunit hindi niya natamo ang katarungan. Sa loob ng dalawang linggo, gumaling din ang kanyang sugat.

Taong 1879, nagkaroon ng paligsahan sa Panitikan ang Liceo Artistico-Literario de Manila, isang samahan ng mga may hilig sa Sining at Panitikan. Si Jose, noon ay 18 taong gulang, ay nagpasa ng kanyang tulang pinamagatang A La Juventud Filipina (Para sa Kabataang Pilipino). Naipakita niya sa mga kabataang mag-aaral ang kanilang kahalagahan at bilang pag-asa ng bayan. Sa tulang ito unang naipakilala ang kanyang kaisipan tungkol sa Pilipinas bilang isang bansa na iba sa Espanya.

Nang sumunod na taon (1880), nagkaroon ng panibagong patimpalak sa Panitikan para sa ika-apat na sentenaryo ng kamatayan ni Cervantes, dakilang Espanyol at manunulat ng **Don Quixote**. Maraming sumali, kapwa katutubo at Espanyol, may mga pari, mamamahayag at propesor. Isinumite ni Jose ang dulang alegorikal na may pamagat na **El Consejo de los Dioses** (Ang Sanggunian ng mga Diyos).

PALIWANAG:

Ilang Tala Ukol sa "Sanggunian ng mga Diyoses" Ang dulang ito na pinamagatang "El Consejo de los Dioses" ang nagtamo ng unang gantimpala sa isang timpalak-pampanitikang idinaos ng Liceo Artistico Literario noong 1880.

Ito ay bilang paggunita sa ika-4 na sentenaryong anibersaryo ng pagkamatay ni Miguel Cervantes de Saavedra, isang Kastilang naging bantog sa buong daigdig dahil sa kanyang "Don Quixote de la Mancha". Sa timpalak na ito, pinahintulutang sumali ang lahat, maging Indio (Pilipino) o Kastila. Nang ipahayag ang nanalo ng unang gantimpala, matinding pagtutol ang ipinakita ng mga manonood, sapagkat isang Indio ang nagwagi, na walang iba kundi si Jose Rizal.

Ang talinghaga o alegoryang ito ay nasa anyong tuluyan.

Sa simula ay makikitang nakaupo si **Jupiter** sa kanyang tronong ginto na hawak ang kanyang setrong yari sa kahoy na sipres. Sa gawing kanan niya ay si **Juno**, na may kumikinang na putong sa ulo at isang "pabo real". Sa dakong kaliwa naman ay si **Palas (Minerva)**, ang paham sa karunungan, anak at tagapagpayo ni Jupiter, na napapalamutihan ng kanyang salakot at ng kanyang kalasag at sibat. Naroon din si Saturno na nakatalungko. Si **Venus** naman ay nakahilig sa higaang puno ng rosas na naglalambing sa pag-ibig (kay **Cupido**). Si **Apolo** ay kumakalabit ng kanyang lirang ginto at garing, ay nakikipaglaro sa walong **Paraluman**. Sina **Marte**, **Belona**, **Alcides** at **Momo** ay pabilog na nakapaligid. Sa dakong likuran nina Jupiter ay sina **Hebe** at **Ganimedes**. Sa dakong kanan ang **Katarungan** na nakaupo sa trono.

Pagkaraang magsayaw ang mga musa, nimpas, nayades at mga ondinas, dumarating si Mercurio upang ipaalam kay Jupiter na hindi makarating sina Neptuno at kanyang pulutong dahil binabantayan nila ang mga dagat.

Nagsipag-inom naman ang mga diyoses ng inuming pangwalang kamatayan. Nagpasya si Jupiter na magkaroon ng isang pagdiriwang dahil hindi naakyat ng mga palalong anak ng lupa ang Olimpo nang mapagpatung-patong nila ang mga bundok. Nabaon ang ilang tao sa naglalagablab na Etna.

Isang timpalak-panitik ang idaraos ni Jupiter sa sinumang taong-lupa na karapat-dapat magtamo ng mga gantimpala. Ihahandog niya ang tambuli ng mandirigma, na yari sa metal na si Vulcano lamang ang nakakaalam; isang lira,yari sa ginto at garing, na gawa rin ni Vulcano ngunit ang kwerdas ay ginawa ng mga Paraluman; at isang laurel sa kanyang korona na ginawa ng mga Gracias (tatlong magkakapatid na babaing magaganda at mapagbigay ng kabutihan).

Buong kapalaluang binanggit ni Juno si Homero, na sumulat ng Iliada at ng Odisea, Tumutol naman si Venus. Para sa kanya higit na karapat-dapat si Virgilio, ang umawit ng tungkol sa tagumpay ni Eneas. Si Eneas ay mas dakila raw kaysa sa magagaliting si Akiles (bayani sa aklat ni Homero). Nanunudyo pang sumalungat si Momo, ang pilantod. Nayamot si Juno.

Nagsalita naman si Minerva. Ipinaalala niya ang maipagmamalaking si Cervantes ng Espanya, ang may-akda ng walang kamatayang Don Quijote.

Si Cervantes ay nagwawasto ng kamalian nang hindi nagbububo ng dugo at namatay sa gitna ng karalitaan. Sumang-ayon na si Apolo kay Minerva ngunit hindi naman si Marte na tagahanga ni Venus. Ipinagtanggol ni Minerva si Cervantes ngunit minaliit naman niya si Marte dahil sa pagkasugat nito sa isang pangkaraniwang tao.

Nilapitan ni Belona si Marte at nakahanda siyang tumulong. Tumabi naman si Apolo kay Minerva at humanda na sa pagtudla. Nagimbal ang Olimpo na waring guguho na. Galit na pinatigil ni Jupiter sina Minerva, Apolo, Marte at Belona.

Tinapos ni Jupiter ang pagtatalo sa pamamagitan ng pagtawag kay Katarungan. Tinimbang ni Katarungan ang mga aklat na hindi kumikiling kaninuman. Inilagay ni Mercurio sa mga pinggan ng timbangan ang Eneida ni Virgilio at Quijote ni Cervantes. Lumabas na magkasimbigat sila. Gayun din ang Iliada ni Homero sa aklat ni Cervantes.

Napagpasyahan ni Jupiter na ibigay kay Homero ang tambuli, kay Virgilio ang kudyapi, at kay Cervantes, ang laurel na korona. Pagkaraang magsipagsayaw ang mga Paraluman, ang mga Nimpas at Nayadas at gayun din mapatugtog ang mga instrumento gaya ng kudyapi, plauta, tambuli at korneta, nagsipagtabi ang mga diyoses at ang mga diyosas sa magkabilang panig ng dulaan.

Ilang bagay ukol sa katauhan ng mga diyoses at diyosas:

- **Jupiter**, ang kinikilalang nakapangyayari sa lahat, sa Olimpo o Kalangitan at gayun din sa lupa.
- Juno, isang diyosang Romano na asawa ni Jupiter.
- Palas o Minerva, ang diyosa ng karunungan.
- Saturno, ang ipinalalagay na Romanong tagapag-ingat ng mga binhi.
- Venus, ang diyosa ng pag-ibig at kagandahan.
- **Cupido,** ang diyos ng pag-ibig, na kinatawan ng isang batang may pakpak, may dalang busog at pana.
- mga Paraluman sa wikang Tagalog, na musas naman sa Kastila ay mga anak ni Jupiter kay Mnemosina, diyosa ng alaala.
- Mercurio, ang utusang kapalagayang-loob ni Jupiter na may pakpak sa mga sapatos kaya mabilis.
- Neptuno, diyos ng karagatan.
- **Vulcano**, tagagawa ni Jupiter ng mga kasangkapan niyang panumpa o pandigma, na gaya ng kidlat at lintik.
- **Hebe,** isa sa mga pangalawang diyus-diyosan.
- **Ganimedes,** isa rin sa mga pangalawang diyus-diyosan na tagapag-alaga ng mga agila at iba pang hayop na may pakpak.
- Momo, diyos ng katatawanan.
- Marte, diyos ng digmaan.
- Belona, kaibigan at kakampi ni Marte na mandirigma rin.
- **Katarungan,** diyosang may piring at may dalang timbangan at isang espadang mahaba at matalim. tungkulin niyang magbigay ng hatol sa anumang usapin.
- Ondinas, mga babaing namumuhay rin, naglalaro at nagsasayaw sa mga tubigan.
- Nimpas (Nimfas), mga magagandang babaeng tagagubat na nagsasayaw at naglalarong parang mga bata sa kabukiran, sa mga palanas at iba pa. May mga korona silang bulaklak.
- Nayades, mga babaeng singaw sa mga tubigan.

Ang inampalan na binubuo ng mga Kastila ay nagkaroon ng masusing pagsusuri sa mga lahok. Nang banggitin kung anong gawa ang nanalo, nagkaroon ng matunog na palakpakan; ngunit nang sabihin ang pangalan ng sumulat at isa itong indio, mawala ang palakpakan. Sa kabila ng mga pagtutol, ibinigay pa rin ay Jose ang gantimpala – isang gintong singsing na may nakaukit na mukha ni Cervantes. Nagkamit ng ikalawang gantimpala ang isang Kastilang manunulat, si D.N. del Puzo. Nagalak si Jose sa kanyang pagkapanalo sapagkat

napatunayan niyang hindi totoong mga Kastila lamang ang nakahihigit sa anumang larangan.

Bagaman nag-aaral ang Medisina si Jose, nakasulat pa rin siya ng mga tula at isang sarsuwela. Noong 1879, sinulat niya ang tulang **Abd-el-Azis y Mahoma,** na binigkas ng isang Atenista, si Manuel Fernandez, noong gabi ng Disyembre 8 bilang parangal sa Inmaculada Concepcion, patron ng Ateneo.

Ang sarsuwelang pinamagatang, **Junto Al Pasig** (Sa Tabi ng Pasig) ay itinanghal naman ng mga mag-aaral ng Ateneo noong sumunod na taon, kapistahan din ng Inmaculada Concepcion. Sa komedyang ito, naging malakas ang kanyang loob na banggitin na mapayapa at masagana pa ang Pilipinas bago dumating ang mga Kastila. Ito ay nababanaag sa sitwasyon ng Ilog Pasig.

Noong taon ding iyon, sinulat niya ang isang sonatang pinamagatang A Filipinas, para sa Samahan ng mga Iskultor. Dito, hinihikayat ni Jose ang mga artistang Pilipino na magbigay-dangal sa Pilipinas.

Noong 1881, nilikha niya ang isang tulang pinamagatang **Al M.R.P. Pablo Ramon,** na nagpapahalaga sa kabutihan na ipinakita ng nasabing rektor ng Ateneo.

Madalas napapaaway ang mga estudyanteng Pilipino sa mga estudyanteng Kastila. Iniinsulto sila sa tawag na "Indio, chongo!" Tinatawag naman nilang "Kastilang, bangus!" ang mga nakakalaban. Nakakasama rin si Jose sa mga pag-aaway na ito, na kung saan ginagamit niya nag kanyang kaalaman sa pag-eeskrima at wrestling (pagbubuno).

Noong 1880, itinatag niya ang isang lihim na samahan ng mga estudyanteng Pilipino at tinawag ang grupong Companerismo (Pagsasamahan), at ang mga kasapi naman ay tinatawag na "Kasama ni Jehu," na batay sa ngalan ng isang heneral na Ebreo na nakipaglaban sa mga Arminiano. Si Jose ang pinuno ng samahan, at ang pinsan niyang si Galicano Apacible ang kalihim.

Sa isang labanan na nangyari sa may Escolta sa Maynila, nasugatan ang ulo ni Jose, Dinala siyang ng kanyang mga kaibigan sa kantang pinangangaserahang bahay, ang Casa Tomasina na pag-aari ng kanyang tiyuhing si Antonio Rivera, ama ni Leonor. Ginamot ni Leonor ang kanyang suga

Si Dr. Louis de Weckert

Ito ang klinika ni Dr. Louis de Weckert na pinaglingkuran ni Rizal noong 1885-86.

PAGPAPALALIM AT PAGPAPALAWAK:

Gawain 1. Talakayin ang mga magagandang halimbawa ng pagiging isang mabuting mag-aaral ni Dr. Jose Rizal.

	Gawain 2. Talakayin ang mga pangyayari, o karanasan humubog sa pagkatao ni Dr. Jose Rizal, gayundin ang mga tao nag impluwensya sa kanya.
wain 3. G al.	umawa ng diagram na nagpapakita sa pinagmulang lahi at pami

PAGSUSULIT:	
I. Pagtapat-Tapatin: Pagtambalin ang mga salit	a o ideya ng Hanay A at B. Isulat
ang titik sa patlang. Pangalan:	Iskor:
Kurso/Seksyon:	

напау A			Hanay B
1. Humiling na gawing estate na puso ni Jesus	wang mahal	a.	Brigada Quintos
2. Guro ni Jose sa Paglilok h nasa Ateneo	nabang	b.	Cirila Alejandro
3. Pinsan ni Jose na Kalihim Companerismo	ng	C.	Cirila Bernacha
·		d.	Doña Pepay
4. Dating kaklase ni Don Kik Jose sa Calamba	oy, guro ni	e.	Titay
5. Unang pinanga-serahan r Ateneo	ii Jose sa	f.	Leon Monroy
6. Huling pinanga-serahan n mag-interno sa Ateneo	i Jose bago	g.	Pedro Casañas
-	n Piñan)	h.	Romualdo de Jesus
7. Ina ni Doña Teodora (taga	•	i.	Jose Burgos
8. Guro at kaibigan ni Paciai Colegio de San Jose	10 sa		3
9. Ina ni Don Francisco isan mestisang Intsik	g		
10. Ninong ni Jose			
II.Pagpili Ng Sagot: Isulat ang titik nç	g Tamang sagot sa patla	ang.	
1. Nagpagpasyahan ni Jupiter	na ang kudvapi av ibig	av sa	a kanva.
a. Homero	c. Virgilio	,	,
b. Cervantes	d. Minerva		
2. Kapatid siya ni Jose panganganak.	na namatay pagkaraa	an ı	ng 13 oras na
a. Saturnina	c. Lucia		
b. Olympia	d. Concepcion		
3. Natutong bumasa si Jose n	~ .	to.	
a. Isa	c. Tatlo		
b. Dalawa	d. Apat		
4. Nakasulat si Jose ng kanya	•	na ito	0.
a. Anim	c. Walo		
b. Pito	d. Siyam		
5. Ito ang tulang sinulat ni 3	Jose na nagwagi ng ui	nang	gantimapala sa
Liceo Artistico-Literario.			
a. Junto Al Pasig	c. A Filipinas	oc+-	
b. A La Juventud Filipina	d. Sa Aking Mga Kabal	บลเล	

6. Siya ang tagagawa	a ni Jupiter ng mga kasangkapan niyang panumpa o
pandigma, na gaya ng kidla	t at lintik.
a. Saturno	c. Palas
b.Ganimedes	d. Vulcano
	iya ang karapat-dapat na parangalan Sa timpalak-
panitik.	V 6 - 20
a. Homero	c. Virgilio
b. Cervantes	d. Jupiter
8. Sa wikang Filipino,	ito ang kahulugan ng salitang mercado.
a. Mangangalakal	c. Palengke
b. Mataas ang mark	a d. Luntiang bukirin
9. Naganap ang pagk	amartir ng GOM-BUR-ZA.
a. 1872	c. 1876
b. 1874	d. 1878
10. Nagbayad ng pas	ahe ni Jose patungong Espanya.
a. Paciano	c. Jose Cecilio
b. Antonio Rivera	

GINTONG BUTIL NG KAALAMAN

Ang kabanata III ay naglalaman ng mga araling tumatalakay sa buhay ni Rizal mula sa kanyang pinagmulang lahi. 1861-1870 nang mag-umpisang tumanggap ng impormal na edukasyon mula sa kanyang ina at ilang pribadong tagapagturo. 1870 tinanggap nya ang kanyang pormal na edukasyon sa biÑan Laguna. Noong taong 1872, ay nasaksihan nya ang kamatayan ng Gomburza, nabilanggo ang kanyang ina, at pumasok sya sa Ateneo de Municipal para sa pangalawang Edukasyon. Noong taong 1872-1877, ay nag-aral sya ng Bachelor en Artes sa Ateneo Municipal. Taong 1887-1882, nag-aral sya ng Pilosopiya at Letra sa Unibersidad ng Sto. Tomas at matapos ang isang taon, ay nag-aral sya ng Medisina, nag — aral din sya ng kursong Surbeyor sa Ateneo de Municipal.

TAKDANG ARALIN:

1. Maghanap ng mga larawan sa magazine o sa internet ng lugar na ninanais mo mapuntahan, gupitin ito o iprint. Maghanap ng hanggang 5 lugar sa ibang bansa sa gusto mu puntahan.

SANGGUNIAN:

San Andres, Teody et al. 2019. JOSE RIZAL BAYANI NG LAHI: St. Andrew Publishing House: Plaridel, Bulacan

Lacandula, Constansia et al.2013. RIZAL Ang Pambansang Bayani; St, Andrew Publishing House; Plaridel, Bulacan

PAUNANG GAWAIN:

1.	Isulat (sa iyong pananaw) ang mga katangian ng	mabuting mag-aaral:
	1	
	2.	
	3.	
	4.	

2.	Gumawa ng family tree/ diagram/ o graphic organizer ng iyong pinagmulang lahi at angkan. Magsimula sa angkan ng iyong lolo at lola. Kung may napagkuhanang datos ay isulat ang kanilang pinagmulang lahi.

KABANATA IV

UNANG PAGLALAKBAY PATUNGONG IBANG BANSA

PANIMULA

"Ang paglalakbay ang tanging bagay na binibili mo, na nagpapayaman sa iyo." -unknown

Matapos pag-aralan ang kabataan at unang pag-aaral ni Rizal ay atin namang tatalakayin ang karanasan at buhay ni Rizal sa kanyang Unang Paglalakbay patungong ibang bansa. Sakop sa talakayang ito ang dahilan ng kanyang pangingibang bayan, gayundin ang pagbyahe ni Rizal sa Espanya (1882-1885), Sa Paris, Pransya (1885-86), Sa Alemanya (1886), hanggang sa paglalakbay sa Europa kasama si Viola.

MGA LAYUNIN:

- 1. Matalakay ang buhay ni Rizal bilang isang mag-aaral at propagandista sa ibang bansa.
- 2. Masuri ang ilan sa mga akdang pampanitikan Dr. Jose Rizal na nasulat sa ibang bansa.
- 3. Kritikal na masuri ang mga hakbang na ginawa ni Dr. Jose Rizal patungkol sa layuning pampulitika ng kanyang paglalakbay.

PANUTO SA MAG-AARAL:

Bago magtungo sa aralin ay hintayin muna ang instraksyon ng propesor/instraktor/lecturer tungkol sa magiging daloy ng modyul. May mga paunang gawain na kailangan gawin bago magtungo sa sa lektura. Pagkatapos ng lektura sa aralin ay mag kakaroon ng mga salaysay, repleksyon at maikling pagsusulit. Sa pinakahuling bahagi ay mababasa ang mga dapat tandaan o pinakabuod ng aralin. At ang pang huli ay ang asignatura. **Bago magtungo sa aralin ay sagutan muna ang paunang gawain na matatagpuan sa pahina no.** 58.

ALAMIN AT PAG-ARALAN

Nasa ika-apat na taon ng pag-aaral nang mabuo sa isipan ni Jose na tapusin na lamang niya ang kursong Medisina sa Madrid. Sinuportahan naman ito ni Paciano at ng ama ni Leonor.

Maraming dahilan kung bakit nais niyang sa Europa tapusin ang pagaaral. Una, hindi nga niya gusto at di-masiyahan sa pamamaraan ng pagtuturo sa U.S.T. Ikalawa, ibig niyang makapagdalubhasa sa Medisina upang mapagaling ang mga mata ng kanyang ina. Ikatlo, may hangarin siyang masaksihan at mapag-aralan ang katayuan ng kanyang bayan sa mga bayan sa Europa. Gusto niyang mapag-aralan ang mga dahilan ng kanser na lumalaganap sa iba't ibang larangan ng buhay dito sa Pilipinas at pagkatapos ay iisip siya ng paraan kung paano maipababatid sa bansa at sa pamahalaang Kastila ang mga pagbabagong kakailanganin ng Pilipinas. Sa kanyang palagay, sa ganyang paraan giginhawa at lalaya ang mga mamamayan.

Ang pag-alis ni Jose ay ginawa niyang lihim. Ang pasaporte niya ay nasa pangalang Jose Mercado. Hindi niya ito ipinaalam sa kanyang mga magulang, lalo na sa kanyang ina, dahil batid niyang hindi siya papayagan. Hindi nanaisin ng kanyang ina na malayo sa kanyang mga anak. Subalit nabanggit niya ang kanyang plano kay Paciano, sa kanyang Tiyo Antonio Rivera, sa mga kapatid niyang babae na sina Neneng at Lucia, sa mag-anak na Valenzuela (Kapitan Juan at Kapitana Sanday at kanilang anak na si Orang), kay Pedro Paterno, sa kanyang kumpareng si Mateo Evangelista, sa mga paring Heswita ng Ateneo at ilang malalapit na kaibigan gaya ni Chengoy (Jose M. Cecilio).

Si Paciano na may sariling lupang ari-arian at kumikita na, ang siyang nagbayad ng pamasahe ni Jose at nangakong magbibigay ng buwanang sustento. Ang ilang malalapit na kaibigan ni Jose ang naglakad ng pasaporte niya. Ang mga Heswitang pari ay nagpadala ng mga liham ng rekomendasyon sa mga miyembro ng kanilang kapisanan sa Barcelona. Nakagawa pa si Jose ng liham ng pamamaalam sa kanyang mga magulang na nagpapahayag ng kanyang paghingi ng tawad bunga ng paglilihim niya sa kanila. Sa kasintahan niyang si Leonor Rivera ay nakapag-iwan siya ng isang maikling tula na naglalaman ng kanyang pamamaalam.

ANG PAGBIYAHE NI RIZAL

Noong Mayo 3, 1882 ay umalis na siya ng Maynila upang makapagsimulang maglakbay, lulan ng barkong Espanyol na Salvadora na papuntang Singapore. Binabagabag siya ng kanyang damdamin sa kanyang pag-alis dahil sa kailangang mapalayo pa siya sa kanyang pamilya upang maisakatuparan ang kanyang lihim na misyon. Hiniling pa niya sa kanyang mga kaibigang naghatid sa kanya sa piyer na kung maaari ay huwag muna siyang iwan hangga't hindi umaalis ang kanyang sinasakyang barko. Lumagay siya sa barandilya ng barko hangga't "hindi sila nawawala sa kanyang paningin at hanggang ang kapaligiran ng Maynila ay tila isang kagubatan na lamang ng mga tikin at walang anyong hugis."

Taglay ng Salvadora ang sistemang umiiral sa Pilipinas. May nabanggit si Jose ukol sa kanyang mga kapasaherong Kastila. Na sila ay nag-uusap ng masama tungkol sa bansang kanilang pupuntahan upang kumita ng salapi. Kung sila ay pakikinggan, lumalabas na ang Espanya ang henyo sa kabutihan, kakayahan at karunungan kumpara sa iba at sa Pilipinas, at "wala ni isang

makikitang mapakikinabangang alikabok sapagka't doon ay naiwala ng Diyos ang kanyang mabiyayang karunungan".

Upang malibang sa biyahe, nakipaglaro si Jose ng ahedres (chess) sa ibang pasaherong mas matanda pa sa kanya. Madalas siyang manalo. Kahit siya ang nag-iisang pasaherong indio sa barko, naging maayos ang pakikitungo sa kanya ng ilang Kastila. Kapansin-pansin ang kanyang matikas na tayo at balingkinitan na pangangatawan na pinatitindi pa ng kanyang dignidad at kilos na kapita-pitagan. Siya ay may katamtamang taas, 5 piye at 5 pulgada kapag nakasapatos.

Sa kanyang talaarawan, nasulat ni Jose ang pagkaalaala niya sa mga dalagang kinalugdan niya noong siya ay nag-aaral pa sa Maynila, "Leonor, Dolores, Ursula, Felipa, Vicenta, Margarita at iba pa, may mga ibang pag-ibig na mag-aangkin ng inyong mga puso at hindi magtatagal at malilimot ninyo ang "manlalakbay." Ako ay magbabalik subali't matatagpuan ko ang aking sarili na nag-iisa sapagka't ang mga dating naglalaan ng kanilang mga ngiti sa akin ay ilalaan na ang kanilang alindog sa ibang mas mapalad. Samantala ay hahabulin ko ang aking pangarap, isang maling ilusyon marahil. Abutan ko kayang buo ang aking pamilya, kung magkagayon ay mamamatay akong maligaya."

Noong mayo 9, dumaong na ang Salvadora sa Singapore, isang kolonya ng Britanya. Nanuluyan siya sa Hotel de la Paz at dalawang araw na namasyal sa lungsod, Nakita niya ang Hardin Botanikal, magagandang templo ng mga Buddhist, distrito ng pamilihan at estatwa ni Sir Thomas Stanford Raffles (tagapagtatag ng Singapore).

Umalis si Jose sa Singapore lulan ng **Djemnah,** isang barkong Pranses. Lubos ang paghanga niya sa barko at ganito ang nasulat niya"...anuman ang gawin kong paglalarawan ay naniniwla akong tiyak na hindi sapat. Ang lahat ng bagay ay napakalinis. Ang barko ay napakalaki. Ang mga kuwarto ay napakagaganda, malinis at maluwag na nahahanginan. Ang bawat isa'y may ilaw, kurtina, banggera at salamin. Ang sahig ay may karpet, may malalaking salon, ang mga kubeta ay malilinis at ang banyo ay napakaayos. Ang serbisyo at hindi mahihigitan. Ang mga katulong ay maasikaso, magalang at ismarte. Umagang-umaga pa lamang ay nililinis na ng katulong ang lahat ng sapatos at nandoon siya palagi para naming mautusan. Ang mga kama ay malambot at malamig. Mainam ang ginagawang paglilinis at saan mang lugar at makikita ang kalinisan."

Ang mga pasahero ay mga Ingles, Pranses, Olandes, Espanyol, Siamese at Malay. Maraming siyang naging kaibigang Europeo, na karamihan ay mga Olandes. Kinakausap niya sila sa salitang Pranses na natutuhan niya sa aklat sa Ateneo. Sinasabayan niya ito ng pagkukumpas ng kamay at pagguhit sa papel upang higit na maunawaan. Sa araw-araw niyang pakikipag-usap sa kanila, unti-unti siyang humusay sa pagsasalita ng wikang ito.

Sa mga pantalang dinadaungan ng barko ay bumababa siya kasama ng mga kaibigan niyang Olandes na itunuturing siyang kaisa nila. Nagugustuhan ni Jose ang kanyang paglalakbay. Marami siyang nakikitang magagandang lugar gaya ng Colombo, kabisera ng Ceylon (ngayon ay Sri Lanka). Nabighani si Jose sa mga eleganteng gusali nito.

Sa pagtawid ng barko sa Karagatang Indian, tumigil ito sa Aden at nagsibabaan ang mga viajero. Sa pamamasyal ni Jose sa mainit na lungsod na ito, natuwa siya sa mga kamelyo dahil noon lamang niya nakita ang mga hayop

na ito. Sa pagdaan ng barko sa Kanal Suez, muling huminto ang barko sa terminal nito sa Red Sea. Sa gitna ng maliwanag na buwan, naaalala niya ang Calamba at ang kanyang pamilya.

Limang araw ang ibinayahe ng Djemnah sa Kanal Suez. Sa Port Said, ang terminal ng Kanal Suez sa Mediteranta ng iba't ibang wika tulad ng Arabe, Ehipto, Griyego, Pranses, Italyano, Espanyol at iba pa.

Nagpatuloy ang barko sa paglalakbay patungong Europa. Hunyo 11,1882 ay narating nila ang Naples. Masigla ang komersiyo rito. Nagandahan siya sa mga tanawin, tulad ng Bundok Vesuvius at ang Kastilyo ni San Telmo.

Gabi ng Hunyo 12, dumaong na ang Djemnah sa Marseilles. Naging malungkot ang pamamaalam niya sa mga naging kaibigan sa kanyang paglalakbay. Dinalaw niya ang Chateau d'lf, kung saan ang pangunahing tauhan ng **The Count of Monte Cristo,** ay napiit.

Noong hapon ng Hunyo 15, si Jose ay sumakay ng tren papuntang Espanya. Humanga siya sa angking bilis nito lalo na kung nagkakasalubong ang dalawang tren. Naisulat niya na "parang kidlat ang mga ito."

Tinawid ng tren ang Pyrenees at tumigil ng isang araw sa Port Bou. Dito nagkaroon ng pag-iinspeksyon ng mga pasaporte. Napansin ni Jose ang pagwawalang bahala sa mga turista ng mga Espanyol na opisyal ng imigrasyon di tulad ng mga Pranses na opisyal na magagalang.

SA ESPANYA (1882-1885)

Nakarating ang tren sa Barcelona noong Hunyo 16. Ang unang ginawa ni Jose ay humanap ng murang matitirhan. Hindi maganda ang unang impresyon niya sa lugar. May marurumi at maliliit na paupahang bahay at supladong mga naninirahan.

Nagpalipat-lipat siya sa mabuti-buting tirahan sa mura pa ring halaga. Bunga ng pagiging sanay sa mga bagay na may uri, madaling naubos ang kanyang baong pera. Noong una, humingi siya ng tulong sa ilang estudyanteng Pilipino na naroroon sa Barcelona. Ngunit sa kanyang pagpunta sa kanila, laking gulat niyang natuklasan na habang ang karamihan ay malaon nang gising, sila ay tulog pa. Tinulungan naman siya ng mga Heswita na nagpahiram ng salapi sa kanya.

Nalaman din ni Jose na tatlong buwan pa ang kanyang hihintayin bago siya makapasok sa unibersidad. Sa pagkakataong ito, ginugol niya ang kanyang mga oras sa mga aklatan ng mga Heswita. Tinulungan din siya ng kapwa niya Pilipinong nakausap niya na inihanap pa siya ng mapangangaserahan sa makipot na Kalye Sitjes.

Pagkaraan ng isang buwan ay natanggap ni Jose ang unang liham ni Paciano. Nakasaad dito kung paano tinanggap ng kanilang magulang ang balita ng kanyang pag-alis sa Pilipinas. Nagkasakit at naratay sa kama ang kanilang ama. Ipinagtapat ni Paciano dito na siya ang tumustos kay Jose sa pangambang baka lumala pa ang kalagayan ng kanilang ama. Buhat noon at umayos na ang lagay ni Don Francisco.

Makikita sa puntong ito, ang uri at hangganan ng impluwensiya ng nakatatanda niyang kapatid. Ang kabuuan ng kanilang relasyon ay nilalakipan ng

paggalang at ganap na pagkakaisa ng layunin. Wala namang planong lumihis ng landas si Jose. Makaraan ng tatlong buwan sa Barcelona, buwan ng Setyembre, nagpatala na siya sa Universidad Central de Madrid.

Amor Patrio (Pagmamahal sa Bayan), ang unang artikulo na isinulat niya sa Espanya. Ginagamit niyang sagisag-panulat at Laong Laan. Ipinadala niya ang artikulong ito sa kaibigan niyang si Basilio Teodoro Moran, tagapaglathala ng Diariong Tagalog, unang pahayagan sa Maynila na nasa wikang Kastila at Tagalog. Isinulat ni Rizal ang artikulo sa Kastila. Ang salin sa Tagalog ay ginawa naman ni Marcelo H. del Pilar. Hinikayat dito ni Rizal ang mga kababayan niya na mahalin ang lupang tinubuan, ang Pilipinas. Binanggit niya rito na, "Sinasabing ang pag-ibig kailanman ay siyang pinakamakapangyarihang tagapagbunsod ng mga gawang lalong magiting; kung ganoon, sa lahat ng pag-ibig, ang pag-ibig sa Inang-bayan ay siyang nakalikha ng mga gawang lalong dakila, lalong magiting, at walang halong pag-iimbot..." (Salin mula sa Mga akdang Pampanitikan sa Tuluyan ni Jose Rizal. Maynila: Pambansang Komisyon ng Ikasandaang Taon ni Jose Rizal, 1961).

Humanga si Basilio sa kanyang sinulat at hiningan ng iba pang artikulo. Bilang tugon, ipinadala ni Rizal ang ikalawa niyang artikulo na may pamagat na **Los Viajes** (Mga Paglalakbay) sa Diariong Tagalog. Sumunod dito ang **Revista de Madrid** (Paggunita sa Madrid) na sinulat niya noong Nobyembre 29, 1882. Isinauli sa kanya ng nasabing pahayagan ang naturang artikulo dahil sa ito ay nagsara na sanhi ng kakulangan sa pondo.

Habang nasa Barcelona pa si Rizal, nakatanggap muli siya ng liham buhat kay Panciano na nagbabalitang marami na ang namamatay sa Maynila at karatig lalawigan dulot ng kolera. Sa Calamba, tuwing hapon daw at may nagnonobena kay San Roque, bukod sa gabi-gabing prusisyon at pagdarasal, nang sa gayo ay mahinto na ang malaking epidemya. Isa pang malungkot na balitang nakasaad sa liham na mula naman kay Chengoy ay ang ukol sa pangungulila ni Leonor Rivera na nagresulta ng kanyang pamamayat.

Batay sa naunang liham ni Rizal, siya ay nagpalista sa Universidad Central de Madrid noong Nobyembre 3, 1882 upang ipagpatuloy ang kanyang pag-aaral. Kumuha siya ng dalawang kurso, Medisina at Pilosopiya at Letra.

Ang unang natuklasan ni Jose sa mga estudyanteng Pilipino sa Barcelona at ganoon din sa Madrid ay ang pagtulog nila hanggang tanghali na masasabing hindi magandang gawi. Ang araw ay nahahati sa pagsusugal at kwentuhan sa kapihan. Ang gabi naman ay inuukol sa mga babae. Ayon kay Jose, ang pinakaseryosong usapan doon ay tungkol sa "bilang ng butones sa Amerikana." Marami sa kanila ay anak ng mayayamang pamilya na mga kilala sa lipunang Pilipino. Nagpapabaya na lang sila sa pag-aaral sapagkat kung ito ay kanilang seseryosohin, makakakuha lamang sila ng mga insulto mula sa mga Kastila. Hindi sila makapanindigan sa mga argumento.

Ngunit may mga namumukod-tangi rin na mga Pilipino, tulad nina Juan Luna at Felix Resurreccion Hidalgo. Hinangaan sila ni Jose at ituring na mabubuting halimbawa sa iba.

Sa pagdating pa lamang ni Rizal sa Madrid, sumapi na siya sa Circulo Hispano-Filipino, isang samahan ng mga Kastila at Pilipino. Hinilingan nila si Rizal ng isang tula at nagawa nito ang **Mi Piden Versos** (Hinilingan Nila Ako ng

Berso). Binigkas niya ang tula sa pagdiriwang ng kapwa niya Pilipino ng bisperas ng Bagong Taon sa Madrid noong 1882.

Sa loob ng sumunod na tatlong taon ay naging isa sa mga pinakamagagaling na estudyante si Rizal sa Universidad. Natamo niya ang gradong sobresaliente sa Panlahatang Panitikan, Griyego, Kasaysayan, Panitikang Griyego at Latin, Hebreo, Maunlad na Griyego at Panitikang Kastila. Naipasa rin niya na may mainam na marka ang bawat pagsusulit sa Medisina. Ito ay hindi pa nagagawa ng isang Pilipino at napakabihira kahit sa ibang dayuhang mag-aaral. Ang propesor nya sa wikang Griyego ay labis na humanga sa kanya at nabanggit na hindi pa siya nakatagpo ng higit pa kay Rizal.

Nag-aral din si Rizal ng pagpipinta at eskultura sa Akademya ng Sining sa San Fernando. Nagsanay din siya ng eskrima at pagbaril sa Bulwagan Armas nina Sanz at Carbonell. Binisita niya ang mga galerya at museo para madagdagan pa ang kanyang kaalaman. Nagbasa siya ng mga aklat tungkol sa iba't ibang bagay. Ang iba pang bakanteng oras niya ay iniukol niya sa pagdalaw sa bahay ng kapwa niya Pilipinong estudyante gaya ng mga Paterno (Antonio, Maximino, at Pedro). Kung minsan kapag takipsilim ng tag-araw at pumupunta siya sa Antigua Café de Levante upang makipagkwentuhan sa iba pang estudyante na galing naman sa Cuba, Mexico, Argentina at iba pa.

Tuwing Sabado ng gabi ay tumutungo naman siya sa tahanan ni Don Pablo Ortiga y Rey, alkalde ng Maynila noong panahon ng pamumuno ni Gobernador Heneral Carlos Maria de la Torre (1869-1871). Sa bahay ni Don Pablo nakilala ni Jose ang anak nitong babae na si Consuelo. Napahanga si Consuelo sa pagiging maginoo ni Rizal at siya ay napaibig. Naakit din si Rizal sa ganda ng dalaga. Lumikha siya ng isang tula noong Agosto 22, 1883 para ihandog kay Consuelo. Ang tulang ito at pinamagatang, A la Senorita C.O.y.P. (Para kay Binibining C.O.y.P.).

Subalit hindi naging ganap ang kanilang pag-iibigan dahil sa damdamin niya para kay Leonor at dulot na rin ng pag-iwas niyang masira ang kanyang pakikipagkaibigan kay Eduardo de Lete na umiibig din kay Consuelo.

Ang pagtungo ni Rizal sa Espanya ang nagpalinaw ng kanyang layuning politikal. Sa ikapagtatamo ng mga reporma sa Pilipinas, napagtanto niya na hindi ang Espanya ni ang Iglesia Katolika ang hadlang dito kundi ang mga prayle. Kahit naisip na niya ito noong nasa Pilipinas pa siya at nababanaag ang kaisipang ito sa kanyang sarsuwelang **Junto Al Pasig**, inakala niyang ang hadlang ay ang Espanya. Sa Circulo na kinabibilangan ni Rizal, maglalabas sila ng magasin na maglalahad ng umiiral na katotohanan upang ipabatid ito sa Espanya at ipakita sa mga Pilipino ang tunay na kalagayan ng lipunan na hindi nila nauunawaan.

Nakisalamuha si Rizal sa mga kilalang Kastilang liberal, na karamihan ay mason. Kasama rito sina Miguel Morayta, propesor at manunulat, Francisco Pi y Margal, mamamahayag at dating pangulo ng Unang Republikang Espangyol; Manuel Becerra, Ministro ng Ultramar (Mga Kolonya); Emilio Junoy, mamamahayag at kasapi ng Cortes ng Espanya; at Juan Ruiz Zorilla, miyembro ng Parlamento at pinuno ng Partidong Progresibong Republika ng Madrid.

Hinangaan ni Rizal ang pamamaraan ng pagpapahayag ng mga Masong Espanyol. Malaya silang nagbibigay-puna sa pamahalaan at sa mga prayle. Noong Marso, 1883, sumapi siya sa lohiya ng Masoneriya, ang Acacia, sa

Madrid. Ito at kanyang ginagawa upang makahingi ng tulong sa Masonerya sa pakikipaglaban sa mga prayle sa Pilipinas.

Kinalaunan, lumipat siya sa Lohiya Solidaridad (Madrid) na kung saan siya ang naging Punong Mason noong Nobyembre 15, 1890. Ginawaran siya ng diploma bilang Punong Mason ng Le Grand Orient de France sa Paris noong Pebrero 15, 1892.

Nakasulat siya ng isang panayam na pinamagatang **Science, Virtue, and Labor** na binigkas niya noong 1889 sa Lohiya Solidaridad. Nabanggit sa panayam na ito na "Ang tungkulin ng makabagong tao, sa aking pag-iisip, ay tungo sa katubusan ng sangkatauhan dahil kapag ang tao at may dignidad, mababawasan ang sawimpalad at mas madami ang masasayang tao sa buhay na ito. Ang sangkatauhan at hindi matutubos kung mayroong lumuluha..."

Naging masinop si Rizal sa paggasta ng pera at paggugol ng oras sa Madrid. Hindi siya nag-aksaya kahit isang peseta sa pagsusugal, pag-inom ng alak at pambabae. Ang tanging bisyo niya ay bumili ng tiket sa loterya sa bawat bola ng Loterya ng Madrid.

Ang natipid niyang salapi ay ipinambibili niya ng mga libro sa tindahan ng segunda mano ng isang Senor Roses. Kasama sa kanyang natipong mga aklat ay ang Bibliya, Hebrew Grammar, Lives of the Presidents of the United States from Washington to Johnson, Complete Works of Voltaire (9 na tomo), Complete Works of Horace (3 tomo) Complete Works of Thucydides, The Byzantine Empire, The Characters ni La Bruyere, The Renaissanace, Uncle Tom's Cabin ni Harriet Beecher Stowe, Works of Alexander Dumas, Louis XIV and his Court, at iba pang libro tungkol sa medisina, pilosopiya, wika, kasaysayan, heograpiya, sining, at agham.

Sa mga aklat na nabasa niya, higit na nakagising ng kanyang makabayang damdamin ang **Uncle Tom's Cabin** at ang **The Wandering Jew.**

Naisulat ni Rizal noong Enero 1, 1883 sa kanyang talaarawan ang tungkol sa kanyang panaginip "Dalawang gabi na ngayon ang nakakaraan, noong Disyembre 30 ay nagkaroon ako ng isang napakasamang bangungot kung kailan muntik na akong mamatay, Napanaginipan ko na habang ginagaya ko ang isang aktor sa isang bahagi na siya ay namatay, ay naramdaman kong parang totoong-totoo na kinakapos ako ng pahinga at nauubusan na ako ng lakas. Pagkatapos ay nagdilim ang aking paningin at sinaklot ako ng kadilimang parang ganap na kawalan; ang pagdadalamahati ng kamatayan. Gusto kong humiyaw at humingi ng tulong kay Antonio Paterno at nararamdaman kong ako ay mamamatay na. Nagising akong nanghihina at kinakapos ng pahinga." (Labing-tatlong taon ang nakalipas, siya ay binaril sa petsang katulad ng kanyang panaginip.)

Sa isang pagtitipon ng mga Pilipino sa tahanan ng mga Paterno sa Madrid noong Enero 2, 1884, iminungkahi ni Rizal ang pagsulat ng nobela sa isang grupo ng mga Pilipino na kinabibilangan nina Pedro, Maximo, at Antonio Paterno, Graciano Lopez Jaena, Evaristo Aguirre, Eduardo de Lete, Julio Llorente, Melecio Figueroa, at Valentin Ventura. Ang nobela ay binanghay upang ipakilala ang lahat ng aspekto ng buhay sa Pilipinas. Pumayag naman sila na makiisa ngunit nang malaunan ay walang naisulat ang kanyang mga kasama. Ipinasya na ni Rizal na siya na lamang ang magsusulat ng nobela. Sinimulan niya ang pagsusulat ng nobela sa Madrid noong 1884.

Noong taon ding iyon, Hunyo 21 at tinanggap ni Rizal ang pagiging lisensyado sa Medisina. Hindi siya nabigyan ng diploma bilang doktor sa medisina sakapagkat hindi siya nakapagpakita sa kanyang tesis sa pagdoktor. Gugugol siya rito ng salapi at panahon. Mayroong pa siyang ibang pinagkakautangan. Ngunit ang kanyang pagiging lisensiyado ay nagbigay sa kanya ng pahintulot na makapanggamot. Minabuti niyang magpakadalubhasa sa pag-oopera ng mga mata sa ibang bansa sa Europa.

Natapos din ni Rizal ang kanyang kursong Pilosopiya at Letra noong ika-19 ng Hunyo, 1885 (ika-24 niyang kaarawan). Sa panahong nilisan ni Rizal ang Pilipinas patungong Espanya, bagsak na ang ani ng palay at tubo dahil sa tagtuyot at pananalakay ng balang. Nagkataon pa na tinaasan ng namamahala ng hasyenda Dominiko, ang upa sa lupang sinaka ng pamilyang Rizal bunga ng hindi pagbigay ni Don Francisco ng pabo. Madalas noong manghingi ng pabo ang nasabing namamahala ng hasyenda. Nang dumating ang panahon ng peste, maraming pabo ng pamilya Rizal ang nangamatay. Dahil sa hindi na nakapagbigay ang ama ni Rizal sa namamahala, nagtaas na ito ng upa. Naging sanhi ito ng nahuhuling padalang pera kay Rizal.

Dahil sa ubos na ang natitirang pera ni Rizal, hindi na siya nag-aagahan. Ito ay naganap noong Hunyo 25, 1884. Kahit walang laman ang kanyang sikmura ay pumasok siya sa klase at sumali sa paligsahan sa wikang Griyego. Nanalo siya rito ng gintong medalya. Nang gabing iyon ay nakapaghapunan siya nang maayos dahil sa naimbitahan siya sa isang bangketeng inihandog ng komunidad ng Pilipino para kina Juan Luna at Felix Resurrection Hidalgo sa Restawran Ingles sa Madrid.

Ipinagdiriwang nila ang pagkakaloob ng inampalan ng Pambansang Eksposisyon ng Sining sa Madrid ng unang gantimpala kay Luna sa kanyang likhang pinamagatang, **Spoliarium** at ikalawang gantimpala naman kay Hidalgo sa kanyang **Virgenes Cristianas Expuestas al Populacho** (Christian Virgins Exposed to the Populace).

Ang pinakatanging bahagi ng gabing iyon ay ang pag-inom ng alak bilang pagpupugay sa dalawang alagad ng sining. Ito ay pamumunuan sana ni Pedro Paterno, ngunit sa di malamang kadahilanan ay umurong at ang pinagsalita ay si Rizal.

Binanggit ni Rizal sa kanyang talumpati na, "ang panahon ng patriyarka sa Pilipinas ay lumilipas na; ang mariringal na gawa ng kanyang mga anak ay hindi na magkasya sa loob ng tahanan; ang silanganing uod na magiging paruparo ay lumilisan na sa kanyang suput-suputan; ang umagang may nagkikinangang mga kulay at mapulang bukang-liwayway ng isang mahabang araw ay ibinababala na para sa mga kasaysayan, samantalang nililiwanagan ng araw ang ibang lupalop, ay nagigising na muli..."

Habang itinataas niya ang kanyang baso ng alak bilang pagkilala sa dalawang pintor, iminungkahi niya na ang pag-inom ng alak ay "para kina Luna at Hidalgo at doon sa lahat ng tumulong sa kanilang pag-aaral ng Sining; sa kabataang Pilipino, ang banal na pag-asa ng bayan, upang kanilang tularan ang ganoong halimbawa; sa Espanya na mapagpala at maasikaso sa kabutihan ng kanyang nasasakupan sa pag-asang hindi magtatagal at maisasakatuparan na niya ang malaon na niyang iniisip at binalak na mga pagbabago; at sa mga magulang na mga nagpakasakit upang maipadala nila ang kanilang mga anak sa ibang bansa."

Si Maximo Viola na nagpahiram ng pampalimbag sa Noli Me Tangere. Kasama siya ni Rizal sa paglalakbay sa Berlin, Germany, Austria at Switzerland noong 1887.

Unang limbag ng pahinang pabalat na sinulat ni Rizal, nalathala noong 1887.

Ang talumpati ay katangi-tangi. Nakarating ang bagay na ito sa Pilipinas at malaganap na pinag-uusapan. Sa pananaw ni Paciano, ang nasabing talumpati ng kanyang kapatid ay naging daan upang ito ay magkaroon ng maraming kaaway kaya hindi dapat niyang balakin na umuwi sa Pilipinas. Sa sulat niya kay Jose, pinaalalahanan niya ito na iwasan ang mga bagay na nakasasaling sa iba.

SA PARIS, PRANSYA (1885-86)

Pagkaraang matapos sa pag-aaral sa Madrid, nagtungo si Rizal sa Paris upang magpakadalubhasa sa optalmolohiya. Papuntang Paris, dumaan siya sa Barcelona upang dalawin ang kaibigan niyang si Maximo Viola, isang mag-aaral ng medisina na taga-San Miguel, Bulacan. Tumigil siya rito ng isang linggo at naging kaibigan niya si Señor Eusebio Corominas, patnugot ng pahayagang La Publicidad. Binigyan niya si Señor Corominas ng isang artikulo tungkol sa isyu sa Carolina (Carolines).

Nag-ugat ang kontrobersya noong Agosto 25, 1885, nang dumaong ang isang Alemang barko sa Yap (isang isla ng Carolines) at sinakop ang kapuluan

ng Carolina at Palau. Hindi makatutol noon ang gobernador ng Carolina na si Don Erique Capriles na naroon sa isla. Ikinagalit ito ng Espanya sapagkat ang isla ng Yap ay natuklasan nito sa pamamagitan ni Francisco Lezcano, isang kapitan ng isang galeong Maynila. Ang kapuluan ay pinangalanang Carolina, sunod kay Haring Carlos II (1665-1700). Para maiwasan ang madugong laban, ibinigay ng Espanya at Alemanya ang usapin sa Carolina kay Papa Leo XIII para mamagitan.

Batay sa mga dokumentong isinumite ng dalawang panig, kinilala ng Banal na Papa ang soberanya ng Espanya sa Carolina at Palau noong Oktubre 22, 1885. Gayunpaman, ang Alemanya ay binigyan ng karapatan sa kalakalan sa mga pinag-aawayang kapuluan at pinayagan na magtatag ng coaling station sa Yap para sa hukbong-dagat na Aleman. Noong mga panahong ito, si Rizal ay sumulat ng isang artikulo tungkol sa hidwaan sa Carolina. Nailathala ito sa La Publicidad, pahayagang pag-aari ni Don Miguel Morayta.

Mula Nobyembre 1885 hanggang Pebrero 1886 ay nagtrabaho siya bilang katulong (assistant) na doktor sa klinika ni Dr. Louis de Weckert, isang kilalang siruhano ng mata sa Pransya. Ang nasabing doktor ay lubhang napakaraming pasyente, kabilang na ang mga miyembro ng ilang pamilya ng mga hari sa Europa. Ang mga kasamahan ni Rizal ay may mga assistant din na buhat sa Italya, Gresya, Austria, Poland, Alemanya, Espanya, Estados Unidos, at Latin Amerika, gayon din mula sa Pransya. Natutuhang salitain ni Rizal nang buong husay ang wikang Pranses katulad ng wikang Kastila.

Maganda ang pagtanggap ni Dr. Weckert sa kanya. Itinuturing siyang parang isang tunay na anak. May ilang okasyon na naging panauhin siya sa magarang bahay ng doktor.

Sa isang sulat na ipinadala ni Rizal sa kanyang mga magulang noong Enero 1, 1886, binanggit niya na marunong na siya sa lahat ng klase ng operasyon. Pinag-aaralan na lamang niya kung ano ang nasa loob ng mata.

Pagkatapos ng mga gawain sa klinika, pinapasyalan niya ang ibang kaibigan niya na naninirahan sa Paris, gaya ng pamilya ng Pardo de Tavera na sina Trinidad, Felix, at Paz (kasintahan ni Juan Luna), Juan Luna at Felix Resurrection Hidalgo.

Madalas magtungo si Rizal sa estudyo ni Juan Luna. Nakikipagtalakayan siya rito ukol sa pag pinta at sa mga suliranin sa sining. Naging modelo pa siya ni Luna bilang paring Ehipto sa kanyang kambas na "Kamatayan ni Cleopatra". Nagmodelo rin siya bilang Sikatuna sa "Sanduguan", na kung saan si Trinidad Pardo de Tavera ang naging Legazpi.

Dito sa Paris ipinagpatuloy ni Rizal ang pagsulat ng kanyang nobelang Noli Me Tangere na sinimulan niya sa Madrid.

Nilisan ni Rizal ang Paris sa gitna ng pagpatak ng yelo noong Pebrero 1, 1886, pagkaraang makapagsanay sa klinika ni Dr. Weckert. Desidido siyang tumungo naman ng Alemanya.

Sa sinasakyang tren ni Rizal ay nakalulan sa tabi ng kanyang silid ang isang prinsipe at prinsesang Ruso. Sa bawat pagbaba nila ng tren at binibigyan sila ng kaukulang paggalang. Ayon kay Rizal, "ang Alemanya ay isang bansa na may matinding kaayusan at pagkilala sa nakatataas."

Nakita ni Rizal ang Strassbourg (kabisera ng Alsace Lorraine) at ibang bayan sa hangganan ng Alemanya. Pebrero 3, nakarating na siya sa Heidelberg na noon ay nilalatagan na ng niyebe. Nakatagpo siya ng isang bahay paupahan na tinitirhan ng ilang Alemang estudyante ng batas. Nakasundo niya sila agad dahil sa sumasali siya sa kanilang paglalaro ng ahedres (chess) at pag-inom ng serbesa.

Pagkaraan ng ilang araw ay lumipat na si Rizal sa lugar na malapit sa Unibersidad ng Heidelberg. Nagtrabaho siya sa Ospital ng mga Mata ng Unibersidad sa ilalim ng pangangasiwa ng bantog na optalmolohistang Aleman na si Dr. Otto Becker.

Bagamat higit na tanyag na siruhano ng mata si Dr. Weckert, isa si Dr. Becker sa mga taong maraming bagay-bagay ang nalalaman. Mahilig siya sa musika at sining. Itinatag din ni Dr. Becker ang isang museo sa sining sa Heidelberg. Matalik na kaibigan niya si Brahms, isang kompositor na Aleman.

Nakilala ni Rizal si Propesor Wilhelm Kuehne, isang physiologist na nakatuklas ng ilang enzymes sa katawan ng tao at unang nagpatunay na ang mata ang siyang tumatanggap ng bugso ng liwanag tulad ng kung paano tumatanggap ng liwanag ang photographic plate or film ng kamera.

Tuwing araw ng Sabado at Linggo, nililibot ni Rizal ang magagandang tanawin sa paligid ng Heidelberg. Napansin niya na binibigyang-galang ng mga Alemang Katoliko at Protestante ang diwa ng ekumenismo dahil sila ay nagkakasundo kahit sa paggamit ng simbahan sa bayan.

Ang tagsibol ng 1886 ang kauna-unahang tagsibol na naranasan niya sa gawing hilaga ng bansa. Sadya niyang hinangaan ang pamumukadkad ng mga bulaklak sa may pampang ng Ilog Neckar. Kasama na rito ang mangasul ngasul na *forget-me-not*. Sa gitna ng marikit na bulaklak na ito, naalala niya ang kanilang hardin sa Calamba. Ang tanawin ang nagbigay sa kanya ng inspirasyon para isulat ang A Las Flores de Heidelberg (Para sa mga Bulaklak ng Heidelberg) noong Abril 22.

Nagbakasyon si Rizal sa Wilhelmsfeld, isang bulubundiking bayang malapit sa Heidelberg. Tumira siya sa rektoryo ng isang mabuting Protestanteng Pastor na si Dr. Karl Ulmer. Nang malaman niya ang tungkol sa paghihirap ni Rizal sa wikang Aleman, iminungkahi niya na manirahan ito sa Wilhemsfeld na kung saan mas mura ang paninirahan at sa gitna ng mas tahimik na lugar ay makapag-aral siya ng wikang Aleman.

Nakapalagayang-loob ni Rizal si Dr. Ullmer na parang dalawang tagapaglingkod ng iisang Diyos. Ang kanyang magagandang karanasan sa Alemanya ay nagkaroon ng malalim na impresyon sa kanya. Natapos niya ang huling sangkapat at ng nobelang Noli Me Tengere sa Alemanya. Ang huling kabanata ng nobela ay isinulat niya sa Wilhelmsfeld noong Abril-Hunyo 1886. Naging suliranin niya kung saan ipalilimbag ang kanyang nobela. Sinulatan niya si Paciano upang ipaalam sa kanya na kung maari ay siya na ang magbayad ng pagpapalimbag ng aklat. Ngunit naantala ang sulat sa tanggapan ng koreo at wala pa siyang natatanggap na sagot noong mga unang araw ng Agosto kaya nagpasya na siyang pumunta ng Leipzig.

Noong Hulyo 31, 1886, isinulat ni Rizal ang una niyang liham sa wikang Aleman. Ipinadala niya ito kay Propesor Ferdinand Blumentritt, isang Austriyanong etnolohista na napag-alaman niyang pinag-aaralan ng wikang Tagalog. Kalakip ng sulat ang aklat na nabanggit ni Rizal na sulat na pinamagatang Aritmetica, na inilathala sa wikang Kastila sa Tagalog na Limbagan ng Unibersidad ng Santo Tomas noong 1868. Ang may-akda ay si Rufino Baltazar Hernandez ng Santa Cruz, Laguna.

Sinagot ni Blumentritt ang sulat ni Rizal at pinadalhan pa ito ng dalawang regalong libro. Dito nagsimula ang natatangi nilang pakikipagkaibigan at ng hindi nahintong pakikipagsulatan, na nagwakas lamang dala ng pagkabaril kay Rizal sa Pilipinas sa taong 1896.

Bago siya tumungong Leipzig ay nagbakasyon muli sya sa Heidelberg. Agosto 6, 1886, nataon naman na pagdiriwang noon ng ikalimang dantaon anibersaryo ng kilalang Unibersidad ng Heidlberg. Makalipas ng selebrasyon, ay dumating ang katahimikan ng mga lunsod matapos ng isang napakaingay na pagsasaya.

Noong Agosto 9, 1886, nilisan ni Rizal ang Heidlberg at lulan ng tren, binisita niya ang iba't ibang lungsod ng Alemanya at narating niya ang Leipzig, dumalo siya sa mga panayam tungkol sa kasaysayan at sikolohiya. Nakilala niya sina Propesor Friedrich Ratzel, ang bantog na mananalaysay na Aleman at si Dr. Hans Meyer, isang Alemang antropolohista.

Sa Leipzig, isinalin ni Rizal sa Tagalog ang William Tell ni Schiller na nakasulat sa wikang Aleman upang malaman ng mga Pilipino ang kwento ukol sa kampeong ito ng kasarinlan ng mga Swisa. Kinalaunan, ang Fairy Tales ni Hans Christian Andersen ang isinalin niya sa wikang Tagalog para sa kanyang mga pamangkin.

Dahil sa kanyang kaalaman sa Aleman, Espanyol, at iba pang wikang Europeo, pumasok si Rizal bilang proof reader sa isang limbagan at kumita nang kaunti.

Mula Leipzig ay nagtungo siya sa Dresden at nakadaupang-palad si Dr. Adolph B. Meyer, Direktor ng Museo Antropolohikal at Etnolohikal. Dalawang araw siyang tumigil sa lungsod. Isinulat niya sa kanyang talaarawan na "Ngayon lamang sa tanang buhay ko ako ay nakinig ng misa kung saan ang musika ay napakaganda."

Umaga ng Nobyembre 1, 1886, nilisan ni Rizal ang Dresden lulan ng tren at narating ang Berlin ng gabing iyon. Maunlad ang larangan ng agham dito at walang diskriminasyon ng lahi dito. Tumira siya sa isang murang silid doon sa Jaegerstrasse, mula Nobyembre 1886 hanggang Mayo ng sumunod na taon.

Nakilala niya ang kanyang hinahangaang siyentipikong Aleman na si Dr. Feodor Jagor, ang may akda ng Travels in the Philippines (Reisen In Den Philippinen) isang aklat na nabasa niya noong siya ay nasa Ateneo Municipal.

Ipinakilala ni Dr. Jagor si Rizal kay Dr. Rudolf Virchow, bantog na Alemang antropolohista at ang anak niyang si Dr. Hans Virchow, propesor ng Panlarawang Anatonomiya. Nagtrabaho rin siya sa klinika ni Dr. Karl Ernest Schweigger (1830-1905), kilalang optalmolohistang Aleman.

Sa rekomendasyon nina Dr. Jagor at Dr. Meyer, naging miyembro si Rizal ng Samahang Antropolohikal at samahang Heograpikal. Siya ang unang Asyano na nabigyan ng ganitong pribelihiyo.

Naging panauhin si Rizal sa isang panayam sa Samahang Etnograpiko ng Berlin sa paanyaya ni Dr. Virchow. Isinulat at binasa ni Rizal noong Abril 1887 ang tagalische Verkunst (Sining Metrikal ng Tagalog). Ito ay nailathala ng samahan ng taon ding iyon at umani ng papuri mula sa kampo ng mga siyentipiko.

Sa Berlin ginawa ni Rizal ang huling rebisyon ng manuskrito ng Noli. Noong magtatapos na ng Nobyembre, 1886 ay nagkasakit siya dahil sa gutom at paghihikahos. Nasa punto na si Rizal ng paghagis sa apoy ng kanyang nobela dahil sa kanyang labis na kalungkutan.

Napilitan siyang hindi muna kumain ng karne dahil hindi na niya ito kayang bilhin. Ang kanyang pagkain ay binubuo ng isang basong tubig sa umaga, sa tanghalian naman ay gulay, at dahil noon ay taglamig, patatas, singkamas at swedes (isang uri din ng singkamas) ang kapalit. Nilalampasan na lamang niya ang pagkain sa gabi kapag nararamdaman niyang makakaya niya kahit wala ito.

Ilang araw bago magpasko ay dinalaw siya ng kanyang kaibigan si Maximo Viola. Nabigla siya sa kalagayan nito at sinuri ang kanyang sakit na hindi naman tuberkolosis kundi panghihina ng katawan dahil sa kawalan ng pagkain at labis na pag-eehersisyo. Tinulungan ni Viola si Rizal hanggang sa makabalik ito sa dating pangangatawan. Magkasabay na silang kumain at tiniyak ni Viola na sinusunod ng kanyang kaibigan ang kanyang mga payo. Tinuruan naman siya ni Rizal ng tungkol sa wikang Aleman.

Si Viola na mula sa mayamang pamilya, ay mayroon namang sapat na salapi upang ipalimbag ang Noli. Nangako siyang magpapahiram para rito at gayon din ng karagdagang panggastos.

Para makatipid sa pagpapalimbag, inalis ni Rizal ang ilang bahagi ng manuskrito. Kabilang sa tinanggal ang buong kabanata ng Elias at Salome.

Noong Pebrero 21, 1887, natapos na ni Rizal ang pagsasaayos ng kanyang nobela. Naghanap sila ni Viola ng palimbagan na may pinakamababang singil at ito ang Berliner Buchdruckrei-Action-Gesselschaft. Para sa 2,000 sipi, 300 piso ang kanilang babayaran.

Habang nasa imprenta ang Noli, kamuntik nang ipadeport si Rizal dahil sa hindi niya maipakita ang kanyang pasaporte sa isang hepe ng pulis na bumisita sa kanyang tinutuluyang bahay paupahan. Siya ay pinaghinalaan ng pamahalaang Aleman na isang espiyang Pranses. Matapos ang apat na araw na palugit, humingi siya ng tawad sa hindi niya pagkakakuha ng pasaporte. Ipinaliwanag niya sa hepe ng pulis sa wikang Aleman na siya ay hindi espiya bagkus isang siyentipiko at manggagamot na Pilipino, at isa ring etnolohista. Naniwala ang hepe at humanga pa siya sa husay ni Rizal sa pagsasalita ng wikang Aleman. Pinayagan din siyang manatili sa Alemanya.

Lumabas sa palimbagan ang Noli Me Tangere noong Marso 21, 1887. Kaagad niyang ipinadala ang ilang sipi nito sa kaniyang malalapit na kaibigan tulad nina Blumentritt, Dr. Antonio Ma. Regidor, Graciano Lopez-Jaena, Mariano Ponce, at Felix R. Hidalgo. Pinadalhan din niya ng sipi ang kaibigang si Ferdinand Blumentritt.

Bilang pasasalamat kay Viola, ibinigay ni Rizal ang galley proofs ng Noli Me Tangere, ang panulat na ginamit niya at isang komplimentaryong sipi. Ikinagulat ni Viola na kabilang sa pinadalhan ni Rizal ng sipi ng nobela ang gobernador heneral ng Pilipinas at ang arsobispo ng Maynila. Nang siya ay tanungin ni Viola kung bakit, ngumiti lamang si Rizal kagaya ng ngiti ni Voltaire.

Ginawa ni Rizal ang gayon sapagkat isinulat niya ang nobelang ito para sa buong mamamayan ng Pilipinas. Hindi niya intension na gawin itong lihim na babasahin. Ang katotohanan ang kaniyang pamantayan at ito ay makakaimpluwensya kung nalalaman nang hayag.

Kalagitnaan ng Abril 1887, ay dumating na rin sa wakas ang sulat ni Paciano na nagpapahayag na darating ang halagang isang libong piso nitong pantustos at "kung ipahihintulot ng Diyos at ng guwardiya sibil" ay inaasahan niya ang muli nilang pagkikita sa lalong madaling panahon.

Nang dumating ang pera ay kaagad binayaran ni Rizal ang pagkakautang niya kay Viola. Dahil may sapat pang perang natitira, binalak nilang maglakbay sa Europa bago umuwi sa Calamba si Rizal.

PAGLALAKBAY SA EUROPA NINA RIZAL AT VIOLA

Madaling araw ng Mayo 11,1887, nilisan nina Rizal at Viola ang Berlin sakay ng tren. Dala ni Rizal ang lahat ng liham na natanggap niya mula sa kaniyang pamilya at kaibigan. Sila ay patungong Dresden.

Dinalaw nila si Dr. Adolph B. Meyer, na masayang-masaya sa kanilang pagkikita. Binisita rin nila ang Museo ng Sining. Hinangaan ni Rizal ang larawang Prometheous Bound at naalala niya ang gayong representasyon na kagaya sa galerya ng sining sa Paris.

Panahon noon ng tagsibol at nation na ginaganap ang rehiyonal na eksposisyon ng mga bulaklak. Habang sila'y namamasyal, nakita nila si Dr. Jagor. Nang malaman niyang may balak ang dalawa na pumunta sa Leimeritz (na ngayon ay Litomerice, Czechoslovakia), pinayuhan niya sila na telegramahan muna si Blumentritt para di lubhang magulat ang naturang propesor sa unang pagkikita nila.

Noong Mayo 13, ika-isa at kalahati ng hapon, nakarating ang tren sa estasyon ng Leimeritz, Bohemia. Sa estasyon naghihintay si Blumentritt, dala ang larawang-guhit ni Rizal sa sarili na kaniyang naipadala. Sa paraang ito, makikilala niya ang kaniyang Pilipinong kaibigan.

Nagkita rin ang dalawang iskolar na magkaibigan. Pagkaraan ng kamustahan, tinulungan ni Blumentrit sina Rizal at Viola na makakuha ng kuwarto sa Hotel Krebs. Pagkaraan, dinala nia sila sa kaniyang tahanan upang makilala ng kaniyang pamilya. Naging malugod ang pagtanggap ng pamilya Blumentritt sa dalawang Pilipino. Ipinasyal pa sila sa mga magagandang tanawin. Upang lagi niyang maaalala ang mga masasayang oras niya sa pamilya Blumentritt, gumuhit si Rizal ng larawan ng propesor at ibinigay niya rito.

Sa Leimeritz, ipinakilala ni Blumentritt si Rizal sa kilalang siyentipikong si Dr. Carlos Czepelak at ganoon din kay Propesor Robert Klutschak, bantog na naturalista.

Sa huling gabi sa Leimeritz, naghandog ng hapunan sina Rizal at Viola kay Blumentritt sa kanilang tinutuluyang hotel.

Pagkaraan ng Leimeritz, tumuloy sina Rizal at Viola sa siyudad ng Prague. Dala ang liham ng rekomendasyon buhat kay Blumentritt, tinanggap silang mabuti ni Dr. Willkomm, propesor ng likas na kasaysayan sa Unibersidad ng Prague. Ipinasyal sila nito sa mga makabuluhang lugar gaya ng libingan ni Copernicus, ang kilalang astronomo; ang mga museo ng likas na kasaysayan; mga laboratoryong bakteriolohikal; kuwebang pinagkulungan kay San Juan Nepomuceno; at tulay kung saan itinapon ang santo.

Noong Mayo 20, narating naman nina Rizal at Viola ang Vienna, kabisera ng Austria, Hungary. Dulot ng liham ng rekomendasyong padala ni Blumentritt, nakilala nila si Norenfals, isa sa pinakamahusay na nobelista sa Europa. Humanga ang nobelista sa katalinuhan ni Rizal.

Dito sa Vienna, natanggap ni Rizal ang nawawala niyang diyamante alpiler na naiwan niya sa Otel Krebs at nakita roon ng isang katulong. Ibinigay ito kay Blumentritt, na siyang nagpadala nito kay Rizal sa Vienna.

Nilisan nila ang Vienna noong Mayo 24, lulan ng bangka nang sa gayon ay makita nila ang mga tanawin ng Ilog Danube. Habang sila ay naglalakbay, napuna ni Rizal na ang mga pasahero ng bangka ay gumagamit ng papel na napkin kapag kumakain, ito ay bago sa kanya. Ayon nga sa obserbasyon ni Viola, ang papel na napkin ay "mas malinis at mas matipid na gamitin kaysa telang napkin."

Nagpatuloy sila ng kanilang biyahe patungong Munich na kung saan sila ay tumigil para tikman ang ipinagmamalaking Munich beer ng Alemanya. Sa Nuremberg, nakita nila ang "torture machine" na ginagamit sa Inkisasyon at gayon din ang pagawaan ng manyika sa lungsod.

Sa Ulm naman, inakyat nila ang daan-daang baytang ng katedral ng lungsod na ito. Bago nakarating sa tore, makalawang beses naliyo si Viola ngunit si Rizal naman ay diretsong naka-akyat.

Sa Rheinfall, nakita nila ang itinuturing na pinakamagandang talon sa Europa. Pagkaraan ay nakarating na sila sa hangganan patungong Switzerland.

Sa Geneva, sumakay sila sa bangka para tawarin ang Lawa ng Leman. Ang mga tao sa lungsod nito ay nagsasalita ng Pranses, Aleman, at Italyano na batid naman ni Rizal. Nakipag-usap siya sa kanila sa mga wikang ito.

Noong panahong ito, nagkaroon ng Eksposisyon ng Pilipinas sa Madrid, Espanya. Nakarating kay Rizal ang balita tungkol sa di-mabuting kalagayan ng mga Igorot na ginawang bahagi ng presentasyon. May namatay sa pulmonya, ang iba ay sa lungkot. Pinagtawanan lamang doon ang mga katutubong nakasuot ng bahag at nilait ang kanilang mga tradisyunal na armas.

Sa liham ni Rizal kay Blumentritt noong Hunyo 19,1887, sinabi ni Rizal na sang-ayon siya sa isang ekposisyong industriyal, hindi sa eksibisyon ng kakaibang indibidwal. Nilait-lait ang kaniyang kawawang kababayan ng mga pahayagang Espanyol, maliban sa El Liberal na nagsasabing ito ay "hindi makatao at pagyurak sa dignidad ng tao ang itanghal nang parang mga hayop at halaman..."

Sa lungsod ng Geneva ipinagdiwang ni Rizal ang kaniyang ika-26 na kaarawan, kasama ang kaniyang kaibigang si Viola. Noong Hunyo 23, nagbalik na sa Barcelona si Viola at si Rizal naman ay tumungong Italya.

Ipinagpatuloy ni Rizal ang biyahe at binisita niya ang Turin Milan, Venice at Florence, Roma at Vatican. Hunyo 29, kapistahan ni San Pedro at San Pablo, binisita ni Rizal ang Vatican, ang "Lungsod ng mga Papa" at kabisera ng Kakristyanuhan. Hinangaan niya ang Simbahan ng San Pedro, ang malawak na St. Peter's Square, makukulay na guwadiyang Vatican, at ang relihiyosong debosyon sa lugar.

Pagkaraan ng isang linggong bakasyon ay naghanda na sa pag-uwi sa Pilipinas si Rizal. Nagpadala na siya ng sulat sa kaniyang ama na siya ay darating na.

Dahil sa pagkakalathala ng Noli Me Tangere na hindi nagustuhan ng mga prayle, pinayuhn nina Paciano, Silvestre Ubaldo (kaniyang bayaw), Chengoy, at ilang kaibigan niya na huwag na muna siyang bumalik. Ngunit determinado si Rizal na makabalik ng Pilipinas upang maoperahan ang mga mata ng kaniyang ina, alamin ang pagtanggap ng mga tao sa Noli Me Tangere, at mabatid kung bakit wala na siyang nababalitaan tungkol kay Leonor Rivera.

Nilisan ni Rizal ang Roma lulan ng tren patungong Marseilles. Sa daungang Pranses, sumakay siya sa Djemnah, ang barkong siya ring nagdala sa kaniya sa Europa, limang taon na ang nakalilipas. Dumaan ang barko sa Kanal Suez at pagkaraan sa Aden. Sa pagsama ng lagay ng panahon, nabasa ni Rizal ang ilang librong dala niya.

Subalit nalibang pa rin si Rizal sa buhay barko. Siya ay nakilala bilang tagapagsalin ng iba't-ibang wika ng kaniyang kapasahero. Nagagawa niyang makausap sila sa wikang nauunawaan nila tulad ng Pranses, Aleman, Ingles, Italyano at Olandes.

Ika-30 ng Hulyo, sinapit nila ang Saigon. Lumipat siya sa barkong Haiphong na patungong Maynila. Nilisan ng barko ang Saigon patungong Maynila noong Agosto 2 at papalapit ng hatinggabi ng Agosto 5, dumaong ang Haipong sa Maynila.

Ang larawang ito ay ipinakikita ang pagkahilig ni Rizal sa musika. Tumutugtog siya ng gitara at iba pang instrumenting pangmusika.

PAGPAPALALIM AT PAGPAPALAWAK:

 $\textbf{Gawain 1.} \ \textbf{Ipaliwanag at ibigay ang hinihingi sa bawat kahon}.$

Lugar/bansang pinaglakbayan ni Rizal	Paano ang buhay ni Rizal bilang mag-aaral? at paano sya naging propagandista?	Ibigay ang mga akdang pampanitikan ni Rizal. Ano sa tingin mo ang epekto ng pampanitikang nagawa ni Rizal?
Sa Espanya (1882-1885)		
Sa Paris, Pransya (1885-86)		
Sa Alemanya (1886)		
Paglalakbay sa Europa nina Rizal at Viola		

Gawain 2. Repleksyon sa buhay ni Rizal bago mangibang bansa at mga nagii karanasan nya sa ibang bansa.

Real Control of the C	
Pangalan:	Iskor:
Kurso/Seksyon:	
I. Pagpili ng Sagot: Isulat sa patlang	
	ni Rizal sa sistemang umiral sa Pilipinas. c. Isla de Panay d. Hapong
2. Siya ang nagtatag ng Sing	apore.
a. Stanford Raffles	-
b. Reyna Cristina	
3. Ang nagging karibal ni Ri Ortega.	izal sa pag-ibig ng dalagang si Consuelo P.
a. Juan Luna	c. Eduardo de Lete
b. Manuel Luz	d. Pablo Ortega
Bulacan, tumulong mapalimbag ang a. Ferdinand Blumen	ag-aaral ng medisina na taga San Miguel, g Noli Me Tangere. atritt c. Antonio Paterno d. Maximo Viola
5. Lungsod sa Europa kung Rizal.	saan nagdiwang ng ika-26 na kaarawan si
	c. Italya d. Vienna
6. Sa Larawang pinamagatar ni Rizal.	ng Sanduguan, ito ang papel na ginampanan
a. Kolambu	c. Legazpi
b. Sikatuna	d. Humabon
7. Nagtrabaho si Rizal sa Heidelberg sa ilalim ng pangangasi	Ospital ng mga Mata ng Unibersidad ng wa ng naturang doctor.
a. Otto Becker	c. Wilhelm Kuehne
b. Louis de Weckert	d. Aloph Meyer
8. Isinalin ni Rizal ang kwer pamangkin.	ntong ito sa Tagalog para sa kaniyang mga
a. Fairy Tales	c. Uncle Tom's Cabin
b. William Tell	d. Travel in the Philippines
9. Ito ang bilang ng sipi ng No	oli na ipinalimbag ni Rizal sa Berlin.
a. 1,000	c. 2,000
b. 1,500	d. 3,000
10. Nabalitaan ni Rizal sa (Igorot sa Eksposisyon ng Pilipinas.	Geneva, Switzerland na itinanghal ang mga
a. Paris	c. Barcelona
b. Madrid	d. Berlin
11. Dito dumaong ang barko	ng Djemnah na kung saan matatagpuan ang
himpilan ng tren na magdadala kina	
a. Port Said	c. Pyrenees
b. Aden	d. Marseilles

12. Ang aklat na ito na sinulat ni Ha	arriet Beecher stpwe ang isa sa mga
nakagising sa damdaming makabayan ni R	izal.
a. The Wandering Jew	c. Travels in the Philippines
b. Louis XIV and his Court d. Und	cle Tom's Cabin
13. Siya ang may-ari ng pahayaga	ang La Publicidad na naglathala ng
artikulo ni Rizal ukol sa hidwaan sa Carolina	a.
a. Miguel Morayata c. Enri	ique Capriles
b. Eusebio Corominas	d. Francisco Lezcano
14. Ito ang unang sanaysay na sinula	at ni Jose sa Espanya.
a. Mi Piden Versos c. Los	Viajes
b. Amor Patrio	d. Un Recuerdo A Mi Pueblo
15. Ang Spolarium ni Luna ang	nagwagi ng unang gantimpala sa
eksposisyon sa Madrid noong taong ito.	
a. 1882	c. 1885

GINTONG BUTIL NG KAALAMAN

b. 1884

d. 1886

Ang dahilan ng pangingibang-bansa ni Dr. Jose Rizal ay ang masalimuot at hindi magandang karanasan nya sa Unibersidad ng Sto. Tomas. Mayo 3, 1882 nang umalis sya ng Maynila lulan ng salvadora patungong Europa. 1882-1885, nag-aral sya ng Pilosopiya at Letra, at medisina sa Unibersidad Central Madrid. 1885-1886, nagtungo si Rizal sa Paris upang magpakadalubhasa sa Optalmolohiya. Si Maximo Viola na nagpahiram ng pampalimbag sa Noli Me Tangere. Kasama siya ni Rizal sa paglalakbay sa Berlin, Germany, Austria at Switzerland noong 1887. 1887 Publikasyon ng Noli Me Tangere.

TAKDANG ARALIN:

1.

SANGGUNIAN:

San Andres, Teody et al. 2019. JOSE RIZAL BAYANI NG LAHI: St. Andrew Publishing House: Plaridel, Bulacan

Lacandula, Constansia et al.2013. RIZAL Ang Pambansang Bayani; St, Andrew Publishing House; Plaridel, Bulacan

PAUNANG GAWAIN:

Gawain 1. Gumawa ng masining at malikhaing travelogue. Magdikit ng mga larawan (nang ibang bansa) ng mga lugar na ninanais at pinapangarap mong puntahan. Sa bawat larawan at maglagay ng mga dahilan kung bakit napili mo

itong puntahan, ano ang iyong gagawin kapag narating mo ang lugar na ito. Ano ang mga magagandang bagay na meron sa lugar na ito. Ano ang meron sa lugar na ito, na wala sa bansa mo.			

KABANATA V PAGBABALIK SA PILIPINAS

PANIMULA

Matapos na matalakay ang pangingibang-bansa ni Rizal, ating ipagpapatuloy ang pagtalakay sa Kanyang pagbabalik sa Pilipinas. Tatalakayin din dito ang mga usapin at argumento tungkol sa kontrobersyal na panitikang Noli Me Tangere.

MGA LAYUNIN:

- 1. Talakayin ang mga magagandang halimbawa ng paglilingkod sa kapwa
- 2. Kritikal na masuri ang epekto ng Noli Me Tangere sa Lipunan.

PANUTO SA MAG-AARAL:

Bago magtungo sa aralin ay hintayin muna ang instraksyon ng propesor/instraktor/lecturer tungkol sa magiging daloy ng modyul. May mga paunang gawain na kailangan gawin bago magtungo sa sa lektura. Pagkatapos ng lektura sa aralin ay mag kakaroon ng mga gawain at maikling pagsusulit. Sa pinakahuling bahagi ay mababasa ang mga dapat tandaan o pinakabuod ng aralin. At ang pang huli ay ang asignatura. **Bago magtungo sa aralin ay sagutan muna ang paunang gawain sa pahina bilang 66.**

Ika-5 ng Agosto, 1887, masayang dumating si Rizal sa kaniyang lupang tinubuan. Sandali siyang tumigil sa Maynila upang dalawin ang ilang kaibigan. Natuklasan niyang walang nabago sa ayos ng lungsod, limang taon na ang nakararaan. Naroroon pa rin ang dating lumang simbahan at gusali, pati ang mga dating lubak ng kalsada, at mga Bangka sa Ilog Pasig.

Si Leonor Rivera ay wala sa Maynila. Kagaya ng nababatid na niya, ang dalaga ay may ilang buwan nang nakaalis at tumungong Dagupan, Pangasinan kasama ang kaniyang ina. (Hindi nais ng ina ni Leonor na maging manugang si Rizal.)

Noong Agosto 8, nakabalik na si Rizal sa Calamba. Malugod siyang sinalubong ng kaniyang pamilya. Ang ilang miyembro ay naiyak sa tuwa. (Ang bagay na ito ay naikwento niya sa kaniyang liham kay Blumentritt.)

Nagbukas siya ng klinika sa Calamba. Ang una niyang pasyente ay ang kaniyang ina. Sa kaniyang pagsusuri, napag-alaman niya na hindi pa niya maaaring operahan ang mata ng kaniyang ina dahil hindi pa hinog ang katarata.

Mabilis na nakilala ang kaniyang klinika. Kumalat ang balitang ang doktor ng klinika ay buhat pa sa ibang bansa. Nagdatingan ang mga pasyente buhat sa Calamba at ibang malalayong bayan. Tinawag siyang "Doktor Uliman" dahil galing siya sa Alemanya. May ilang pasyenteng nagulat nang marating ang klinika sapagkat natuklasan nilang ang doktor ay isang indio gaya nila.

Makatwiran naman ang singil ni Dr. Rizal. Ginagamot din niya yaong mga pasyenteng hindi makabayad.

Bukod sa panggagamot, inilaan ni Rizal ang kaniyang panahon sa pagbubukas ng himnasyo para sa kabataan. Ang natutuhan niyang mga istilo sa laro sa Europa ay kanyang itinuro upang ilayo ang mga kabataan sa pagsusugal at pagsasabong.

Muling nagpinta si Rizal ng magagandang tanawin sa Calamba. Nagsalin din siya sa Tagalog ng mga tula ni Von Wildernath.

ANG FILIBUSTERO

Sa gitna ng mapayapang pamumuhay niya sa sariling bayan, nagkaroon ng pangamba ang pamilya Rizal dahil sa isinulat niyang nobela. Noong Setyembre 2, 1887, daglian siyang ipinatawag sa Malacañan upang makausap ni Gobernador Heneral Emilio Terrero y Perinat (1885-1888). May nakapagsabi sa huli na ang Noli Me Tangere ay subersibo kaya nais niyang malaman ang panig ni Rizal. Hindi nakarating sa kaniya ang sipi ng nobelang ipinadala ni Rizal.

Ipinaalam ng gobernador heneral ang paratang kay Rizal. Ipinaliwanag naman ni Rizal na inihayag lamang niya ang katotohanan at di siya nagtatagubilin ng subersibong ideya. Nasiyahan ang Gobernador Heneral sa paliwanag ni Rizal at hiniling dito na mabigyan siya ng kopya ng nobela.

Ang kontrobersya ay nag-ugat nang matanggap ni Arsobispo Pedro Payo, ang Arsobispo ng Maynila ang kaniyang kopya ng Noli, bago pa dumating si Rizal ng Pilipinas, ipinadala niya ang aklat kay Padre Rektor Gregorio Echavarria ng Unibersidad ng Santo Tomas para sa opinyon nito. Ipinasa naman ng rektor ang aklat sa komite ng prayleng Dominikano at kanilang natagpuan na ang aklat ay mapanirang-puri sa relihiyon, hindi makabayan, at naglalayong mangwasak ng kaayusang pambayan. Pagkatanggap ng ulat, ang Arsobispo ay kagyat na kumilos, pinayuhan niya ang Gobernador Heneral na ipagbawal kaagad ng aklat.

Hindi kumbinsido si Gobernador Heneneral Terrero sa ulat ng mga Dominiko dahil alam niyang galit ang mga ito kay Rizal. Nabasa ng Gobernador Heneral ang kontrobersyal na nobela at wala naman siyang nakitang mali rito. Isinangguni ni Gob. Hen. Terrero ang kaso ng Noli sa Permanenteng Komisyon sa Sensura, na binubuo ng sibilyan at mga pari upang magkaroon ng patas na pagdinig. Si Padre Salvador Font, Agustinong Kura ng Tondo ang namuno sa komisyong ito.

Isinumite ng Komisyon sa Gobernador Heneral ang kaniyang ulat ukol sa Noli Me Tangere noong Disyembre 29. Ayon sa ulat ang nobela ay nagtataglay ng subersibong ideya laban sa simbahan at Espanya. Nirekomenda nito na ipagbawal ang importasyon, reproduksyon, at sirkulasyon ng aklat.

Natuwa ang mga kaaway ni Rizal sa resulta. Nailathala sa mga pahayagan ang ulat ng Komisyon. Nag-alala si Rizal at kaniyang mga kaibigan. Subalit ang pagbabawal ng aklat ang lalong nagpatanyag sa nobela. Maraming Pilipino ang nagnais na mabasa ito at makakuha ng sipi nang palihim. Kung ano ang kinamumuhian ng mga Kastila ay siyang ibig naman ng mga aping mga Pilipino.

Tumaas ang presyo ng aklat sa ibang bansa. Sa liham ni Rizal kay Fernando Canon sa Geneva noong Hunyo 13, 1887, napag-alaman niya na ang halagang ibinigay niya sa aklat na limang pesetas (katumbas ng piso) ay tumaas sa singkwenta pesos bawat sipi.

Hindi naman naging istrikto si Goberndor Heneral Terrero, walang nadakip ni nabitay dulot ng pagbabasa nito.

Ang labanan ukol sa Noli ay nangyari at dinaan sa salita. Bukod kay Padre Font, tinuligsa ni Padre Jose Rodriguez, superyor ng Guadalupe, ang nobela. Inilathala niya ng serye ang walong polyeto ng Cuestiones de Sumo Interes (Katanungan ng Dakilang Interes). Ang mga sipi ng mga polyetong ito ay ibinibenta sa simbahan pagkatapos ng misa. Marami naman ang bumili ng polyeto sa takot na baka mapagalitan ng prayle. Hindi nangangahulugan na sila ay sumasang-ayon sa nilalaman nito. Ang mga polyeto ay ang mga sumusunod:

- 1. Porque no los ellos. Porque? (Bakit di ko dapat basahin ang mga iyon?)
- 2. Guardaos de ellos. Porque? (Mag-ingat sa mga ito. Bakit?)
- 3. Yque ne dice usted de la peste? (At ano ang masasabi mo sa akin tungkol sa salot?)
- 4. Porque triunfan los impios? (Bakit nagtatagumpay ang mga walang galang?)
- 5. Cree usted que de versa no hay purgatorio? (Sa palagay mo ba'y wala talagang purgatorio?)
- 6. Hay o no hay infierno? (Mayroon ba o walang imyerno?)
- 7. Que le parece a us ted de esos libelos? (Ano ang iyong palagay sa mga libelong ito?)
- 8. Confesion o condenacion? (Kumpisal o walang hanggang kapamahakan?)

Ang isyu ukol sa Noli ay umabot ng Espanya. Kinastigo ito ng mga senador ng Cortes sa bulwagan ng Senado. Kabilang sa tumuligsa sina Heneral Jose de Salamanca, (Abril 1, 1888) Heneral Luis M. de Pando, (Abril 12) at Sr. Fernando Vida (Hunyo 11). Binatikos din ni Vicente Barrantes isang kastilang nanungkulan dati sa pamahalaan ng Pilipinas, ang nobela sa isang artikulong lumabas sa La España Moderna (isang pahayagan sa Madrid) noong Enero 1890.

Bagama't marami ang pumupuna sa Noli, mayroon ding mga hayagang nagtanggol at pumuri sa nobela, gaya nina Marcelo H. del Pilar, Dr. Antonio Ma. Regidor, Graciano Lopez Jaena, Mariano Ponce, at iba pang makabayang Pilipino sa dayuhang bansa. Si Padre Francisco de Paula Sanchez, ang paboritong guro ni Rizal sa Ateneo, ay nagtanggol sa nobela sa publiko.

Kabilang din sa pumuri sa nobela sina Don Segismundo Moret, dating Ministro ng Korona; Dr. Miguel Morayta, mananalaysay at estadista; at Propesor Blumentritt, edukador at matalik niyang kaibigan.

Ang Noli ay ipinagtanggol din ni Padre Vicente Garcia, Pilipinong paring Katoliko na nagsalin sa Tagalog ng Imitation of Christ ni Thomas à Kempis. Ginamit ni Padre Garcia ang sagisag-panulat na Justo Desiderio Magalang. Nalathala ang kaniyang sagot sa argumento ni Padre Rodriguez sa Singapore noong Hulyo 18, 1888.

Kinalaunan, ipinagtanggol ni Rizal ang kaniyang Noli Me Tangere laban sa panunuligsa ni Barrantes sa isang liham na isinulat niya sa Brussels, Belgium noong Pebrero 1890. Binanggit niya rito na hindi batid ni Barrantes ang kalakaran sa Pilipinas.

Kahit lumilikha ng alingasngas ang Noli Me Tangere, wala naming nakapinsala sa kaniya. Sapagkat binigyan ni Gobernador Heneral Terrero si Rizal ng isang personal na tagasubaybay na guardia sibil para sa kaligtasan niya. Ang itinalaga kay Rizal ay si Tenyente Jose Taviel de Andrade, edukado at kabilang sa isang marangal na pamilya nang malaunan ay naging magkaibigan ang dalawa.

Nais sana ni Rizal na magpunta sa Dagupan upang makita, sa Leonor ngunit siya ay hindi pinayagan ng kaniyang ama na si Don Francisco. Ito ay may kaugnayan sa kaniyang pagiging filibustero. Hindi mapapayagan ng kaniyang ama na malagay sa panganib ang pamilya Rivera. Mahirap man sa kalooban ay sumunod siya sa nais nito.

Ang naipon niyang salapi mula sa kaniyang klinika ay binalak niyang gamitin sa susunod niyang pangingibang-bansa. Hindi siya kaagad nakaalis dulot ng kalungkutan ng pamilya nang mamatay ang kaniyang kapatid na si Olimpia dahil sa panganganak.

Bunga ng pagbabasa ng Noli Me Tangere, napagtuunan tuloy ng pansin ni Gobernador Heneneral Terrero ang pag-imbestiga sa kalagayang pang-agraryo sa mga lupain ng mga prayle. Kasama na rito ang Hacienda de Calamba na pagaari ng Ordeng Dominikano.

Ang orihinal na asyenda ng Calamba ay pag-aari ng mga Heswita. Maliit pa noon ang renta. Matapos ipasara ang samahan ng Heswita noong 1768, ang asyenda ay napunta sa kamay ng mga Dominikano. Mula 1833, dumami ang binabayaran ng mga nangungupahan sa asyenda. Ang magprotesta sa patakaran ay pinaalis na lamang sa asyenda.

Dahil sa pagtulong ni Rizal sa mga kababayan upang maisiwalat ang tunay na kalagayang pang-agraryo sa Calamba, lalong sumiklab ang galit ng mga prayle at sinikap ng mga ito na mapapayag ang Gobernador Heneral na mapalayas si Rizal. Nangamba ang pamilya Rizal pati na ang kanilang mga kaibigan.

Isang araw, ipinatawag ni Gobernador Heneral Terrero si Rizal upang payuhan siyang mangibang-bayan para na rin sa kaniyang kabutihan. Sumunod naman si Rizal sa sinabi sa kaniya. Hindi rin niya nais na mailagay pa sa panganib ang kaniyang pamilya at mga kaibigan. Sa ibang bansa, na lamang niya ipagpapatuloy ang kaniyang nasimulan.

Bago niya lisanin ang Calamba noong 1888, nakalikha pa si Rizal ng tula para sa paggunita ng pagiging villa (lungsod) ng Lipa, Batangas. Hinilingan siyang gawin ito ng kaniyang kaibigang taga-Lipa. Ang tula ay may pamagat na Himno Al Trabajo (Himno sa Paggawa).

PAGPAPALALIM AT PAGPAPALAWAK:

Gawain 1. Suriin ang mga argumento ng tumuligsa at panig sa Noli Me Tangere

Alamin at Ipaliwanag ang mga argumento ng tumuligsa sa Noli Me Tangere	Alamin at Ipaliwanag ang argumento ng mga panig sa Noli Me Tanger

iyong sariling	agay, ano ang naging epekto ng Noli Me Tangere. Magbigay ng analisis at argumento bakit nahati sa dalawang panig ang Lipunar ping Noli Me Tangere?
	ımawa ng Cheklist ng mga magagandang bagay at halimbawa ng e Rizal noong nagbalik sya ng Pilipinas.
✓	
✓	
✓	
✓	
✓	
✓	
✓	

✓
✓
PAGSUSULIT:
Pangalan:Iskor:
Kurso/Seksyon:Petsa:
I. Donnilli an Connet Invitet an anathran ann titil an tannan ann t
I. Pagpili ng Sagot: Isulat sa patlang ang titik ng tamang sagot.
1. Nagtataglay ng subersibong ideya laban sa simbahan at Espanya, ayon
sa komisyong Font.
a. Imitation of Christ c. Noli Me Tangere b. Cuestiones de Sumo Interes d. Himno Al Trabajo
b. Cuestiones de Samo interes d. Filinho Al Trabajo
2. Bansag kay Rizal Bilang manggagamot.
a. Doktor Uliman c. Filibustero
b. Doktor Pepe d. Ingrato
3. Hindi kasama sa bumubuo ng Permanenteng komisyon sa Sensura na
sumuri ng Noli.
a. piling sibilyan c. mga paring dominikano
b. Salvador Font d. Fernando Canon
4. Nagbigay-alam kay Rizal ukol sa pagtaas ng presyo ng Noli Me Tangere mula limang pesetas hanggang limampung piso. a. Jose de Salamanca c. Graciano Lopez b. Gob. Hen. Emilio Tenero d. Fernando Canon
5. Ginawa ni Rizal upang ilayo ang mga kabataan sa pagsusugal at pagsasabong. a. nagpinta ng magagandang tanawin b. nagbukas ng himnasyo c. nagsalin ng mga tula ni Von Wildernath d. nanggamot ng mga pasyenteng hindi makabayad
6. Siya ang naging personal na tagasubaybay ni Rizal dulot ng alingasngas ng Noli. a. Jose Taviel de Andrade c. Vicente Garcia b. Emilio Terrero d. Fernando Canon
7. Sa taong ito, bumalik si Rizal sa Pilipinas pagkaraang makapagtapos ng kursong lisensyado sa medisina at magsanay sa iba't ibang lugar sa Europa. a. 1885 b. 1886 c. 1887 d. 18888. Sila ang orihinal na nagmamay-ari ng Hacienda de Calamba.
a. Pamilya Rizal c. Heswita
b. Agustino d. Dominikano
9. Ang tulang Himno Al Trabajo ay paggunita sa pagiging villa (Lungsod)
ng Lugar na ito.
a. Dagupan b. Mavnila c. Cebu d. Lipa

10. Pinayuhan niya si Rizal na mangibang-bayan muli.			
a. Paciano Mercado c. Marcelo H. del Pilar			
b. Emilio Terrero d. Ferdinand Blumentritt			
11. Dinala si Leonor sa bayang ito upang ilayo kay Rizal.			
a. Lingayen b. Dagupan c. San Mateo d. San Rafael			
12. Siya ang namuno sa Permanenteng Komisyon sa Sensura.			
a. Salvador font c. Emilio Terrero			
b. Pedro Payo d. Gregorio Echavarria			
13. Inilathala niya ang Cuestiones de Sumo Interes sa Walong polyeto.			
a. Vicente Garcia c. Salvador Font			
b. Pedro Payo d. Jose Rodriguez			
3			
14. Ginamit niya ang sagisag-panulat na Justo Desiderio magalang sa			
artikulong nagtatanggol sa Noli.			
a. Antonio Ma. Regidor c. Vicente Barrantes			
b. Vicente Garcia d. Jose Rodriguez			
15. Pinigilan niya si Jose na dalawin si Leonor sa lugar na pinuntahan ng			
mag-ina. a. Antonio Rivera c. Doña Teodora			
b. Francisco Mercado d. Paciano Rizal			
J. Francisco Mercado d. Fraciano Mizar			
GINTONG BUTIL NG KAALAMAN			
Ang pagbabalik ng Pilipinas ni Rizal ay dahil gusto nyang operahan ang kanyang ina na noo'y mayroong sakit na katarata, at para malaman kung ano ng aba ang naging epekto ng kanyang isinulat na Noli Me Tanger. Sa kanyang pagbabalik ay pinaratangan syang Filibustero dahil sa kanyang kontrobersyal na Noli Me Tangere na lumikha ng pagkahati ng Lipunan dahil sa argumentong ito daw ay nagtataglay ng subersibong ideya. Dahil sa kaguluhang idinulot ng Noli Me			
Tangere, minarapat ni Rizal na lisanin muli ang Pilipinas.			
TAKDANG ARALIN:			
 Manuod ng maikling video na tungkol sa pangalawang paglalakbay ni Jose Rizal s Ibang bansa. 			
CANCCUMIAN			
-			
SANGGUNIAN: San Andres, Teody et al. 2019. JOSE RIZAL BAYANI NG LAHI: St. Andrew Publishing House: Plaridel, Bulacan Lacandula, Constansia et al. 2013. RIZAL Ang Pambansang Bayani; St, Andrew			

PAUNANG GAWAIN:

Publishing House; Plaridel, Bulacan

Gawain 1. "Ang paglilingkod sa kapwa ay hindi nangangailangan ng kapalit o posisyon sa lipunan upang makatulong." Ipaliwanag at Talakayin.

			·	
·	·	·		

KABANATA VI PANGALAWANG PAGLALAKBAY

PANIMULA

Matapos lisanin ni Rizal ang Pilipinas, dahil sa kontrobersyal na Noli Me Tangere, ay atin namang talakayin ang mga bansang pinaglakbayan ni Dr. Jose Rizal. Mula Hong Kong, Hapon, Sa Estados Unidos (1888), Sa London (1888-1889), Sa Paris (1889), Sa Belhika (1890), Sa Madrid (1890-1891), Sa Pransya at Belhika (1891).

MGA LAYUNIN:

- 1. Maisa-isa ang mga mahahalagang nagawa ni Rizal sa kanyang muling paglalakbay at ang mga implikasyon nito.
- 2. Matukoy ang mga sistemang makatutulong sa pagsulong ng bansa
- 3. Maihalintulad ang mga sistema ng mga bansa noon at ngayon.

PANUTO SA MAG-AARAL:

Bago magtungo sa aralin ay hintayin muna ang instraksyon ng propesor/instraktor/lecturer tungkol sa magiging daloy ng modyul. May mga paunang gawain na kailangan gawin bago magtungo sa sa lektura. Pagkatapos ng lektura sa aralin ay mag kakaroon ng mga gawain at maikling pagsusulit. Sa pinakahuling bahagi ay mababasa ang mga dapat tandaan o pinakabuod ng aralin. At ang pang huli ay ang asignatura. **Bago magtungo sa aralin ay sagutan muna ang paunang gawain na makikita sa pahina bilang 82-83.**

SA HONG KONG (1888)

Biyernes, Pebrero 3, 1888, umalis si Rizal ng Pilipinas pagkaraan ng anim na buwang pagtigil rito. Sinamahan siya ng kaniyang mga bayaw at pinsan sa aplaya ng Maynila. Tumigil siya sandali sa Hongkong at tumuloy sa Victoria Hotel.

Noong ika-11 ng Pebrero, natapat na may pagdiriwang ang mga Tsino, dinalaw niya si Jose Maria Basa sa kaniyang tahanan. Si G. Basa ay isa sa mga kaibigang abogado ni Rizal na ipinatapon ng pamahalaan sa Marianas bunga ng pagkakasangkot ng pangalan nito sa nagyaring pag-aalsa sa Cavite noong 1872. Mula sa Marianas, tumakas sa G. Basa sa Hongkong.

Nagkataon naman na nagkatagpo ang landas nila ni Laurel, katiwala ng mga prayleng Dominikano sa Maynila. Sa kaniya napag-alaman ni Rizal na ang mga Dominikano ay nagmamay-ari ng mahigit 700 bahay sa Hong Kong bukod pa sa maraming negosyo sa nabanggit na kolonya.

Nagtungo si Rizal sa Macao noong ika-18 ng Pebrero na lulan ng bangkang Kiu-kiang. Kasama niya sa Bangka sina G. Basa, Jose Sainz de Veranda, mga Portuges at Ingles. Si G. Veranda ay dating kalihim ni Gobernador Heneneral Terrero at pinaniniwalaang inatasan ng pamahalaang kastila upang subaybayan ang mga kilos ni Rizal.

Sa Macao, nagtungo ang pangkat sa bahay ni Don Juan Francisco Lecaros. Si Don Juan ay isang Pilipinong nakapag-asawa ng isang Portuges na ang uri ng hanapbuhay ay ang pag-aalaga ng mga halaman. Naging mainit ang pagtanggap sa kanila roon. Pagkaraan ay pinasyalan nila ang teatro, casino at iba pa. Kinabukasan, nilibot nila ang siyudad. Dinalaw din nila ang grotto ni Luis Camoens, tanyag na makata ng Portugal, ang harding botanical, mga basar at

mga pagoda. Nang sumunod na araw, lulan muli ng Kiu-kiang, nagbalik sila sa Hongkong.

SA HAPON (1888)

Noong ika-22 ng Pebrero, 1888, lulan ng barkong Oceanic, nagtungo si Rizal sa bansang Hapon. Labis niyang hinangaan ang kariktan ng kapaligiran tulad ng mga bulaklak at puno at mga payapang mamamayan nito. Sa kaniyang talaarawan, binigyang-pansin niya ang kalinisan, katapatan, kasipagan at pagkamagalang ng mga Hapon. Hindi niya malimutan ang masinop na pananamit at karisma ng mga Haponesa. Araw at gabi, nakabukas ang mga bahay, sa mga otel, makapag-iiwan ang sinuman ng salapi o anumang mamahaling bagay sa mesa nang hindi nawawala. Madalang lamang ang mga pulubi sa lansangan. Ang hindi lamang niya nagustuhan ay ang rickshaw na kung saan ang tao ang humihila sa naturang sasakyan.

Nag-aral si Rizal ng wikang Nippongo at ng sining ng pagtatanggol sa sarili. Nakilala rin niya at napalapit sa kaniyang puso si Usui Seiko na tinawag niyang O-Sei-San, isang Haponesang anak ng nagmamay-ari ng isang malaking tindahan ng mga inaangkat na bilihin. Maganda, mabait at matalino si O-Sei-San bukod sa mahusay siyang magsalita ng Ingles. Bago pa lumaon ang kanilang pagmamahalan, ipinasiya niyang magpaalam at tumulak patungong ibang bansa. Nanaig pa rin kay Rizal ang kaniyang tungkulin sa bayan.

Mula sa bansang Hapon, lulan ng barkong Belgic ay nagtungo na si Rizal sa San Francisco, California. Isa sa mga pasaherong nakasama niya ay si Tetcho Suehiro, isang Hapon na tulad niya ay umalis sa sariling bayan dahil sa kanyang liberal na kaisipan. Nabanggit ni Rizal kay Techo ang di- wastong pamamalakad ng mga Kastila sa Pilipinas at tungkol sa kaniyang nobela na ipinagbabawal na basahin ng mga awtoridad.

Tulad ni Rizal. Sumulat din si Tetcho ng isang nobelang pinamagatang Nankai-no-Daiharan (Storm Over the Southern Sea o Sigwa sa Katimugang Dagat). Sa nobela, si Takayama, ang pangunahing tauhan ay may malaking pagkakahawig kay Ibarra ng Noli Me Tangere. Naglathala din siya ng isa pang nobela na may pamagat na O-unabara (The Big Ocean) na may hawig naman sa El Filibusterismo.

Nakasisiyang banggitin na pagkaraan ng isang taong pag-alis ni Tetcho sa Hapon, nagpatibay ang kanilang Saligang Batas noong 1889. Natupad ang kaniyang pangarap. Di naglaon si Techo ay naging kasapi ng lehislatura ng Hapon. Sa kaniyang ilang tala, nabanggit niya ang isang matalinong Pilipino na nagngangalang Rizal na nakasakay niya patungong San Francisco, sa Estados Unidos.

SA ESTADOS UNIDOS (1888)

Dumaong ang barko sa San Francisco noong Abril 28, 1888, Sabado ng umaga. Inilagay ang Barkong Belgic sa kuwarantina. Hindi agad pinababa ang mga pasahero ng barko upang masuri kung may taglay silang kolera. Nagulat si Rizal dahil batid niyang walang kolera o anumang epidemiya sa lugar na pinanggalingan nila. Kabilang sa Rizal sa mga pasaherong nagprotesta. Ang

Amerikanong Konsul sa Hapon ay nagpatunay na wala ngang epidemya. Ang Gobernador ng Hongkong ay nagpahayag na walang kaso ng kolera sa Tsina.

Napag-alaman niya na ang pagpigil sa pagdaong ng barko ay dahil na rin sa pulitika. Ang barko ay may sakay na 643 manggagawang Tsino na pawang mamamasukan sa kampo. Upang makamtan ang boto (dahil malapit na ang halalan) ng mga puti sa California, kailangang pigilan ang pagpasok ng mga Intsik.

Napansin ni Rizal na taliwas sa alituntunin, may 700 bagahe ng sedang Intsik ang idinaong nang hindi man lamang sinuri. Ang doktor ng naturang barko ay nanahimik lamang sa isyu ng kuwarantina. Ang mga opisyal pangkalusugan ay kung ilang beses kumain sa barko na sinasabing may dalang kolera. Matapos ang isang linggo, kabilang si Rizal sa pinayagang makababa ng barko, subalit hindi ang mga Tsino at mga Hapones.

Sa pananatili sa Amerika, natuklasan niya ang kaunlaran ng bansang ito. Mataas ang antas ng pamumuhay at maraming oportunidad at ang di niya nagustuhan ay ang umiiral na di-pagkakapantay-pantay ng mga lahi. Sumulat siya kay Mariano Ponce at sinabing hindi ganap ang kalayaan sa Estados Unidos, ang mga Hapon at Tsino ay itinuturing na mangmang. May diskriminasyong sa pagitan ng puti at mga negro, ang mga Tsino ay itinuturing na mangmang at ang mga Hapon ay napagkakamalang Tsino ay nadadamay din.

Noong 1890, dalawang taong makalipas ang paglalakbay ni Rizal sa Amerika, naimbitahan siya ni Jose Alejandrino, isang mag-aaral ng inhinyeriya sa Belhika at tinanong siya nang ganito, "Ano ang pananaw mo sa Amerika?" "Amerika?" tugon ni Rizal, "Isang malayang bansa subalit para lamang sa mga puti."

SA LONDON (1888-1889)

Matapos bumisita ni Rizal sa Amerika, nanirahan siya sa Londres, Inglatera mula Mayo, 1888 hanggang Marso 1889. Dito ligtas siyang manuligsa sa kalupitan ng mga Kastila dahil na rin sa kalayuan ng lugar. Pansamantala siyang nanirahan sa tahanan ni Antonio Maria Regidor. Pagkaraan ay lumipat siya sa tahanan ng mag-anak na Beckett pagkat malapit ito sa Museo ng Britanya.

Sa mungkahi ni Blumentritt, minarapat niyang manirahan sa siyudad na ito sapagkat sa museo ng naturang siyudad matatagpuan ang Sucesos de las Islas Filipinas (Mga Makasaysayang Pangyayari sa mga Isla ng Pilipinas) ni Dr. Antonio de Morga, dating gobernador ng Pilipinas.

Ang aklat na ito ay ukol sa kabihasnan ng mga katutubo ng Pilipinas nang datnan ng mga Kastila at pati na rin ang kasaysayan ng kapuluan sa ilalim ng dayuhang namamahala. Unang nalimbag ang naturang aklat sa Mehiko noong 1890. Ang pagkasalin sa Ingles ay ginawa ni Lord Stanley noong 1868. Binigyan ni Rizal ang aklat ng 679 na mga puna at paliwanag.

Ilan sa mga talang binigyang pansin ni Rizal ay ang mga sumusunod:

1. Ang mga sumama sa paglalakbay ni Magallanes ay binubuo hindi ng mga Kastila lamang kundi pati na ng mga Portuges, Malayo, Negro at iba pa.

- 2. Si Villalobos at hindi si Legazpi ang nagbigay ng Pangalang Filipinas.
- 3. Ang Maynila ay itinatag noong 1571 at hindi 1572.
- 4. Si Legazpi ay nakarating sa Cebu noong 1565 at hindi 1564.
- 5. Hindi lahat ng mga tao sa Pilipinas ay kumilala sa kapangyarihan ng Espanya sapagkat ang mga Muslim sa Mindanao ay hindi panlahatan at pamalagiang nalupig ng mga Kastila.

Bago sinulant ni Rizal ang pagbabasa at pagbibigay-puna ng aklat na ito ni Dr. Morga, tinapos niya ang pagsasalin ng Fairy Tales ni Hans Christian Andersen na sinimulan niya noong 1886.

Nasa Londres din si Rizal nang isulat niya ang Liham sa mga Kababaihang taga-Malolos na batay sa udyok ni Marcelo H. del Pilar. Sinulat ito ni Rizal sa wikang Tagalog. Sa liham na ito, pinuri niya ang pambihirang paninindigan at katapangan ng mga kababaihang taga-Malolos dahil sa kanilang hangarin na magtayo ng paaralan para sa mga kababaihan. Ipinahayag din niya rito ang mga katangian ng mga babaeng Pilipina at ang pagkakaiba nila sa mga babaing taga-ibang bansa. Tinalakay din ang mga tungkulin ng isang babae sa kaniyang asawa, mga anak at sa bayan.

Nakatanggap din si Rizal ng ilang malulungkot na balita buhat sa Pilipinas. Ang ilan ay ang mga sumusunod:

- Pag-uusig sa mga magsasaka sa Calamba, kasama ang kaniyang pamilya at kamag-anak dahil sa kanilang tapang sa paghingi ng repormang pansakahan;
- 2. Pagpapatapon ni Gobernador Heneneral Valeriano Weyler kay Manuel I. Hidalgo, asawa ni saturnina sa Bohol na hindi idinaan sa paglilitis;
- 3. Pagkaaresto at pagkakulong ng kaibigan niyang si Laureano Viado, magaaral ng kursong madisina sa Unibersidad ng Santo Tomas dahil sa kaniyang bahay ay natagpuan ang kopya ng aklat na Noli Me Tangere.
- 4. Nabalitaan din niya ang ukol sa petisyong inihain ni Doroteo Cortes, tanyag na mason at abogado kay Jose Centeno, Gobernador Sibil ng Maynila noong Mayo 1, 1888. Ang nasabing "Anti-Friar Petition" ay sinulat ni M.H. Pilar at nilagdaan ng 800 makabayan. Ito ay pinatutungkol sa pagpapaalis sa mga prayle, kabilang na si Arsobispo Pedro Payo (Dominikano) ng Maynila.

Nilisan ni Rizal ang Londres sapagkat ang isa sa mga anak na dalaga ni G. Becket na si Gertrude ay nagkaroon ng pag-ibig sa kaniya. Hindi niya nais na dayain ang dalaga sapagkat matimbang pa rin sa kaniya si Leonor Rivera.

Marami pang naisulat si Rizal sa panahong ito, kasama na La Vision del Fray Rodriguez bilang kasagutan sa mga artikulong ipinalathala sa Barcelona sa sagisag-panulat na Dimasalang. Isa pang satiriko ang nasulat ang Por Telepono (1889) na laban kay Padre Salvador Font, ang paring namuno sa komisyon at nagsulat ng di-mabuti ukol sa nobela na Noli Me Tangere.

SA PARIS (1889)

Noong tagsibol ng 1889, dumating si Rizal s Paris na noon ay napakasaya dulot ng Eksposisyong Unibersal. Libu-libong turista mula sa ibang bansa ang tumira sa mga otel at paupahang bahay. Ikinabahala ito ni Rizal dahil

batid niyang mataas na nga ang halaga ng pamumuhay rito, tiyak na mas malaki ngayon ang renta sa mga ito.

Pansamantala siyang tumuloy sa bahay ng kaniyang kaibigang si Valentin Ventura sa Blg. 45 Rue Maubeuge. Dito niya inayos ang anotasyon niya ng aklat ni Morga. Lumipat din siya ng bahay at otel nang makailang beses.

Dinalaw niya ang kaniyang mga kaibigan dito gaya nina Dr. Trinidad Pardo de Tavera, Dr. Felix Pardo de Tavera at Paz Pardo de Tavera. Ang mga nabanggit ay mga anak ni Don Joaquin Prado de Tavera na ipinatapon noong 1872 sa Marianas at pagkaraan ay tumakas patungong Pransya.

Nang pagkalooban ng bagong supling sina Juan Luna at Paz Pardo de Tavera noong Hunyo 24, 1889, pinangalanan nila ang sanggol na Maria dela Paz Blanca Laureana Hermenigilda Juana Luna y Pardo de Tavera at si Rizal ang napili nilang ninong.

Tulad nina Felix Hidalgo, Juan Luna, at Felix Pardo de Tavera, sumali rin si Rizal sa Pandaigdigang Eksposisyon tungkol sa patimpalak sa sining noong Mayo 6, 1889 sa Paris. Naging bantog sa eksposisyong ito ang Eiffel Tower, na may 984 na talampakan ang taas. Sa nabanggit na patimpalak, ang likhang sining sa pintura ni Hidalgo ang nagkamit ng ikalawang gantimpala. Sina Juan Luna at Felix Pardo de Tavera ay nagtamo ng ikatlong gantimpala. Ang lahok ni Rizal ay nakapasa sa pamantayan ng patimpalak ngunit di nagkamit ng anumang puwesto. Hindi naman niya ito ikinalungkot dahil ang mahalaga sa kaniya ay napili din siyang kalahok sa patimpalak.

Sa Paris madalas niyang nakakasama ang mga Tavera, si Antonio Luna at Nellie Boustead.

Isa sa mga maipagmamalaking nagawa ni Rizal ay ang pagkakalimbag niya ng Anotasyon ng Sucesos de las Islas Filipinas ni Morga noong 1889. Pinadalhan niya ng kopya si Blumentritt. Pinuri ni Blumentritt ang ginawang pagsusuri ni Rizal ng aklat subalit pinuna niya ang di-makatarungang pagsusuri ng kasaysayan batay sa kahingiang pamantayan ng kasalukuyang panahon. Ayon pa rin sa kaniya, ang ginawang pagbatikos ni Rizal sa Simbahan ay hindi dapat mangahulugan ng masamang pagtingin sa Katolisismo.

Bukod sa anotasyon ng Sucesos, sumulat din siya ng mga sulatin ukol sa kasaysayan. Ilan dito ang Ma-yi (Disyembre 8, 1888); Tawalisi ni Ibn Batuta (Enero 7, 1889); Filipinas Dentro de Cien Años (Ang Pilipinas sa Darating na Sandaang Taon), na nailathala sa La solaridad sa apat na isyu nito (Setyembre 20, Oktubre 31, at Disyembre 15, 1889, at Pebrero 15, 1890); Sobre la Indolencia de los Filipinos (Ang Katamaran ng mga Pilipino), na lumabas sa La Solidaridad sa limang magkakasunod na isyu (Hulyo 15, Hulyo 31, Agosto 1, Agosto 31, at Setyembre 1, 1890); La Politica Colonial on Filipinas (Mga Patakarang Kolonyanismo sa Pilipinas), walang petsa; Historia de la Familia Rizal de Calamba), walang petsa; at Los Pueblos de Archipelago Indico (Ang mga Tao ng Kapuluang Indian), walang petsa.

Sa Paris din planong itatag ni Rizal ang Asosasyong Internasyonal ng mga Filipinohista noong Agosto 1889. Inanyayahan niya ang mga kasapi ng samahang ito na manaliksik sa kaugalian, pulitika at kawikaan ng Pilipinas. Layunin ng asosasyon na "mapag-aralan ang Pilipinas mula sa siyentipiko at

pangkasaysayang pananaw." Naging pangulo ng samahan si Dr. Ferdinand Blumentritt (Austriyano); pangalawang pangulo si G. Edmund Plauchut (Pranses); tagapayo sina Dr. Reinhold Rost (Anglo-German) at Dr. Antonio Ma. Regidor (Pilipino-Espanyol); at ang kalihim, si Dr. Jose Rizal (Pilipino).

Hindi natuloy ang pampasinayang kumbensyon dahil hindi pinayagan ng pamahalaang Pranses na magkaroon ng mga kumperensya ang mga pribadong organisasyon noong panahon ng pandaigdigang eksposisyon.

Sa gitna ng kaniyang pagiging abala, nilisan ni Rizal ang Paris dahil sa masyadong mataas ang pamumuhay sa siyudad na ito dulot ng Pangdaigdigang Eksposisyon. Bukod pa rito, ang masayang buhay-sosyal sa Paris ay lubhang nakasasagabal sa kaniyang pagsusulat. Nang ipaliwanag ni Rizal ang kaniyang pagsusulat. Inanyayahan siya ni Valentin Ventura sa kaniyang tahanan sa Paris nang walang iintindihing gastos ngunit ito ay tinanggihan ni Rizal. Sina Marcelo H. del Pilar at Valentin Ventura na ituturing niyang malalapit na kaibigan ay naniniwala na kaya siya umalis sa Paris ay upang iwasan ang pag-iibigan nila ni Nellie Boustead, isang Protestante. Noong panahon ding iyon, nabatid niyang si Leonor Rivera ay nagpakasal na kay Charles Henry Kipping.

SA BELHIKA (1890)

Noong ika-22 hanggang 28 ng Enero, 1890, naglakbay si Rizal patungong Bruselya, kabisera ng Belhika. Dito nabalitaan niya mula sa liham nina Juan Luna at Valentin Ventura na ang mga Pilipino sa Madrid ay labis na nahihilig sa pagsusugal. Dahil dito, sumulat siya kay Marcelo del Pilar noong ika-28 ng Mayo, 1890 upang paalalahanan ang mga kababayan niyang nasa Madrid na hindi sila nagtungo sa Europa upang magsugal kundi para magsagawa ng mga hakbangin para sa ikalalaya ng lupang sinilangan.

Mula naman kay Paciano nabalitaan niya na ang suliranin ng mga magsasaka sa Calamba ay lalong lumubha. Ang renta sa lupang inuupahan sa asyenda ng mga Dominikano ay lalong itinaas hanggang sa umabot sa pagtutol at hindi pagbabayad ng ama. Nagbunga ito ng paghabla sa pamilyang Rizal sa hukuman. Dahil dito nabawi ang lupang sinasaka nila.

Ipinatapon sa Mindoro si Paciano, mga bayaw niyang sina Antonio Lopez (asawa ni Narcisa) at Silvestre Ubaldo (asawa ni Olympia). Si Manuel T. Hidalgo (asawa ni Saturnina) ay makalawang ulit naman naipatapon sa Bohol.

Sa harap ng ganitong mga paghihirap na dinadanas ng kaniyang pamilya, binalak ni Rizal na muling bumalik sa Pilipinas. Tutol sa planong ito sina Blumentritt, Jose Maria Basa at Mariano Ponce dahil na rin sa nakaambang panganib. Subalit handa si Rizal sa anumang mangyayari.

Habang nasa Bruselya, nagpadala si Rizal ng kaniyang mga artikulo sa La Solidaridad. Ang ilan sa mga ito ay ang mga sumusunod:

- 1. La Verdad Para Todos (Ang Katotohanan para sa lahat), Mayo 31, 1889. Ito'y ukol sa pagtatanggol ni Rizal sa panunuligsa ng mga Espanyol sa mga katutubong lokal na opisyal na itinuturing nilang walang alam at napakasama.
- 2. Vicente Barrantes' Teatro Tagalo, Hunyo 15, 1889. Ibinunyag dito ni Rizal na di batid ni Barrantes ang ukol sa sining panteatro ng mga Tagalog.
- 3. Una Profanacion (Isang Paglalapastangan), Hulyo 31, 1889. Binanggit dito ni Rizal ang tungkol sa pagtanggi ng mga prayle sa pagbigay ng Kristyanong

- paglibing kay Mariano Herbosa, kaniyang bayaw na namatay sa kolera noong Mayo 23, 1889.
- 4. Diferencias (Mga Di-Pagkakasundo), Setyembre 15, 1889. Ito'y tugon sa artikulong matatandang katotohanan na nailathala sa La Patria noong Agosto 14, 1889 na nanlalait sa mga Pilipinong humihiling ng pagbabago.
- 5. Llanto y Risas (Mga Luha at Katawanan), Nobyembre 30, 1889. Sa artikulong ito, makikitang tutol si Rizal sa di-pantay na pagtrato ng mga Kastila sa mga lahi at mababang pagtingin sa mga katutubong Pilipino.

Ang planong pagbabalik ni Rizal sa Pilipinas ay nagbago nang mabatid niya mula sa liham ni Paciano na bagamat natalo ang kaniyang pamilya sa kanilang kaso laban sa mga Dominikano, umapela sila sa Kataastaasang Hukuman sa Espanya. Kinakailangan nila ang isang mahusay na abogado na hahawak ng kaso sa Madrid. Agad na sinulatan ni Rizal si Marcelo H. del Pilar noong Hunyo 20, 1890 upang hingin ang serbisyo nito bilang abogado. Upang subaybayan ang kaso ng kaniyang pamilya at mga magsasakang taga-Calamba, nilisan ni Rizal ang Belhika at tumungo ng Madrid.

SA MADRID (1890-1891)

Dumating si Rizal sa Madrid noong Agosto, 1890. Sinikap niyang makamit ang katarungan para sa kaniyang pamilya at kababayan. Nilapitan niya kaagad ang Asociacion Hispano-Filipino na naitatag ni Miguel Morayta at mga pahayagang liberal na tulad ng La Justicia, El Globo, La Republica, El Resumen at marami pang iba.

Kasama sina Marcelo H. del Pilar at Dr. Dominador Gomez (kalihim ng Asociacion Hispano-Filipino), ipinarating ni Rizal sa Ministro ng mga Kolonya na si Señor Fabie ang kawalang katarungang pagpaparusa ni Gobernador Heneral Valeriano Weyler at mga Dominikano sa mga mamamayan ng Calamba.

Nilapitan din niya ang mga Kastilang liberal na dating kasapi ng Ministri na sina Becerra at Maura ngunit simpatiya lamang ng mga ito ang natamo niya. Ang pahayagang El Resumen naman ay nagbigay lamang ng komentaryo na ang mga bagay na ito ay bahagi lamang ng patakaran ng mananakop na Kastila kaya nararapat na buksan na lamang nila, ang kanilang palad at magkibit-balikat sa anumang mangyari.

Mula sa Leimeritz, nang mabalitaan ni Blumentritt ang nagaganap kay Rizal, pinayuhan niya itong lumapit kay Reyna Maria Cristina at ilahad niya rito ang kaniyang ipinakikipaglaban. Ngunit hindi rin niya ito nasunod, wala siyang mga makapangyarihang kaibigan o sapat na salaping makapaglalapit sa kaniya sa Reyna.

Bago magtapos ang taong 1890, nagkaroon ng di-inaasahang kumpetisyon sa pagitan nina Rizal at Del Pilar ukol sa pamumuno. Si Rizal ay nakilala sa kaniyang katalinuhan at si Del Pilar naman sa kaniyang prestihiyoso bilang abogado at bilang patnugot ng La Soliradaridad. Hinikayat ni Rizal ang kaniyang mg kasamahan sa propaganda na tularan at yakapin ang mga idealismong kaniyang pinaniniwalaan upang itaas ang antas ng dignidad ng samahan. Hindi lahat ng kasamahan ni Rizal sa propaganda ay may gayong paniniwala. Nais pa rin ng ibang kasapi na magkaroon ng panahon sa pag-inom ng alak, pagsusugal at pagliliwaliw. Dahil sa di pagkakaroon ng unawaan ukol sa alituntuning dapat ipatupad sa mga kasapi ng La Solidaridad, nagdaos ng halalan ang mga Pilipino sa Madrid.

Ginanap ang halalan noong unang linggo ng Pebrero 1891. Nahati sa Rizalista at Pilarista ang pangkat. Layunin ng halalan ng piliin ang karapat-dapat na Responsible, na siyang mamamahala sa pagpapatakbo ng samahan o komunidad ng mga Pilipino sa Madrid. Napagkasunduan nila na kailangan ang dalawang-katlong boto sa kabuuan upang maitanghal sa gayong posisyon.

Nakahihigit ang boto ni Rizal sa unang araw ng halalan subalit hindi pa rin nakaabot sa napagkasunduang bilang ang boto. Ganoon din ang nangyri nang ikalawang araw ng halalan. Dahil dito, hinimok ni Mariano Ponce ang ibang Pilarista na ibigay kay Rizal ang kinakailangang boto para sa ikatitibay ng samahan. Sa ganitong pangyayari, nakamtan ni Rizal ang kinakailangang dalawang-katlong bahagi ng boto upang maluklok bilang Responsible.

Ngunit si Rizal ay taong may pagpapahalaga sa dangal at dignidad. Magalang niyang tinanggihan ang posisyong kaysa maging sanhi siya ng pagkawatak-watak ng kaniyang mga kababayan sa Madrid.

Huminto na rin siya sa pagsulat ng artikulo para sa La Solidaridad. Pinakiusapan siya ng kaniyang mga kaibigan sa Espanya upang ipagpatuloy niya ang kaniyang pagsusulat. Ang kaniyang mga artikulo ay inaabangan na ng mga tao sa mga bansa sa Europa.

Dahil sa unti-unting paghina ng La Solidaridad, sinulatan ni Marcelo H. del Pilar si Rizal noong Agosto 7, 1891 upang humingi ng paumanhin sa hidwaang namagitan sa kanilang dalawa. Hiniling din niyang makabalik na ito sa pagsusulat ng artikulo sa La solidaridad. Ipinaliwanag ni Rizal na wala siyang anumang pagtatampo rito. Hindi siya nakasulat sa nasabing pahayagan sapagkat abala siya sa kaniyang nobelang El Filibusterismo (Ang Paghihimagsik). Nais din ni Rizal na bigyan ang iba ng pagkakataon para makasulat. Sa kaniyang pananaw, mas makabubuti kung hindi siya makialam upang manatili ang pagkakaisa ng mga kasapi ng samahan.

SA PRANSYA AT BELHIKA (1891)

Sinimulan ni Rizal isulat ang nobelang El Filibusterismo sa Calamba noong Oktubre, 1887. Natapos niya ang manuskrito nito noong Marso 29, 1891, bisperas ng paglisan niya sa Biarritz patungong Paris. Ngunit gaya ng naranasan niya sa pagpapalimbag ng Noli, kinapos muli siya ng pantustos sa Fili.

Nasa F. Meyer-Van Loo Press, Blg. 66 Kalye Viaanderen sa Gante (Ghent), Belhika na noon ang kopya ng nobela. Pumayag ang imprenta na kahit bayaran sila nang patingi-tingi. Ngunit ang salaping nalikom niya sa pagsasanla ng singsing na ibinigay sa kaniya ni Saturnina ay hindi rin nakasapat sa halaga ng paglilimbag.

Labis na ang ginawa niyang pagtitipid upang may magamit sa pagimprenta ng El Filibusterismo. Naisulat niya sa kaibigan niyang si Jose Ma. Basa na noon ay nasa Hongkong, na naisanla na niya ang lahat niyang alahas, naninirahan siya sa mumurahing kwarto at kumakain sa mumurahing restawran.

Nalaman ni Valentin Ventura ang suliranin ni Rizal. Si Ventura ay nasa Paris noong mga panahon na iyon. Nagpadala siya ng kinakailangan salapi kay Rizal upang matapos ang pagpapalimbag ng El Filibusterismo. Ang aklat ay lumabas sa imprenta noong Setyembre 18, 1891. Inihandog niya ang nobelang

ito sa tatlong paring martir na sina Padre Mariano Gomez, Padre Jose Burgos at Padre Jacinto Zamora.

Kaagad na nagpadala ng dalawang kopya ng aklat si Rizal sa Hongkong para kina Basa at isa pang kaibigang niya roon na Sixto Lopez. Ibinigay naman niya kay Ventura ang manuskrito ng El Filibusterismo. Sinamahan pa niya ito ng isa pang kopya ng aklat na nilagdaan.

Nais sana ni Rizal na sumulat ng isa pang Nobela na kung saan ay etika at hindi pulitika ang magiging pangunahing diwa. Pagtutuunan niya ng pansin ang mga kaugalian ng mga Pilipino. Inaasahan niya itong magiging mapanudyo. Ngunit di na niya ito natapos. Mayroon na itong 44 na pahina (33 sentimetro x 21 sentimetro). Wala itong pamagat.

Ang nobela ay nagsimula sa libing ni Prinsipe Tagulima, anak ni Sultan Zaide ng Ternate, sa Malapad-na-Bato, sa pampang ng Ilog Pasig. Nadakip noon ng mga Espanyol ang sultan sa Moluccas at dinala sa Maynila. Pinangakuan sila ng mabuting trato ngunit hindi tumupad ang mg Kastila. Isa-isang namatay ang kaniyang kaanak.

May iba pang di natapos na nobela si Rizal. Isa na rito ang Makamisa. Ang nobelang Tagalog na ito ay may istilong mapanudyo. Inilalahad rito ang iba't ibang gawi ng mga tao pagkaraang idaos ang misa. Ang manukristo ay may 20 pahina (34.2 sentimetro x 22 sentimetro). Dalawang kabanata lamang ang natapos.

Nasimulan ni Rizal ang isang nobela sa Espanyol tungkol sa buhay sa Pili, isang bayan sa Laguna. Hindi niya nalagyan ito ng pamagat. Ang manuskritong ito ay hindi rin niya natapos.

Mayroon itong 147 pahina (8 pulgada x 6.5 pulgada).

Isang nobelang walang pamagat ang hindi rin natapos ni Rizal. Ito ay tungkol kay Cristobal, isang mag-aaral na kababalik lamang buhat ng Europa. Binubuo ito ng 34 pahina (8 $\frac{1}{2}$ pulgada x 6/14 pulgada).

Sa dalawang kuwaderno, naumpisahang sulatin ni Rizal ang isa pang nobela. Ang unang kuwaderno ay may 31 pahina (35.5 sentimentro x 17 sentimentro). Mayroon namang 12 pahina (22 sentimetro x 17 sentimetro). Gumagamit siya ng mga tauhang nasa langit. Inilarawan din niya ang nakalulungkot na kondisyon ng Pilipinas.

Lulan ng SS Melbourne, nilisan ni Rizal ang Marseilles noong Oktubre 1891 upang magtungo sa Hongkong. Dala niya ang isang sulat ng rekomendasyon ni Juan Luna para kay Manuel Camus, isang Pilipinong naninirahan sa Singapore at mga 600 sipi ng El Filbusterismo. Sa paglalakbay na ito kahalubilo niya ang ibang pasaherong nagbuhat sa iba't ibang panig ng Europa. Siya ay kinalugdan ng kaniyang mga kasamahan dahil sa kaniyang kaalaman sa iba't ibang wika.

SA HONG KONG (1891)

Dumating siya sa Hong Kong noong Nobyembre 20, 1891. Malugod siyang sinalubong ng kaniyang mga kaibigan, kasama na si Jose Maria Basa. Nanahanan siya sa Blg. 5 Daang D' Aguilar. Pagkaraan nanirahan siya sa

Rednaxela Terrace at nagbukas ng klinika para sa mga maysakit sa mata. Tinulungan siya ni Dr. Lorenzo P. Marques, isang mangagamot na Portuges.

Sa hong kong, patuloy na nakatatanggap si Rizal ng malulungkot na balita buhat sa kaniyang bayan gaya ng kolera, pag-iilit sa kanilang ari-arian at pang-aabuso ng mga prayle. Dahil dito, sumulat siya noong Disyembre 1, 1891 sa kaniyang mga magulang at humingi ng kapahintulutang makabalik sa Pilipinas. Nagkataon naman sa araw ding iyon, sinulatan siya ng kaniyang bayaw na si Manuel T. Hidalgo at ibinalita ang "deportasyon ng 25 katao sa Calamba, kasama ng kaniyang ama, sina Neneng, Sisa, Lucia, Paciano, at lahat kami."

Bago sumapit ang Pasko ng 1891, dumating sa Hong Kong ang kaniyang ama, kapatid na lalaki, at bayaw na si Silvestre Ubaldo. Di nagtagal ay nakarating din ang kaniyang ina at mga kapatid na babae, sina Lucia, Josefa at Trinidad.

Napag-alaman ni Rizal na noong nakaraang taon (1890), dinakip ang kaniyang ina ng mga Guardia Civil sa bintang na di nito paggamit ng apelyidong Realonda. Pinaglakad ang kaniyang ina na may 65 taong gulang na mula Maynila hanggang Santa Cruz, Laguna. Sa awa ng gobernador ng Laguna sa nangyari sa kaniya, siya ay pinalaya.

Ang pasko ng 1891 ay lubhang napakasaya para sa pamilya Rizal. Ang bagay na ito ay naisulat ni Rizal sa kaibigan niyang si Blumentritt.

Ikinalugod ni Rizal ang balita mula kay Mariano Ponce ukol sa pagtatanggol ni Padre Vicente Garcia sa nobelang Noli. Noong ika-7 ng Enero 1891, sinulatan niya ang nasabing pari at ipinahatid niya ang kaniyang pasasalamat.

Sa kabila ng mga gawain niya sa klinika, nagawa pa ring isalin ni Rizal ang The Rights of Man (iprinoklama sa Rebolusyong Pranses noong 1789) sa wikang Tagalog. Taong 1891 din nang isulat niya ang A la Nacion Española (Para sa Nasyong Espanyol). Ito ay paghiling sa Espanya na isaayos ang problema ng mga nagungupahan ng lupa sa Calamba.

Nakapagpadala rin si Rizal ng ilang artikulo sa pahayagang The Hong Kong Telegraph, na pinapatnugutan ng kaniyang kaibigang si G. Fraizer Smith. Nakarating ang mga sipi ng pahayagang ito sa Pilipinas. Nang malaman ng pamahalaang Kastila na napalalaganap ang mga kaisipan ni Rizal sa pamamagitan ng pahayagang ito, ipinagbawal na nila ang distribusyon nito.

Isa sa mga naipalathalang artikulong ni Rizal sa The Hong Kong Telegraph ay ang Una Visita a la Victoria Gaol (Isang Pagbisita sa Kulungang Victoria). Ito ay isang paglalahad na ukol sa una niyang pagdalaw sa bilangguan ng Hong Kong. Naipakita niya ang makabago at makataong sistemang pambilangguan ng mga Ingles na kaiba sa klase ng Sistema sa Pilipinas.

Sa hinihingi ng pagkakataon ay kailangang magbalik sa Pilipinas si Rizal sa kabila ng pananagumpay sa kaniyang propesyon, ninais pa rin niyang lisanin ang siyudad na ito upang (1) malaman kung maari pang magbago ang pasya ni Gobernador Heneral Despujol tungkol sa kaniyang proyekto sa Borneo; (2) itatag ang samahang La liga Filipina; na harapin ang mga may kapangyarihan dahilan sa mga paratang sa kaniya at tuloy ay matigil na ang pagpaparusa sa kaniyang pamilya at kababayan.

Upang maipaliwanag ang kaniyang proyektong kolonisasyon sa Borneo, isinulat ni Rizal ang artikulong Colonisation du British North Borneo, par de Familles de Iles Philippines (Kolonisasyon ng British North Borneo ng mga Pamilya mula sa mga Isla ng Pilipinas) sa wikang Pranses. Sa higit na kaliwanagan, sumulat din siya ng ng isa pang artikulo na nasa wikang Espanyol ang Proyecto de Colonization de British North Borneo por los Filipinos (Proyekto ng Kolonisasyon ng British North Borneo ng mga Pilipino).

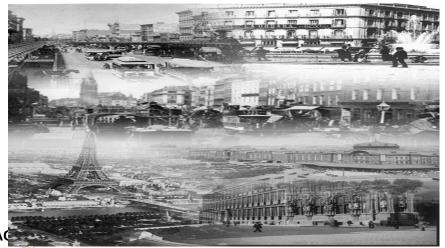
Noong Hunyo, 1892, nailathala ang sinulat ni Rizal sa malapad na papel sa Hongkong ang La Mano Roja (ang Pulang Kamay). Ito'y tumatalakay sa pagkondena niya sa madalas na pagsasadya ng sunog sa Maynila.

Ang pagtatag ng La Liga Filipina, isang samahan ng mga makabayang Pilipino para sa mga layuning pansibiko ay orihinal na ideya ni Jose Ma. Basa ngunit si Rizal ang sumulat ng konstitusyon nito at nagtatag. Para maikubli sa pamahalaang Kastila ang pinanggalingan nito, isinulat nila rito na ito ay inilimbag sa LONDON PRINTING PRESS, No. 25, Kalye Khulug, London. Ang mga kopyang konstitusyon ng Liga ay pinadala ni Rizal kay Domingo Franco, isang kaibigan sa Manila.

Nagpadala si Rizal ng liham kay Gobernador Heneral Eulogio Despujol (ikatlo niya na ito) noong Hunyo 21, 1892 upang pakiuspan siyang patawarin ang kaniyang ama at mga kaanak sa usapin sa lupa sa Calamba at ipaalam na siya ay babalik. Inilagay rin niya ang kaniyang sarili sa ilalim ng proteksyon ng pamahalaang Espanyol.

Noong araw ding iyon (Hunyo 21), nilisan nina Rizal at ng kapatid niyang si Lucia, balo ni Herbosa ang Hongkong. Dala nila ang permisong ibinigay ng Espanyol na Konsul-Heneral sa Hongkong. Ang Konsul Heneral din ito ang nagbigay-alam kay Gobernador Heneral Despujol na si Rizal ay "pumasok sa bitag."

Hindi sang-ayon ang mga kamag-anak at kaibigan ni Rizal sa plano niyang pagbalik sa Pilipinas. Nangangamba sila sa kaniyang kaligtasan.

Gawain 1. Punan ang bawat kahon. Buuin ang timeline batay sa mga mahahalagang nangyari at ginawa ni Dr. Jose Rizal sa mga pahanong muli syang naglakbay sa ibang bansa.

Lugar/bansang	Mahahalagang pangyayari at ginawa ni Dr. Jose
pinaglakbayan ni Rizal	Rizal

SA HAPON (1888)	
Sa Estados Unidos (1888)	
Sa London (1888-1889)	
Sa Paris (1889)	
Sa Belhika (1890)	
Sa Madrid (1890-1891)	
Sa Pransya at Belhika (1891)	
Sa Hong Kong (1891)	
i n 2. Repleksyon: ano ang p nahon natin ngayon.	agkakaiba ng lipunan noong panahon ni Rizal

Sa Hong Kong (1888)

-	
PAGSUSULIT:	
82	Jakan
Pangalan: Kurso/Seksyon:	Iskor: Petsa:
<u></u>	
I. Pagpili ng Sagot: Isulat sa patlanç	g ang titik ng tamang sagot.
1 Dita itinatag ni Bizal ang A	cocacyona Intornacyonal na mga Eilininghista
noong 1889.	sosasyong Internasyonal ng mga Filipinohista
a. Bruselya b. Londres	c. Madrid d. Paris
	otto ni Luis Camoens, isang tanyag na makata
ng Portugal. a. Vienna	c. Macao
b. San Francisco	d. Paris
	alingan ng pagpapalimbag ng konstitusyon ng
La Liga Filipina, ito ang inilagay na a. Madrid b. Londres	_
a. Maaria S. Loriares	d. Garte
	lan ng mga Intsik na inilagay sa kuwarantina
sa San Francisco.	Cabadana d Kin Kiana
a. Haipnong b. Beigic	c. Salvadera d. Kiu-Kiang
5. Sa bansang ito nanirahan	si Jose Maria Basa pagkaraang mapatapon
sa Marianas bunga ng pag-aalsa ng	oong 1872.
a. Espanya	c. Estados Unidos
b. Hong Kong	d. Hapon

6. Ang Liham sa mga kabab	aihang taga-Malolos ay sinulat ni Rizal nang
siya ay nasa lugar na ito.	
a. Londres b. Paris	c. Bruselya d. Madrid
ng kapaligiran at payapang mamam	
a. Alemanya	c. Hapon
b. Pransya	d. Estados Unidos
sa pagbigay ng Kristyanong libing	ni Rizal ang ukol sa pagtanggi ng mga prayle kay Mariano Herbosa, kaniyang bayaw na
namatay sa sakit na kolera. a. Diferencias	c. La Verdad Para Todos
b. Una Profanacion	d. Llanto y Risas
9. Siya ang tatayong abogad de Calamba na nakaapela sa Kataa a. Marcelo H. del Pilar b. Dominador Gomez	o ng pamilya Rizal ukol sa kaso sa Hacienda staasang Hukuman sa Madrid. c. Pedro Paterno d. Antonio Ma. Regidor
10. Sa taong ito lumabas ang	El Filibusterismo sa imprenta.
a. 1887 b. 188	•
11. Isinalin ito ni Rizal sa wika a. La Mano Roja b. The Rights of Man	ang Tagalog noong siya ay nasa Hong Kong. c. Una Visita a la Victoria Gaol d. A la Nacion Español
12. Orihinal na ideya niya ang	y La Liga Filipina.
a. Jose Rizal	c. Jose Maria Basa
b. Mariano Ponce	d. Marcelo H. del Pilar
13. Iminungkahi niya kay Ri Reyna Maria Cristina ng Espanya.	izal na ilapit ang kaso ng pamilya Rizal sa
a. Marcelo H. del Pilar	c. Miguel Morayta
b. Mariano Ponce	d. Ferdinand Blumentritt
14. Nilisan ni Jose ang Ho pagbalik sa Pilipinas noong 1892.	ng Kong kasama ang naturang kapatid sa
a. Josefa	c. Saturnina
b. Lucia	d. Trinidad
	nilagdaan ng 800 makabayan sa Pilipinas ay
sinasabing sinulat niya.	
a. Marcelo H. del Pilar	c. Mariano Ponce
b. Mariano Ponce	d. Doroteo Cortes

GINTONG BUTIL NG KAALAMAN

Noong Pebrero 3, 1888 umalis ng Pilipinas si Rizal kung saan tumigil sya at tumuloy sa Victoria hotel sa Hong Kong, dito napag-alaman nyang ang mga Dominikano ay nagmamay – ari ng mahigit 700 bahay sa Hong Kong bukod pa sa maraming negosyo sa nabanggit na kolonya.

Noong Pebrero 22, 1888 nagtungo si Rizal sa bansang Hapon. Humanga sya sa bansang ito dahil sa kanilang kalinisan, katapatan, at pagkamagalang. Dito nya nakilala si O-Sei-San.

Abril 28, 1888, dumaong ang barkong Belgic sa San Francisco. Natuklasan nya ang kaunlaran ng bansa, ngunit napansin din nya ang discrminasyon sa pagitan ng mga Puti at Negro.

Mayo, 1888 - Marso 1889, nanirahan sya sa Londres Inglatera. Nanirahan sa tahanan ni Antonio Maria Regidor, ngunit lumipat sya malapit sa may museum. Nanirahan sya kila G. Becket, ngunit paglaon ay umalis din sya dahil umibig sa kanya ang isa sa anak ni G. Becket na si Gertrude.

1889, dumating sya sa Paris, dinalaw nya ang ilan sa kanyang mga kaibigan. Dito sumali si Rizal sa pandaigdigang exposisyon noong Mayo 06, 1889, nakilala at nakasama nya si Nellie Bousted. planong itatag ni Rizal ang Asosasyong Internasyonal ng mga Filipinohista noong Agosto 1889. Nilisan ni Rizal ang Paris dahil sa mataas na pamumuhay.

Enero 22 – 28 1890, naglakbay si Rizal patungong Bruselya, kabisera ng Belhika.dito nabalitaan nya ang mga hindi magandang nangyayari sa kanyang pamilya. Agad na sinulatan ni Rizal si Marcelo H. del Pilar noong Hunyo 20, 1890 upang hingin ang serbisyo nito bilang abogado

Agosto, 1890, Dumating sya ng Madrid, nagkaroon ng kumpetisyon sa pagitan ni Del Pilar at ni Rizal dahil sa La Solidaridad.

Agosto, 1890 – sinimulan nyang isulat ang El Filibusterismo

Marso 29, 189, natapos nya itong sulatin ang manuscrito.

TAKDANG ARALIN:

- 1. Gumawa ng Analisis tungkol sa kung anong Sistema ang makakatulong sa pagsulong sa bansa.
 - a. Noong panahon ni Rizal
 - b. At sa panahon natin ngayon

SANGGUNIAN:

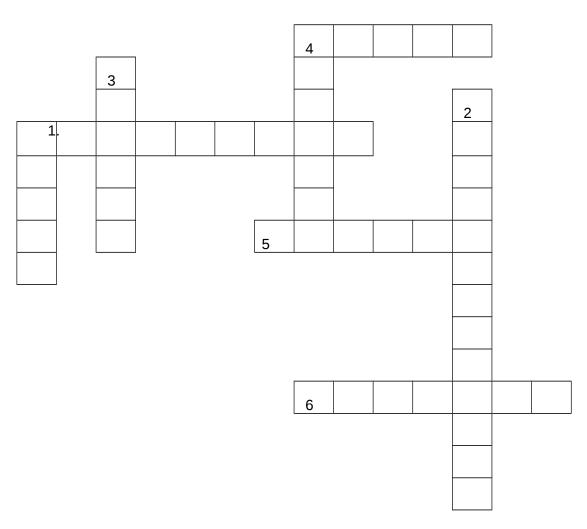
San Andres, Teody et al. 2019. JOSE RIZAL BAYANI NG LAHI: St. Andrew Publishing House: Plaridel, Bulacan

Lacandula, Constansia et al.2013. RIZAL Ang Pambansang Bayani; St, Andrew Publishing House; Plaridel, Bulacan

PAUNANG GAWAIN:

Gawain 1. Pumili ng paksa mula sa natapos na aralin na maaring
magpakita o magdulot ng pagsulong o magbagsak sa isang bansa.
Malalimang talakayin.

Gawain 2. Word Puzzle

Pahiga

- 1. Lugar kung saan tanyag si mickey mouse. Nandito ang Disney Land
- 4 Lugar kung saan matatagpuan ang Eiffel Tower
- 5 kapital ng Espanya
- 6 Ang kapital ay Bruselya.

Pahalang

- 1. Lugar kung saan naroon ang Okinawa (tagalog)
- 2. Ito ay binubuo ng 52 na estados
- 3. Lugar kung saan mayroong kantang "bridge is falling down"
- 4. Opisyal na French Republic.